

A. ARTEMJEVA • V. MAKSAKOVSKI • S. RAKOVSKI
I. SMIDOVITŠ • M. SOLOVJOVA

VÄLISRIIKIDE MAJANDUSGEOGRAAFIA

II

ÕPIK X KLASSILE

A. ARTEMJEVA · V. MAKSAKOVSKI · S. RAKOVSKI
I. SMIDOVITS · M. SOLOVJOVA

VÄLISRIIKIDE MAJANDUSGEOGRAAFIA

II

ÕPIK X KLASSILE

TOIMETANUD
V. MAKSAKOVSKI

21303

ARHIIVROGU

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» · TALLINN 1964

33T
V96

Originaali tiitel:

А. Г. Артемьева, В. П. Максаковский,
С. Н. Раковский, И. Н. Смидович,
М. Г. Соловьева

Экономическая география зарубежных стран

Учебник для X класса

Под редакцией В. П. Максаковского

Утвержден Министерством просвещения РСФСР
Издательство «Просвещение», 1964

*

Tõlkinud A. Marksoo ja U. Polisinski

Tõlge kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

61703

ARHIIVKOGU

EUROOPA.

KAPITALISTLIKUD RIIGID.

SUURBRITANNIA.

Pindala — 244 000 km²

Rahvastik — 53 milj. el.

Pealinn — London

Koosseis ja geograafiline asend.

Riigi ametlik nimetus on Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendatud Kuningriik. Ühendatud Kuningriigi koosseisu kuuluvad: Inglismaa (Suurbritannia saare lõuna- ja keskosa), Šotimaa (saare põhjaosa), Wales'i poolsaar, Põhja-Iirimaa ja umbes 5000 väikest saart. Kogu maad nimetatakse suurima saare järgi lühidalt Suurbritanniaks (nimetatud saar hõlmab 90% riigi pindalast) või Inglismaaks (riigi põhiline ajalooline osa, millega ühendati kõik ülejäänud alad). Inglise nimetavad sageli oma maad Britanniaks, endid aga britlasteks. Niisuguse nimetuse andsid saartele muistsed roomlased, kes nimetasid saarte põliselanikke brittideks. Administratiivselt jaotatakse Suurbritannia territoorium krahvkondadeks.

Suurbritannia geograafilise asendi peamiseks iseärasuseks on paiknemine saartel. Briti saared asuvad Euroopast Ameerikasse, Aasiasse, Aafrikasse ja Austraaliasse viivate mere- ja õhuteede sõlmpunktis. Lääne-Euroopa maadest lahutavad Suurbritanniat väikesed kaugused. Mereriigina on Suurbritannial head eeldused kaubanduse arendamiseks ning kapitalistlike riikide rahvusvahelises kaubanduses täidabki ta vahendaja ülesandeid, ostes mõningaid kaupu ühtedelt maadelt ja müües neid suure kasumiga edasi teistele. Suurbritannia sadamad on tähtsaks transiitliikluse keskusteks. Nende tegevuses etendab suurt osa välismaa laevade remont ja muu teenindamine. Suurbritannia rannik on tugevasti

liigestatud ja paljud lahed on laevadele sobivaks ankrupaigaks. Umbritsevad mered on kalarikkad. Põhjamere keskosas paiknev suur Dogger-Banki madal on tähtsamaid kalapüügipiirkondi Euroopa rannikuvetes.

Suure kauba- ja sõjalaevastiku valdajana säilitas Suurbritannia kuni XIX sajandi lõpuni «merede valitseja» positsiooni. Oma võimsa laevastiku abil vallutas ta kolooniaid paljudes maailmajagudes.

Suurbritannia mereline asend oli mõningal määral soodne juba XIV—XV sajandil — Hansa kaubanduse õitseajal. Kuid sellel perioodil asusid Briti saared veel eemal peamistest rahvusvahelistest kaubateedest, mis ühendasid Euroopat maismaa ja Vahemere kaudu Lähis- ning Kaug-Ida maadega. Peale suuri geograafilisi avastusi, kui tekkisid elavad rahvusvahelised majanduslikud sidemed Ameerika ja Aasia maadega, sai saareline asend peamistel mereteedel, otseku «maailma keskpunktiks», majandusliku arenemise tähtsaks stiimuliks.

Küsimusi ja ülesandeid.

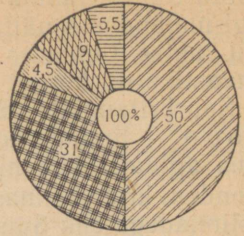
Andke hinnang Suurbritannia geograafilisele asendile ja selles toimunud muutustele.

Rahvastik.

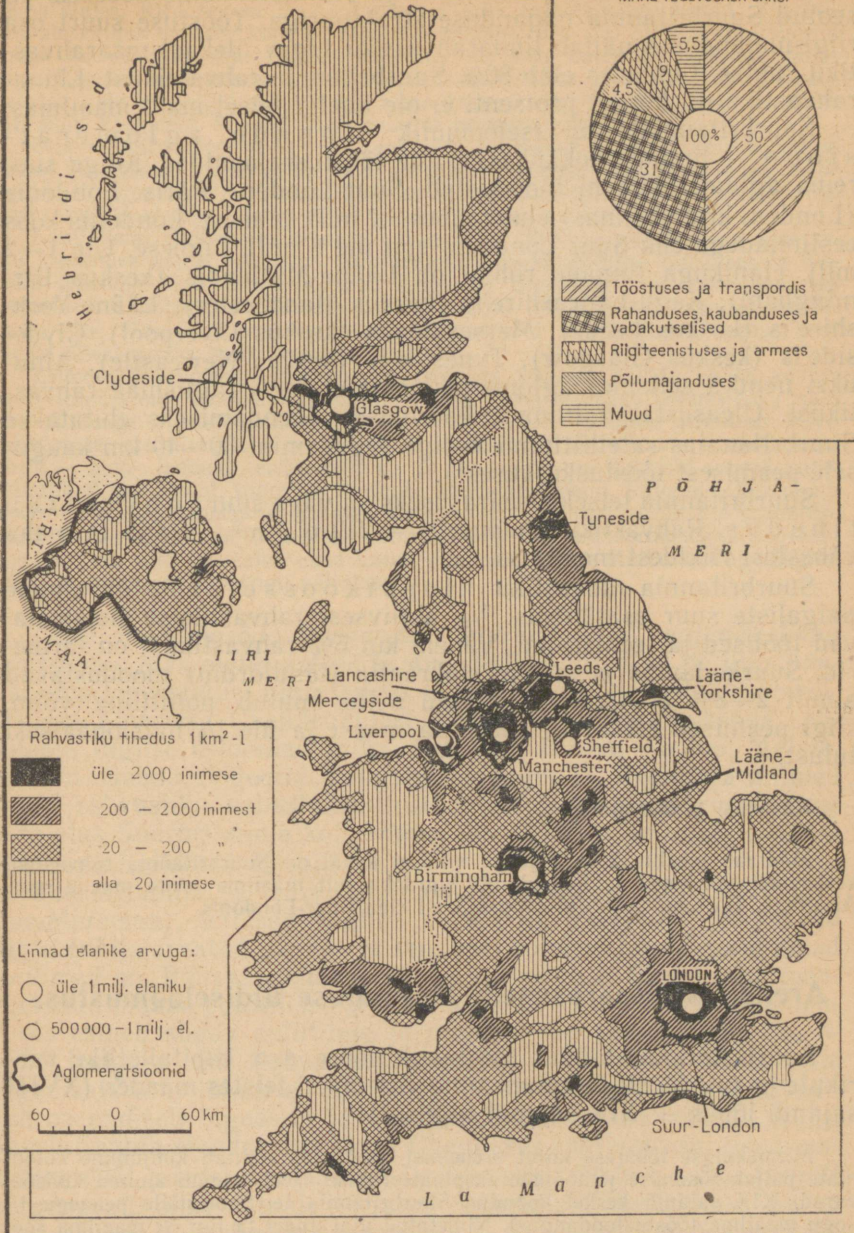
Rahvuslikult koosseisult on Suurbritannia rahvastik võrdlemisi ühtlane: $\frac{4}{5}$ elanikkonnast on inglased, $\frac{1}{5}$ moodustavad keldi rahvaste järeltulijad — šotlased, iirlased ja ueilslased ehk welshid. Kuigi Šotimaal, Põhja-Iirimaal ja Wales'is on säilinud kohalikud keeled, omapärane kultuur ja kombestik, kasutatakse sealsetes koolides ja ametiasutustes inglise keelt; ka ajalehti ja kirjandust antakse seal välja inglise keeles.

Suurbritannia rahvaarvu muutumist on maa ajaloolise arenemise protsessis mõjutanud vastandlikud tegurid. XIX sajandil oli Suurbritannia rahvastiku suure loomuliku juurdekasvuga, samal ajal aga ka massilise ookeanitaguse emigratsiooni maaks. Emigreerusid oma maatükilt äraetud talupojad, laostunud käsitöölised, töölised. Peale nende siirdusid kolooniatesse ka ametnikud, keda meelitas sinna kõrge palk, ning kodanluse esindajad suurte kasumite otsingul. Põhja-Ameerikas, Austraalias, Uus-Meremaal ja Aafrika lõunaosas tekkisid inglise ümberasujate kolooniad. Pärast Esimest maailmasõda väljarändamine mõnevõrra vähenes, kuid kuni kaasajani on see küllaltki märkimisväärne. Kapitalismi üleminekuga imperialismistaadiumi sagesid kriisid ja suurenes tööpuudus, mis põhjustas töörahva elatustaseme languse ja sündimuse vähenemise. Suurbritannia kuulub kõige aeglasema rahvastiku loomuliku juurdekasvuga maade hulka maailmas. Väikese loomuliku juurdekasvu ja kõrge keskmise eluea tõttu iseloomustab Suurbritannia rahvastiku vanuselist struktuuri vanemaaliste inimeste suur osatähtsus.

AKTIIVSE RAHVASTIKU JAGUMINE INGLIS-
MAAL TEGEVUSALA JÄRGI

- Tööstuses ja transpordis
- Rahanduses, kaubanduses ja vabakutselised
- Riigiteenistuses ja armees
- Põllumajanduses
- Muud

- Rahvastiku tihedus 1 km²-l
- üle 2000 inimese
 - 200 – 2000 inimest
 - 20 – 200 "
 - alla 20 inimese

- Linnade elanike arvuga:
- üle 1 milj. elaniku
 - 500 000 – 1 milj. el.
 - Agglomeratsioonid

60 0 60 km

Leidke tiheda ja hõreda asustusega piirkonnad. Selgitage nende piirkondade rahvastiku tiheduse erinevuse põhjusi. Kus asuvad Suurbritannias «linnad-miljonärid» ja peamised linnade agglomeratsioonid? Juuresolevalt diagrammilt vaadake, missugused majandusharud on Suurbritannias rohkem ja millised vähem arenenud.

Rahvastiku tihedus, paiknemine ja professionaalne koosseis on seotud Suurbritannia majanduse struktuuriga. Tööstuse suurt osa riigi majanduses näitab linnarahvastiku tugev ülekaal maarahvastiku suhtes. Linnades elab 80% Suurbritannia rahvastikust. Linnarahvastiku nii kõrget protsenti ei ole ühelgi teisel maal maailmas.

Suurbritanniale on iseloomulik linnade agglomeratsioon — linnade kokkukasvamine tööstusrajoonides. Kõige suurema agglomeratsiooni moodustab Suur-London. Päris Londonis (Londoni krahvkonnas) elab umbes 3,2 milj. inimest, Londonis koos eeslinnadega ehk Suur-Londonis aga üle 8 milj. inimese. Üle 1—2 milj. elanikuga linnade rühmi on Lääne-Midlandis (keskus Birmingham), Kagu-Lancashire'is (keskus Manchester), Lääne-Yorkshire'is (keskus Leeds), Merseyside'is (keskus Liverpool), Clydeside'is (keskus Glasgow), Tyneside'is (keskus Newcastle). Ainuüksi nendes seitsmes agglomeratsioonis elab $\frac{1}{3}$ Inglismaa rahvastikust. Üleasustatud linnade koormuse vähendamiseks ehitatakse Suurbritannias satelliitlinnu (kõige sagedamini 30—40 km kaugusele peamisest tööstuskeskusest).

Suurbritannia teiseks iseärasuseks on väga suur rahvastiku tihedus. Rahvastiku tiheduselt — 219 el./km² — jääb ta maha vähestest riikidest maailmas.

Suurbritannia rahvastiku klassikoosseisule on omane palgaliste suur osatähtsus: $\frac{9}{10}$ aktiivsest rahvastikust moodustavad töölised ja teenistujad. Vähem kui 5% rahvastikust on farmetid. Suurkodus ja maa-aristokraatia (lændlordid) moodustavad ainult 2—3% elanikkonnast, kuid neile kuulub poliitiline võim, riigi peamised rikkused, suur osa maast ja üle $\frac{1}{2}$ natsionaalsest tulust.

Küsimusi ja ülesandeid.

Määrake tabelite 2 ja 3 järgi, millisel kohal on Suurbritannia rahvastiku keskmiselt tiheduselt ja loomulikult juurdekasvult maailma teiste maade seas. Arvutage, kui suur osa riigi rahvastikust elab Suur-Londonis.

Arenemise iseärasused. Majanduse üldiseloostus.

Suurbritannias toimus tööstuslik pööre, s. o. kapitalistlike vabrikute ja suurtööstuse kujunemine varem kui teistes maades (XVIII sajandi lõpus — XIX sajandi alguses).

Mitmekülgse tööstuse kiiret arenemist soodustas kapitali kuhjumine kolooniate paljaksriisumise ja tööliste ekspluateerimise arvel, samuti suured kivisöevarud. XIX sajandi keskel koondus Suurbritannia territooriumile peaaegu $\frac{1}{2}$ kogu maailma tööstustoodangust. Nimetatud ajal andis ta ligi $\frac{2}{3}$ maailma söetoodangust ning oli kõigist teistest maadest ees tekstiilitööstuse, metallurgia ja masinaehituse arengult. Vanad tööstusrajoonid olid Lancashire ja Yorkshire, kus oli arenenud puuvilla- ja villatööstus. Uued tööstusrajoonid — Lääne-Midland,

Lõuna-Wales, Kirderaajoon jt. — kujunesid juba rasketööstuse baasil. Suurbritanniale kuulus valitsev koht ka maailma kaubanduses. Tal oli maailma suurim kauba- ja sõjalaevastik. Inglise kodanlus oli eriti huvitatud kapitali välja-veost. Kapitali mahutamine laenude ja tööstusettevõtete näol mitte ainult kolooniatesse, vaid ka paljudesse Aasia, Ladina-Ameerika ja Euroopa maadesse andis eriti suuri kasumeid. Suurbritannia muutus maailma pankuriks.

Odavad toiduained, mida veeti kaua aega tollivabalt Suurbritanniasse kolooniatest ja teistest maadest, tõrjusid kõrvale rahvusliku põllumajanduse. Selle tagajärjel kujunes välja tööstuse äärmiselt tugev domineerimine põllumajanduse suhtes, millist ei esine ühelgi teisel maal maailmas.

Kapitalismi ebaühtlase arenemise tagajärjel XIX saj. lõpul maa tööstusliku arenemise tempo aeglustus. Suurbritannia kaotas esikoha tööstuses ja ülekaalu tehnikas. Noored tööstusmaad Ameerika Ühendriigid ja Saksamaa, kes arenesid uue, täiuslikuma tehnika baasil, jõudsid tööstuslikus tootmises Inglismaast ette. Nende mõlema maa tööstustooted olid maailmaturul inglise kaupadele ähvardavaks konkurendiks.

Esimese maailmasõja tulemusena laiendas võitnud riikide hulka kuuluv Suurbritannia oma koloniaalimpeeriumi veelgi. Tema asumaad hõlmasid $\frac{1}{4}$ maa-kerapindalast. Pikkamööda muutus ka Suurbritannia tööstuse struktuur. Kivisöetööstuse, metallurgia, laevaehituse ja tekstiilitööstuse kõrvale ilmusid uued harud — auto-, lennuki-, elektrotehnika- ja keemiatööstus. Tekkisid suured imperialistlikud monopolid, tugevnes tootmise kontsentratsioon. Rajoonid, kus domineerisid vanad tööstusharud (Wales, Lancashire, Sotimaa) elasid üle kroonilise kriisi, nende rajoonide ettevõtted töötasid pidevalt alakoormusega. Seevastu rajoonid, kus olid ülekaalus uued harud (London, Lääne-Midland, Kagu-Inglismaa), suurendasid toodangu väljalaset.

Teine maailmasõda nõrgendas Suurbritannia majanduslikku positsiooni. Maa materiaalsed kaotused olid suured, ta jäi ilma poolest oma laevastikust ning langes majanduslikku ja poliitilisse sõltuvusse Ameerika Ühendriikidest. Pärast Teist maailmasõda saavutasid Inglise kolooniad India, Pakistan, Birma, Tseilon, Malaia, Sudaan, Gaana, Nigeeria, Tanganjiika, Uganda, Keenia ja mitmed teised rahvusliku vabastusvõitluse tulemusena iseseisvuse. Enne sõda elas Suurbritannia kolooniates üle 450 milj. inimese, 1963. a. lõpul aga ligikaudu 18 milj. inimest.

Suurbritannia ja tema dominioonid (Kanada, Austraalia Liit, Uus-Meremaa), endised Inglise kolooniad, praegused iseseisvad riigid (välja arvatud Birma) ja seni veel kolooniateks jäänud maad kuuluvad nn. Rahvaste Ühendusse — varem Briti Impeeriumi moodustanud maade poliitilisse ja majanduslikku liitu. Rahvaste Ühenduses esineb sügav poliitiline ja majanduslik ebavõrdsus. Kolooniaid loetakse küll Rahvaste Ühendusse kuuluvaiks, kuid selle organisatsiooni liikmete õigusi neil ei ole. Kolooniate päriselanikud on endiselt õigusteta ja neid ekspluateeritakse julmalt. Kuigi Suurbritannia etendab Rahvaste Ühenduses juhtivat osa, tema majanduslikud positsioonid uutes iseseisvates riikides järk-järgult nõrgenevad, olles kõrvale tõrjutud Ameerika Ühendriikide, Saksa Föderatiivse Vabariigi ja Jaapani poolt. Samal ajal on Suurbritannia endiselt üheks arenenumaks imperialistlikuks riigiks, kellel on tähtis koht kapitalistliku maailma poliitikas ja majanduselus. Suurbritannia kõrgeltarenenud tööstus annab $\frac{2}{3}$ riigi natsionaal-

sest tulust. Kapitalistlikus maailmamajanduses esineb Suurbritannia kui kvaliteetsete tööstustoodete valmistaja ja tööstusliku tooraine tarbija. Inglise riigi- ja erakapitali on eksporditud paljudesse maailma maadesse laenude näol või mahutatud nende tööstusesse, kaubandusse ja transporti.

Põllumajanduses rakendatud aktiivse rahvastiku osatähtsus on Suurbritannias madalaim maailmas. Sellele vaatamata on põllumajandus väga intensiivne ning annab poole riigis vajatavaist toiduainetest.

Tööstus.

Tööstuse kogutoodangult on Suurbritannia kapitalistlikus maailmas Ameerika Ühendriikide ja Saksa Föderatiivse Vabariigi järel kolmandal kohal. Tema tööstus põhineb suurel määral juurdeveetaval toorainel. Suurbritannia veab sisse üle $\frac{1}{2}$ vajatavast rauamaagist, vanametallist, naftast, metsamaterjalist, puidusaadustest, puuvillast, villast, värviliste ja haruldaste metallide maakidest, põllumajanduslikust toorainest. Ühtlasi on tema tööstusele iseloomustavaks jooneks tugev sõltuvus välisturust, kuhu ta oma valmis-tooteid hulgaliselt saadab.

Tähtsamad tööstusharud on suurte monopolistlike kompaniide käes. Nii näiteks lasevad impeeriumi keemiatrusti tehased välja 60—100% põhikeemia toodetest, lisaks sellele on nendel tähtis koht sünteetiliste ja radioaktiivsete materjalide tootmisel; kaks naftakompaniid valitsevad nafta hankimises ja töötlemises ning valdavad peaaegu $\frac{1}{2}$ tanklaevastikust. «Vickersi» kompaniil on tähtis koht masinaehituses ja sõjatööstuses. Tööstusliku tootmise tugevneva kontsentratsiooni tulemusena väike- ja keskettevõtted neelatakse suuremate poolt. Suurbritannia tööstuses, eriti keemiatööstuses, on tähelepanuväärne osa Ameerika kapitalil. Ameerika kompaniid annavad peaaegu poole Inglismaal toodetavatest autodest, traktoritest ja autobussidest.

Sõjajärgsel perioodil natsionaliseeriti Suurbritannias söekaevandused, raudteed, suured elektrijaamad ja mõningad teised tootmisharud.

Suurbritannias on juhtival kohal rasketööstus: masinaehitus, metallurgia, metallitöötlemine, keemia- ja söetööstus. Üle poole rasketööstuse töölised on koondunud suurtesse tehasesse. Pärast Teist maailmasõda, tingituna majanduse militariseerimisest ja tehnilisest progressist, tekkisid Suurbritannias uued tööstusharud — elektroonika ja sellega seotud raadiotööstus, arvutusmasinate ja televiisorite tootmine. Laialdaselt arenesid ka naftakeemia, plastmasside, uute kunstkiu liikide, sünteetilise kautšuki ja aatomitööstusele vajalike materjalide tootmine.

Seoses nende uute tööstusharude arenemisega muutus Lancashire'i, Yorkshire'i ja Lõuna-Wales'i tööstusrajoonide profiil märksa

keerukamaks. Sadamates — Londonis, Liverpoolis ja mõnedes teistes — rajati hiiglaslikud naftakeemiatehased. Ida-Inglismaal ja Lõuna-Wales'is loodi rauamaagi baasil uued metallurgiatehased. Kuid siiski jääb Suurbritannia tööstus kasvutempolt maha Jaapanist, Itaaliast, Saksa Föderatiivsest Vabariigist, Prantsusmaast ja veel mitmest teisest maast. Tööstuse kasvu aeglustab toodangu kahanemine reas harudes (tekstiili-, söetööstus). Vaatamata tehnilise taseme osalisele tõusule nendes tööstusharudes on paljudes ettevõtetes säilinud veel aegunud seadmed.

Suurbritannia endised kolooniad, saavutanud iseseisvuse, rajavad oma tööstuse ja laiendavad väliskaubandust. Seepärast muutub Suurbritannia konkurents teiste kapitalistlike maadega maailmaturul järjest teravamaks. Paljud tööstusettevõtted töötavad alakoormatusega, kasvab tööpuudus.

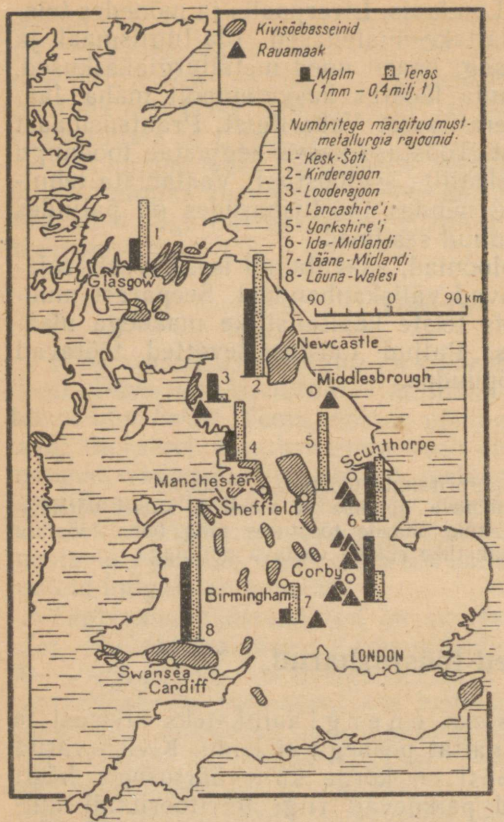
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Millised tegurid tingisid Suurbritannia tööstuse arenemise?
2. Opiku I osas lk. 18 paikneva joonise ja tabeli 6 alusel võrrelge Suurbritannia osatähtsust kapitalistlike maade tööstuses ning tema tööstuse kasvutempot teiste juhtivate kapitalistlike riikide vastava näitajaga.

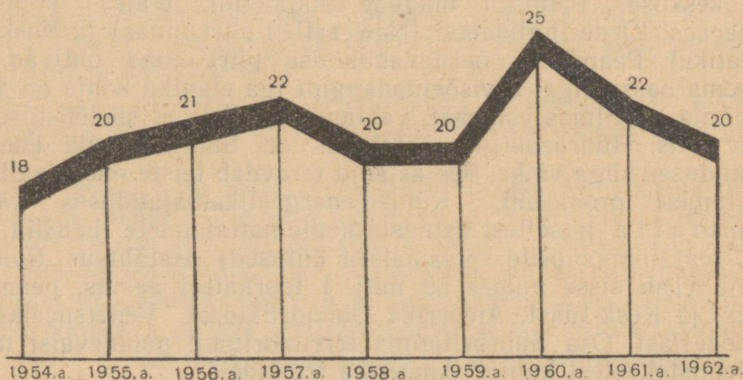
Peamised tööstusharud.

Suurbritannias on põhilisteks energiaallikateks kivisüsi ja impornafta, sest kodumaal nafta peaaegu ei leidu. Kivisüsiavarud on suured (172 mljr. t). Süsi on kõrge kütteväärtusega, hästi koksistuv ning söebasseinid paiknevad riigi territooriumil küllaltki ühtlaselt. Kõige rikkalikumad söebasseinid asuvad Inglismaa keskosas, Penniini mägede idajalamil, Wales'i poolsaare lõunaosas, Kirde-Inglismaal (Newcastle'i piirkonnas) ja Kesk-Soti madalikul. Peamised söekaevandamise piirkonnad ühtivad viie suurema basseiniga. Kivisüsi tootangult iga elaniku kohta on Suurbritannia maailmas esikohal, vaatamata sellele et söetööstuses on pidev kriis. Hüdroenergia osatähtsus on Suurbritannia energiamajanduses väga väike. See asjaolu teravdab teiste energiaallikate kasutamise probleemi. Kütuse-energeetikamajanduses kasvab impornafta ja sellest valmistatavate naftatoodete (bensiin, diisliõli, reaktiivmootorite spetsiaalsed kütused) osatähtsus. Suurbritannia veab sisse umbes 50 milj. t toornaftat aastas, peamiselt Lähis- ja Kesk-Idast, Ameerika Ühendriikidest, Venetsueelast ja Indoneesiast. Osa Suurbritannia territooriumil paiknevaist naftatöötlemistehastest kuulub Ameerika trustidele.

Elektrienergia tootang oli 1962. aastal 161 mljr. kWh. Teravas ülekaalus on soojuselektrijaamad. Suurem osa soojuselektrijaamadest on koondunud Londoni rajooni ja põhilistesse söebas-

Kartodiagramm näitab Suurbritannia kivisöe- ja rauamaagibasseinide paiknemist. Jälgige mustmetallurgia peamisi rajooni. Arvutage mõotkava abil välja, kui palju terast ja malmi sulatatakse nendes rajoonides (1960. a. andmed).

Mustmetallurgia areneb Suurbritannias ebaühtlaselt. Terasesulatamise graafiku järgi (arvud tähistavad milj. t) tehke kindlaks, mis-sugused aastad olid selles tööstusharus kriisiaastaks.

seinidesse. Hüdroelektrijaamu on ehitatud Šotimaa mäestikujõgedele. Elektrijaamad on ühendatud ühtseks energiasüsteemiks, mis on seotud Prantsusmaa energiasüsteemiga. Ehitamisel on mitu aatomielektrijaama. Esimene neist rajati 1956. aastal Loode-Inglismaal Colder Hallis.

Suurbritannia mustmetallurgia on kodumaise koksiga täielikult varustatud, seevastu kohalik rauamaagitoodang suudab rahuldada ainult umbes poole vajadusest. Inglise rauamaak on madala kvaliteediga. Kvaliteetset rauamaaki veab Suurbritannia sisse Rootsist, Alžeerias, Kanadast ja Hispaaniast. Peale selle impordib ta mangaani, kromiiti, volframi ja samuti vanametalli. Seoses vanametalli laialdase kasutamisega ületab terasetootmine tugevasti malmisulatuse. Pärast Teist maailmasõda suurenes tehnilise progressi ja sõjatööstuse spetsiaalsete tellimuste tulemusena kvaliteetrase tootmine. Põhilised metallurgiatehased paiknevad kahes rajoonide grupis: 1) rauamaagi ja kivisöe kaevandamise rajoonides, 2) rannikualadel, kuhu mere kaudu transporditakse vanametalli, raua- ja haruldaste metallide maake.

Suurbritannia värviline metallurgia orienteerub sisseveetavale toorainele. Tehased asuvad Londonis, Liverpoolis, Lõuna-Wales'i sadamates ja Birminghamis. Inglise monopolid omavad kaevandusi ja tehaseid Rahvaste Ühenduse, Ladina-Ameerika ja teistes maades. Põhilise osa metallist neelavad masina- ja elektrotehnikatehased. Peale selle etendab Suurbritannia tähtsat osa ka värviliste metallidega seotud rahvusvahelises kaubanduses.

Masinaehitus on Suurbritannia tööstusharude seas nii tööliste arvult kui ka toodangu väärtuselt ja ekspordialaselt tähtsuselt esikohal. Kõige suurem haru on transpordimasinate ehitus. Viimasel ajal on eriti kasvanud autotööstus. Autode toodangult (1,7 milj. autot 1962. a.) kuulub Suurbritanniale Ameerika Ühendriikide ja Saksa Föderatiivse Vabariigi järel kolmas koht maailmas. Autotööstus on spetsialiseerunud väikeautode tootmisele, sest neid turustatakse Euroopa maades, kus bensiin on kallis ja vahemaad lühikesed. Autosid eksporditakse ka Ameerika Ühendriikidesse ja Kanadasse. Peamised auto- ja lennukitehased paiknevad Londoni eeslinnades ning Kesk-Inglismaa vanades tööstuslinnades Birminghamis ja Coventrys, kuhu on koondunud kõrge kvalifikatsiooniga tööliste ja inseneride kaader. Teise maailmasõja ajal ehitati lennukitehaseid Edela-Inglismaale.

Suurbritannia laevaehitus oli kaua aega maailmas esikohal, kuid sõjajärgseil aastail jõudis Jaapan vette lastavate laevade tonnaazilt temast ette. Suurbritannia osatähtsus maailma laevaehituses vähenes 34%-lt 15%-le. Suurbritannia laevaehitus on väga mitmekesine. Laevatehased on ehitatud jõgede suudmesse (estuaaridesse), metallurgiatehaste vahetusse lähedusse. Laevaehituse pea-

mised piirkonnad on Clydeside ja Kirde-Inglismaa rannik (Newcastle, Middlesbrough).

Masinaehituse tähtsamate harude hulka kuuluvad samuti elektrotehnika, tööpingi-, tekstiili- ja põllumajandusmasinate ehitus.

Keemiatööstus on võrdlemisi noor tööstusharu. Tema põhilisteks tooraineteks on kivisüsi, imporditav nafta, väävel, püriit. Pärast Teist maailmasõda areneb importnafta baasil kiiresti orgaanilise sünteesi keemia. Nafta-energia-keemia kompleksid paiknevad peamiselt jõgede estuaarides. Keemiatööstuse üheks uusimaks haruks on radioaktiivsete isotoopide tootmine (suurel määral ekspordi jaoks). Liverpoolist lõunas kaevandatava kivi-soola baasil on arenenud sooda ja kloori tootmine.

Suurbritannia traditsiooniline tootmisharu — tekstiilitööstus — kahaneb viimastel aastakümnetel aasta-aastalt. Enne Teist maailmasõda toodeti aastas 3 mljr. m puuvillaseid kangaid, 1962. a. aga vaid 1 mljr. m. Tekstiilitoodete osatähtsus maa ekspordis on vähenenud $\frac{1}{4}$ -lt $\frac{1}{8}$ -le. Kuid seoses keemiatööstuse edusammudega kasvab kunstkiu ja sellest valmistatud kangaste tootmine.

Suurbritannias on kaks peamist, ajalooliselt kujunenud tekstiilitööstuse rajooni: Lancashire Penniini mägede läänenõlval (puuvillatööstus) ja Yorkshire idanõlval (villatööstus). Õmblusvabrikud paiknevad eeskätt Londonis ja teistes suurtes linnades.

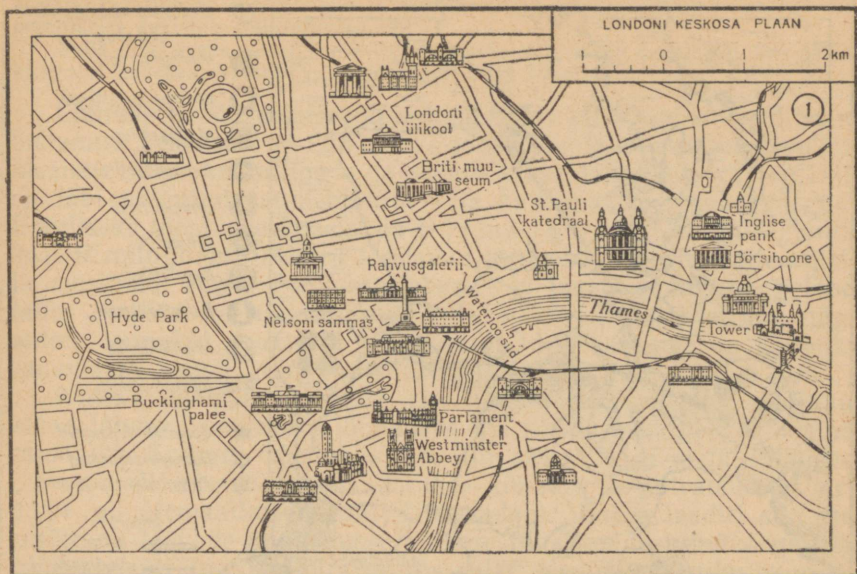
Küsimusi ja ülesandeid.

Kasutades õpiku kaarte ja teksti, iseloomustage Suurbritannia tööstuse tooraine- ja kütusebaasi.

Peamised tööstusrajoonid ja linnad. London.

Kagu-Inglismaal on väljapaistev koht Londonil ja tema tööstuslikel eeslinnad. London asub Thames'i jõe ääres 64 km kaugusel Põhjamerest. Tänu tõusulainele pääsevad Londoni dokkidesse ka suured ookeanilaevad. Londoni asend Kagu-Inglismaal on erakordselt soodne suhtlemiseks mandriga, aga samuti riigi siseosa kõigi tööstusrajoonidega. Geograafiline asend oli üheks põhjuseks, et London saavutas juhtiva koha kõigil aladel maa elus.

London pole üksnes kõige suurema rahvaarvuga linn Suurbritannias. *Ta täidab mitmesuguseid funktsioone: on pealinn ning riigi suurim kaubandus-, rahandus-, transpordi- ja kultuurikeskus.* Londonisse on koondunud kõrgemad valitsusasutused. Peale selle on ta ülemaailmne kaubandus- ja finantskeskus. Tema pangad on tihedalt seotud oma maa tööstusega, samuti on neil filiaalid kõigis kapitalistlike riikide pealinnades. Londoni kaubabörsid mõjutavad paljude kaupade hindu maailmaturul. Londonil on erakordselt suur

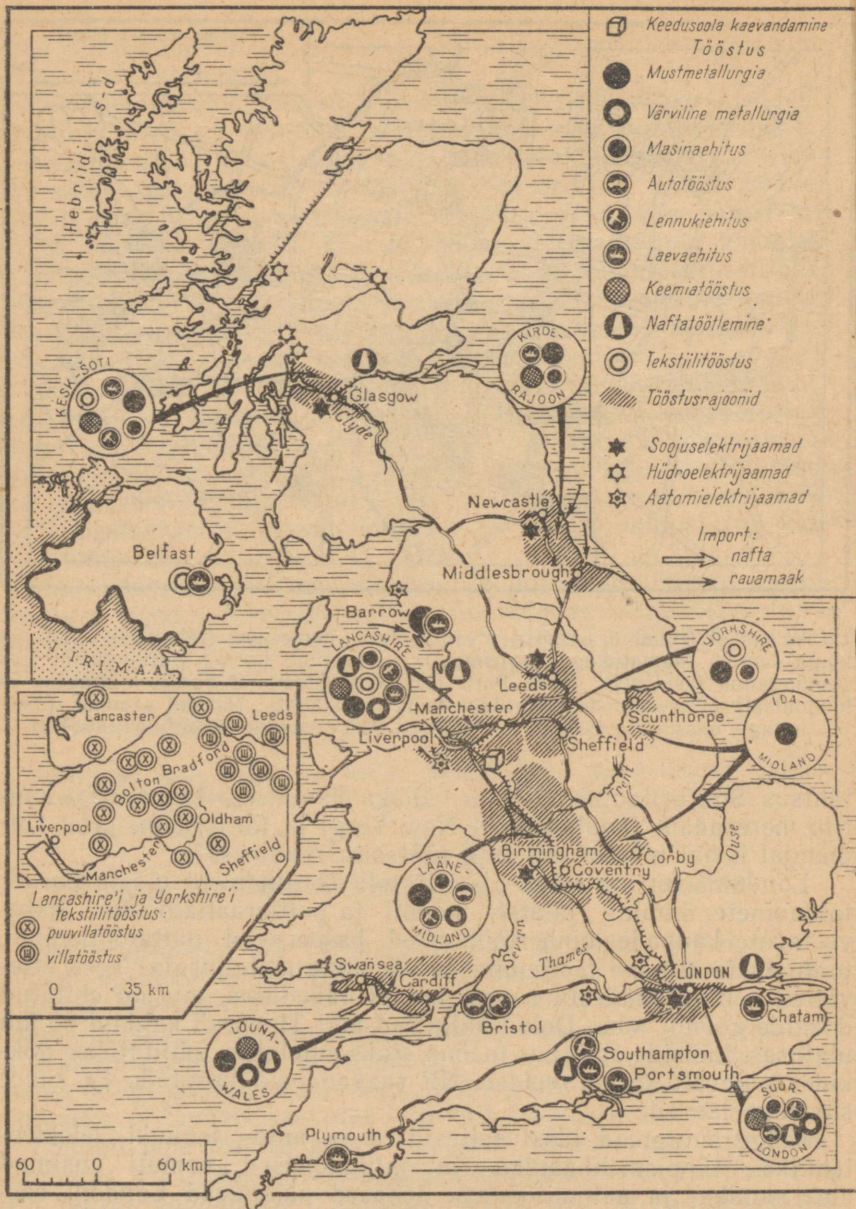
Leidke sellelt Londoni keskosa plaanilt Briti muuseum (rahvusmuuseum ja kõige suurem raamatukogu Inglismaal); parlamendi hoone; Buckinghami loss (kuninganna residents); Hyde Park (Londoni suuremaid parke, miitingute ja londonlaste mitmesuguste pühapäevaste ürituste koht); Nelsoni sammas (meenutage, missuguse ajaloolise sündmuse tähistamiseks see on püstitatud).

tähtsus Suurbritannia sise- ja väliskaubanduses. Ta on riigi suurim meresadam (kaubakäibelt New Yorgi ja Rotterdami järel kolmandal kohal maailmas) ning tähtsaim raudteesõlm.

Londonis on arenenud elanikkonda teenindavad tööstusharud: toiduainete, õmblus-, jalatsi-, mööbli- ja polügraafiatööstus. Sisseveetavate kaupade ümbertöötamisel baseeruvad naftatöötlemine, toiduainete esmane töötlemine ja värviline metallurgia. Need ettevõtted asuvad määratu suurte ladude läheduses, mis on ehitatud dokkide võndi taha. Dokid kulgevad piki Thames'i kaldaid 60 km ulatuses. Lüüside abil, mis mõõna ajaks suletakse, säilitatakse dokkides pidevalt kõrge veetase. Nii saavad neid kasutada ka suure süvisega laevad.

Kõige suuremad tööstusettevõtted — auto-, lennuki-, elektrotehnika-, täppismehhaanika- ja optikatehased, samuti uusimad elektroonika- ja aatomitööstuse tehased paiknevad Londoni eeslinnades.

London on pindalalt maailma suurimaid linnu. Londoni tänavad on kitsad, väljakuid on vähe, autod ja kahekorruselised autobussid (trollibusse ja tramme tänavail ei ole) peavad sageli ristteedel kaua ootama, tekitades liiklusummistusi. Juba ammu on koostatud linna ümberehitamise projekt, kuid elu-

Suurbritanniale on iseloomulik tööstuse paiknemine mitte ainult üksikutes linnades, vaid ka paljudes tiheda asustusega rajoonides. Iseloomustage kaardi järgi lühidalt rasketööstuse põhilisi rajone. Võrrelge Lancashire'i ja Yorkshire'i ning Ida- ja Lääne-Midlandi tööstust.

majade ja kruntide eraomandus (Londonis kuuluvad isegi mõned tänavad eraomanikele) takistab selle elluviimist.

Selle hiiglalinna koormuse vähendamiseks ehitatakse Londonist 30—35 km kaugusel kaheksat satelliitlinna (osaliselt riigi kulul).

Linnade ja tööstusettevõtete kuhjumine on kõige suurem Suurbritannia keskosas. Midlandi madaliku lääneosa on arvukate masinaehituse, metallurgia ja sõjatööstuse ettevõtete rajoon, mis on läbi põimitud raudteeliinidest ja katkematust linnadevõrgust. Põhiliseks tööstuskeskuseks on Birmingham (1,1 milj. elaniku). Birminghami tehased toodavad mitmesuguseid metallesemeid ja masinaid, alates nõeltest, habeme- ja lauanugadest ning lõpetades selliste keerukate ning metallimahukate toodetega, nagu autod, lennukid, traktorid ja vedurid. Ida-Midlandis on kohaliku rauamaagi baasil arenenud mustmetallurgia.

Wales'i poolsaare mägise siseosa hõredalt asustatud kõnnumaad lähevad poolsaare lõunaosas üle tiheda asustusega tööstusrajooniks. Suurem osa töölisi on siin kaevurid ja metallitöölised. Lõuna-Wales'is kaevandatakse kivisütt ja antratsiiti. Cardiff oli ülemaailmselt tuntud söesadam. Varem laaditi siin sisesõitnud laevade punkritesse väikese tuhasisaldusega, kõrgekaloreilist kivisütt (nn. «admiraliteedi» sütt). Kaubalaevastiku suurema osa üleminekuga vedelkütusele ja seoses Suurbritannia kivisöetööstuse kriisiga seisab aga praegu enamik Cardiffi sadama söelaadimissildu tühjalt. Lõuna-Wales'i linnades asuvad terase- ja malmisulatustehased, mõningates neis on juurdeveetava tooraine baasil arenenud ka värviline metallurgia. Laialdase kuulsuse on saavutanud valge lehtpleki tootmine, millest valmistatakse konservipurke.

Lancashire'is ja Yorkshire'is on peale tekstiilitööstuse tekkinud kohalike rikkalike kivisöemaardlate baasil ka metallurgia ja mitmekesine masinaehitustööstus. Lancashire'i peamine keskus on Manchester (700 000 elaniku, koos eeslinnadega üle 2 milj. el.). Manchesteris paiknevad tehased, pangad, trustide juhtkonnad, riidebörs, kaubeldakse kedruse ja kangastega. Siia on koondunud ka tekstiilitööstusmasinate tootmine, elektrimasinaehitus, relvade valmistamine. Manchesteri merekanalit mööda saabu- vad siia puuvill, nafta ja teised kaubad. Manchesteri eeslinnadesse on koondunud puuvillaste kangaste ja neist esemete valmistamine, kangaste värvimise ning pleegitamise vabrikud, värvide tootmine.

Yorkshire'is on villatööstuse suurimaks keskuseks Leeds (500 000 el.). Sheffield (üle 500 000 el.) on teraselinn. Tema tehased annavad mitmesuguse margi ja kaliibriga kvaliteetterast, alates peenimast lehtterasest ja lõpetades paksude soomusplaati- dega.

Liverpooli (800 000 el.) sadam teenindab Midlandi, Lancashire'i ja osaliselt Yorkshire'i tööstusrajoone. Tema kaudu saabub importtooraine ja eksporditakse tööstuskaupu. Väliskauban-

dus, sadamategevus ja sidemed tööstusrajoonidega panid siin aluse mitmekülgsel tööstusele: naftatöötlemisele, keemiatööstusele, värvilisele metallurgiale, laevaehitusele ja -remondile ning teistele harudele. Liverpool ja rohkem kui kümme temaga kokkukasvanud tööstuslinna Mersey jõe ääres moodustavad Mersey-sid e'i aglomeratsiooni.

Kirde-Inglismaal kaevandatakse sütt ja rauamaaki. Siin on arenenud mustmetallurgia ja keemiatööstus. Metall läheb laevaehitustehastesse, mis paiknevad jõgede suudmelahtede ääres. Selle rajooni laevatehastes ehitatakse $\frac{1}{3}$ Suurbritannia laevastikust. Suuremad linnad on Newcastle ja Middlesbrough.

Sotimaal on kujunenud tööstusrajoon ümber Glasgow' (üle 1 milj. el.). Piki Clyde'i jõge paiknevad laevatehased. Siin on ehitatud peaaegu pool Briti laevadest. Kohaliku kivisöe ja juurdeveetava rauamaagi baasil töötavad metallurgiatehased.

Küsimusi ja ülesandeid.

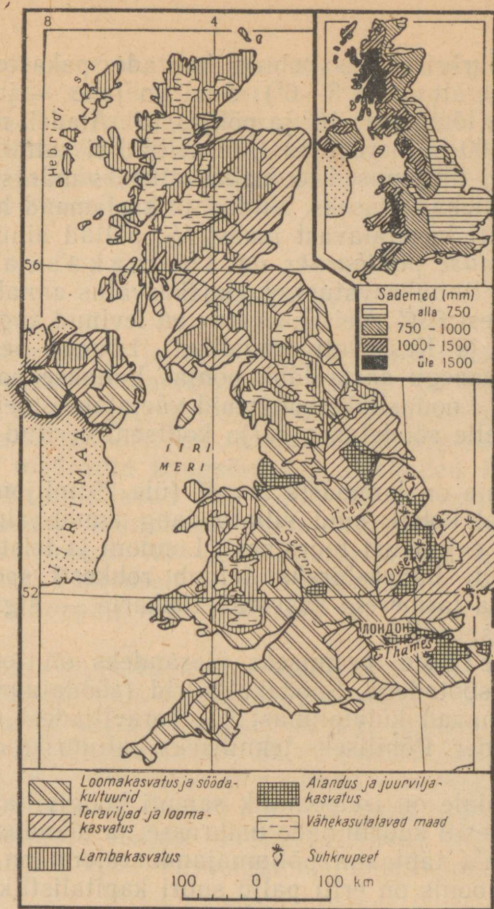
1. Võrrelge järgmisi tööstusrajoone: Lääne-Midland ja Lancashire, Yorkshire ja Sotimaa.
2. Iseloomustage Londoni tootmissidemeid.
3. Kandke kontuurkaardile Suurbritannia peamised tööstuslinnad ja tähistage tingmärkidega nende põhitööstus. Liverpooli näitel jutustage, missugune tööstus on omane suurele sadamale.

Põllumajandus.

Ajaloolise arenemise käigus suurenes Suurbritannias tööstuse ja vähenes põllumajanduse osa. Põllumajanduse arvele langeb 4% majanduse kogutoodangust ja temaga on seotud vähem kui 1 miljon inimest. Tegurite seas, mis takistavad põllumajanduse arenemist, tuleb nimetada kehtivat maavalduse ja maakasutuse süsteemi. Suur osa maast kuulub mõisnikele (lændlordidele), ülejäänud osa farmeritele. Mõisnikud annavad peaaegu kogu maa farmeritele rendile. Et tunduv osa majandist saadavaist tuludest kasutatakse mittetootlikult — mõisniku ja tema perekonna vajadusteks, siis ei soodusta see sugugi tootmise laiendamist.

Suurbritanniale on iseloomulikud kapitalistlikku tüüpi farmid. Neis kasutatakse laialdaselt palgatööd. Palgatöölised moodustavad $\frac{2}{3}$ põllumajanduses töötavast rahvastikust. Nendes majandites rakendatakse mitmekülgselt tehnikat, maa saab rikkalikult väetisi. Farmeritest kapitalistide valduses on rohkem kui 80% kariloomadest.

Põllumajandus ei kindlusta elanikkonda toiduainetega. Ta rahuldab nõudmise ainult piima ja munade osas ning $\frac{4}{5}$ kartuli ja köögivilja vajadustest. Kaks kolmandikku teraviljast ja suhk-

Jälgige selle kaardi põhjal Suurbritannia põllumajanduse paiknemist. Missugused piirkonnad saavad palju sademeid ja missuguse põllumajandusharu arenemist see soodustab? Mispärast kasvatatakse suhkrupeeti maa kaguosas ja millised tegurid (peale looduslike tingimuste) seda mõjutavad?

rüst, $\frac{1}{2}$ lihast (külmutatud kujul), võist, puuviljadest ja muudest toidukaupadest veetakse teistest maadest sisse.

Linnarahvastiku vajadused määravad põllumajanduse spetsialiseerumise. Laialt on levinud linnalähist tüüpi majandus. Põllumajanduse struktuur ja paiknemine olenevad suurel määral looduslikest tingimustest, eriti kliima iseärasustest. Suurbritannia mereline kliima on väga niiske ega võimalda kõikjal viljelda nisu.

Talv on Suurbritannias pehme, harvade pakastega (jaanuari keskmine temperatuur on 3—6°). Suvi on jahe — juuli keskmine temperatuur on lõunaosas 16° ja põhjas 13°. Aladel, mis paiknevad kõrgemal kui 600 m merepinnast, teraviljad ei valmi. Seega pakuvad looduslikud tingimused loomakasvatuseks märksa soodsamaid eeldusi kui taimekasvatuseks. Niidud ja karjamaad hõlmavad põllumajanduslikult kasutatavast maast $\frac{1}{2}$, põllud ainult $\frac{1}{3}$.

Põllumajanduse põhiharuks on loomakasvatus (veise-, lamba-, sea- ja linnukasvatus). Loomakasvatus annab põllumajanduslikest tuludest 80%. Veisekasvatus on levinud kogu Inglismaal, Põhja-Iirimaa ja Kesk-Soti madalikul. Lõunas peetakse loomi karjamaadel peaaegu aasta läbi, põhjas hoitakse karja 4—5 kuu jooksul laudas. Looduslikke rohumaid väetatakse, neile külvatakse heina. Peale selle söödetakse karja kontsentreeritud söötadega ja juurviljaga.

Suurbritannia on lammaste arvult (üle 29 miljoni) Lääne-Euroopas esimesel kohal, kuid villatoodang annab ainult 10—20% villatööstusele vajalikust toorainest. Londoni ja teiste suurlinnade lähikonnas, eriti Lancashire'is, leidub rohkesti spetsialiseeritud linnufarme. Osa farmereid kasvatab tõukarja — sigu, lambaid ja hobuseid — ekspordiks.

Maaviljeluse peamiseks ülesandeks on loomakasvatuse kindlustamine söötadega. Söödakultuurid (söödajuurviljad ja põlluheinad) hõlmavad külvipinnast $\frac{2}{3}$. Teraviljadest on tähtsamad nisu, kaer ja oder. Põhiliseks tehniliseks kultuuriks on Inglismaal suhkrupeet.

Suurbritanniale on iseloomulik samuti köögiviljakasvatus, mis on koondunud eriti suurlinnade ümbrusse, ja aiandus.

Suurbritannia tähtsaim põllumajandusrajoon on Kagu-Inglismaa. Selles rajoonis on eriti palju suuri kapitalistlike majandeid ja põllumajanduses kasutatava tehnika tase on kõige kõrgem. See on maa peamine nisu- ja suhkrupeedikasvatuse tsoon. Kagu-rajooni teine tähtsam kultuur on oder. Suhkrupeedi jäätmetega nuumatakse siin veiseid ja sigu.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Miks on põllumajandusel Suurbritannia majanduses teisejärguline osa?
2. Millised faktid kinnitavad loomakasvatuse domineerimist Suurbritannia põllumajanduses?

Kalandus.

Suurbritannias tegelevad kalapüügiga kümned tuhanded kalurid. Paljud neist töötavad tehniliselt hästi varustatud laevadel, mis kuuluvad kapitalistlikele kompaniidele. Iga-aastane kala-saak on üle 1 miljoni tonni. Põhjameresel püütakse peamiselt heerin-

gat, Iiri merest — lesta, tuunikala, makrelli, kaugemates vetes — Norra ja Kanada rannikul — turska. Põhilised kalasadamad asuvad idarannikul. Heeringapüügi ajal valitseb neis sadamates suur elevus: tuhanded töölised on tegevad soolamisel. Siia sõidavad kokku paljude maade kaubandusfirmade agendid, kes oksjonil ostavad kokku suured partiid kala.

Transport.

Saarelisest asendist ja välissidemete suurest tähtsusest olenevalt valdab Suurbritannia võimast kauba- ja reisilaevastikku, mis sõjajärgsel perioodil on tunduvas osas uuendatud. Üle $\frac{1}{3}$ kaubalaevastikust moodustavad tanklaevad. Valdav osa laevadest on määratud kaugsõiduks. Tuhanded Inglise lipu all sõitvad laevad teenindavad teisi maid. Merelaevastik teenindab ka kabotaaži. London kuulub maailma suurimate sadamate hulka. Londoni kaudu toimub 40—50% Suurbritannia impordist ja üle 25% ekspordist. Tähtsuselt teine Suurbritannia sadam on Liverpool. Teised silmapaistvad sadamad on Glasgow, Manchester, Cardiff, Hull.

Suurbritannia on esimene maa maailmas, kus ehitati raudtee. Käesoleval ajal on raudteevõrgu pikkus umbes 30 000 km. Teedemajandus ja veerev koosseis on siin rohkem vananenud kui näiteks Ameerika Ühendriikides, Saksa Föderatiivses Vabariigis ja Prantsusmaal. Elektrifitseeritud raudteid on vähe. Vedude keskmine kaugus raudteedel on 110 km. Peamised liinid väljuvad Londoni raudteesõlmest. Paljud raudteed ristuvad Inglismaa tööstuskeskustes Manchesteris, Birminghamis, Sheffieldis ja teistes linnades.

Autotranspordi konkurents, mis ilmneb eriti kaupade ja reisijate veos lühikestel vahemaadel, on põhjustanud raudteedel reisijaamade ja üksikute liinide sulgemise. Autotranspordi arvele langeb $\frac{3}{4}$ riigisisese veosekäibest.

Jõelaevanduse tähtsus on väike. Veeteede hulgas paistab silma Thames'i jõgi, mida mööda liigub merelt Londoni ja vastasuunas mitmesuguste kaupade katkematu vool. Veopinge on suur ka Manchesteri kanalil.

London ja teised Suurbritannia lennujaamad on rahvusvaheliste lennuliinide tähtsad sõlmpunktid, mis seovad Euroopat Ameerika, Aafrika ja Aasiaga. Õhutransport on Suurbritannias tugevalt arenenud.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake tabeli 21 alusel Suurbritannia merelaevastiku tonnaži ja tema koht kapitalistlikus maailmas.

2. Tabeli 20 järgi tehke kindlaks Suurbritannia raudteevõrgu tihedus ja võrrelege seda teiste Euroopa maade vastava näitajaga.

Välised majanduslikud sidemed.

Suurbritannia majandus sõltub tugevasti väliskaubandusest. Pärast Teist maailmasõda Suurbritannia väliskaubanduse olukord halvenes. Kaubanduse maht sotsialismi teele asunud maadega vähenes. Maailmaturul konkureerivad Inglise kaupadega edukalt Ameerika Ühendriikide ja «Ühisturu» maade, eriti Saksa Föderatiivse Vabariigi kaubad. Kapitalistlikus maailmamajanduses jääb Suurbritannia ekspordi ja impordi mahult maha Ameerika Ühendriikidest ja Saksa Föderatiivsest Vabariigist.

Suurbritannia on maa, kus väliskaubanduse bilanss on krooniliselt passiivne. Impordi väärtus ületab ekspordi väärtuse. Kütus, tööstuslik tooraine ja toiduained moodustavad $\frac{4}{5}$ sisseveost. Peamised sisseveoartiklid on: nafta, maagid ja vanametall, puuvill, vill ja metsamaterjalid, toiduainetest liha, lihasaadused, tee, kohv, kakao, puu- ja köögiviljad, teravili, jahu, piimatooted.

Väljaveost moodustavad $\frac{4}{5}$ valmistooted. Peamised eksportkaubad on masinad (neist $\frac{1}{3}$ moodustavad autod), keemikaubad, tekstiilitooted, naftaproduktid, metallid. Väliskaubanduses on tähtsal kohal reeksport — ühelt maalt imporditud kauba edasimüümine teisele.

Impordi ülekaal ekspordi suhtes kaetakse osaliselt nn. «nägematu kaubandusega» — tuludega laevandusest, turismist, elukindlustusest, välismaale paigutatud kapitalidest (istandustesse, tööstusettevõtetes ja pankadesse). Kapitali väljaveolt on Suurbritannia Ameerika Ühendriikide järel teisel kohal. Suur osa kapitalist on mahutatud Rahvaste Ühenduse maadesse ja Ladina-Ameerikasse.

Suurbritannia väliskaubanduses etendavad tähtsat osa Lääne-Euroopa ja Rahvaste Ühenduse maad, kelle turul ta on säilitanud eesõigustatud seisundi, ning Ameerika Ühendriigid.

Sotsialistlike maade osatähtsus väliskaubanduses on 3—4%. Nõukogude Liidust impordib Inglismaa metsa ja saematerjali, tekstiilitoorainet ja muid kaupu. Nõukogude Liit ostab Inglismaalt laevu, masinaid ja mitmesuguseid tööstusseadmeid.

Küsimusi ja ülesandeid.

Iseloomustage väliskaubanduse tähtsust Suurbritanniale.

SAKSA FÖDERATIIVNE VABARIIK.

Pindala — 248 000 km²

Rahvastik — 58 milj. el.

Pealinn — Bonn

Koosseis ja geograafiline asend.

Saksa Föderatiivse Vabariigi moodustamisel läksid tema koosseisu okupeeritud Saksamaa kolm läänetsooni — Ameerika, Inglise ja Prantsuse tsoon. Föderatiivseks nimetatakse teda seepärast, et maadel (ehk ländidel — neid on kokku 10), mis kuuluvad tema koosseisu, on omavalitsus. Faktiliselt valitsevad nii maade kui ka Saksa FV parlamendis oma esindajate kaudu kapitalistlikud suurmonopolid ja -mõisnikud. Neile kuulub kogu võimutäius Saksa FV-s. Kodanlik föderatsioon on ainult maskiks sellele võimutsemisele.

Saksa FV paikneb otse Välis-Euroopa tsentrumis, olles ümbritsetud majanduslikult kõrgeltarenenud riikidest. Tal on piirinaabriks üheksa riiki — rohkem kui ühelgi teisel maal Välis-Euroopas. Saksa FV selline geograafiline asend on teinud temast Euroopa peamiste raudtee- ja lennuliinide sõlmpunkti. Saksa FV territooriumi läbivad tähtsamad raudteed on kõige lühemateks ühendusteedeks Lääne- ja Ida-Euroopa riikide vahel. Peamagistraal Pariis—Berliin—Varssavi—Moskva ühendab nelja Euroopa suurriigi pealinna. Läbi Saksa FV lõunaosa kulgeb teine tähtis rahvusvaheline raudteeliin Pariis—München—Viin—Budapest—Bukarest, mis ühendab Lääne- ja Kesk-Euroopa maid Kagu-Euroopaga.

Põhjas külgneb Saksa FV Põhja- ja Balti merega. Läbi Saksa FV territooriumi on nad ühendatud Kieli kanaliga. Balti meri avab Saksa FV-le tee itta ja kirdesse — Poola, NSV Liidu ja Skandinaaviamaade sadamaisse. Põhjamerel kulgevad tähtsad Atlandi ookeanile suunduvad mereteed. Põhjamere rannikul või selle läheduses asuvad Lääne-Euroopa suurimad tööstuspiirkonnad: Inglismaa, Prantsusmaa, Belgia ja Holland ning Saksa FV (Ruhri basseini). Põhjamere viiest suurest ülemaailmse tähtsusega sadamast — London, Rotterdam, Antwerpen, Hamburg, Bremen — kuuluvad kaks viimast Saksa FV-le.

Veerikas Reini jõgi võimaldab toimetada veoseid kaugetest siserajoonidest meresadamatesse odavat veeteed kaudu. Rein ja piki tema orgu kulgevad teed on juba paljude sajandite vältel kuulunud Lääne-Euroopa tähtsamate kaubateede hulka, mis ühendavad Vahemere rannikut läbi Põhja-Itaalia ja Alpide mäekurude Põhja-

merega. Saksamaa ajaloo on need ühendused etendanud suurt osa.

Keskset geograafilist asendit Lääne-Euroopas kasutas sõjajäelne Saksamaa korduvalt agressiooniks oma piirinaabrite vastu. Nõudmistega muuta kehtivaid piire enda kasuks, ja seda revanšistlike loosungite all, astub välja ka praegune Saksa FV valitsus. Maailma rahuüritusele on see eriti ohtlik seetõttu, et Saksa FV, kelle sõjavägi on NATO liikmesriikide hulgas suuremaid, piirneb vahetult sotsialistlike maadega.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Milliste sotsialistlike ja kapitalistlike riikidega piirneb Saksa FV? Tähistage kontuurkaardil Saksa FV piirid, teda läbivad peamised raudteed, kirjutage juurde teda piiravate merede, Doonau ja Reini jõe nimed.

2. Missugused on Saksa FV geograafilise asendi iseärasused? Võrrelge tema ja Suurbritannia geograafilist asendit.

Rahvastik.

Saksa FV on rahvaarvult kõige suurem riik Välis-Euroopas. Vaatamata inimkaotustele Teises maailmasõjas ja sellejärgsele madalale rahvastiku loomulikule juurdekasvule oli Lääne-Saksamaal juba esimestel sõjajärgsetel aastatel elanikke rohkem kui enne sõda: Potsdami konverentsi otsuse põhjal asustati siia ümber sakslased (üle 7 miljoni inimese) Ida- ja Kagu-Euroopa maadest.

Naiste arv ületab Saksa FV-s tunduvalt meeste arvu. Tunduvalt on kahanenud meeste osatähtsus keskealiste, kõige töövõimelismate elanike hulgas. See on samuti saksa fašistide poolt vallapäätatud Teise maailmasõja otsene tagajärg. Saksa FV elanikkonna rahvuslik koosseis on ühtlane: rahvastiku moodustavad peaaegu tervikuna sakslased.

Andmed Saksa FV rahvastiku, eriti tööstuses tegeva rahvastiku paiknemise, elanikkonna professionaalse ja klassikoosseisu kohta rõhutavad maa tööstuslikku iseloomu. Rahvastiku keskmiselt tiheduselt (233 el./km²) jääb Saksa FV Euroopas maha ainult Hollandist ja Belgiast. Sellise kõrge keskmise tiheduse juures paikneb rahvastik aga vägagi ebaühtlaselt. Ruhri kivisöebasseinis on rahvastiku tihedus väga suur — 1000 kuni 3000, paiguti isegi kuni 4000 inimest 1 km²-l. Keskmisest mitu korda kõrgem on rahvastiku tihedus viljakate muldade ja suurte tööstuslinnadega Reini orus, Saarimaa kivisöebasseinis ning eelmäestikes. Hoopis hõreda mini on rahvastatud Baieri kiltmaa, Weseri paremkalda-ala ja mitmed põhjapoolsed madalikurajoonid kui majanduslikult vähem arenenud piirkonnad.

Üle $\frac{3}{4}$ Saksa FV rahvastikust elab linnades. Selle näitaja poolest jääb ta veidi maha üksnes Suurbritanniast, Belgiast ja Hollandist. Saksa FV-s on palju suuri linnu. Hamburgis on ligi 1,9 milj. ja Münchenis üle 1,1 milj. elaniku. Lisaks neile on veel 9 linna, kus elanike arv ulatub 0,5—1 miljonini.

Nagu Suurbritanniale, nii on ka Saksa FV-le iseloomulik peamistes tööstusrajoonides toimuv linnade aglomeratsioon. Ruhris on suurte keskuste — Esseni, Dortmundi, Duisburgi ja ka mitme väiksema ümber koondunud kümned linnad, moodustades faktiliselt ühe suure linna elanike arvuga üle 4,5 milj. inimese. Rohkem kui 1 milj. elanikku igaühes on Reini ja tema lisajõgede ääres paiknevate linnade rühmas, mis on koondunud Kölni, Frankfurdi, Mannheimi, Ludwigshafeni ja Stuttgardi ümber.

Ligi $\frac{1}{2}$ Saksa FV aktiivsest rahvastikust on tegev tööstuses, s. o. üle kahe korra rohkem kui põllumajanduses. Tööstustöölise arvult jääb Saksa FV Euroopa välisriikide hulgas maha ainult Suurbritanniast.

Saksa FV rahvastiku klassikoosseisu analüüs näitab, kui võrd sügavad on vastuolud kapitalistlikus ühiskonnas. Töölised, teenistujad ja madalapalgälised väikeametnikud moodustavad umbes $\frac{4}{5}$ kogu rahvastikust (sellest suur osa langeb tööliste arvele), töötavad talupojad ja käsitöölised — $\frac{1}{6}$. Eksploataatorid — suur-, kesk- ja väikekodanlus linnas, mõisnikud ning kulakud maal — moodustavad rahvastikust ainult $\frac{1}{20}$. Kuid just kodanlusele, eelkõige tema ladvikule — suurmonopolide peremeestele — kuulub valdav osa riigi natsionaalsest tulust; mõisnikele ja kulaikule kuulub $\frac{2}{3}$ maast.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake kindlaks ühised jooned Saksa FV ja Suurbritannia rahvastiku paiknemises.
2. Missugused Saksa FV rahvastiku iseärasused viitavad maa tööstuslikule iseloomule?
3. Võrrelge Saksa FV ja Saksa DV rahvastiku professionaalset ning klassikoosseisu.

Majanduse üldiseloomustus.

Saksa Föderatiivne Vabariik on kõrgeltarenenud tööstusriik. Tööstustoodangu mahu poolest on ta kapitalistlike maade seas Ameerika Ühendriikide järel teisel kohal. Jäädes küll tugevasti maha viimasest, ületab ta selles osas aga tunduvalt Suurbritannia, lastes välja niisama palju tööstustoodangut kui Prantsusmaa ja Itaalia kokku.

Saksa FV etendab maailma majanduses ja poliitikas silmapaistvat osa. Olles Põhja-Atlandi pakti aktiivseks liikmeks, ilmutab Saksa FV end pidevalt ühe kõige agressiivsema imperialist-

liku riigina. Ta seisab visalt vastu rahuarmastavate riikide kõigile püüdlustele, mis on suunatud rahu kindlustamisele Euroopas ja kogu maailmas. Otsustavat osa Saksa FV majanduses etendavad kapitalistlikud suurmonopolid — faktiliselt needsamad, kes töid võimule Teise maailmasõja vallapäastnud rahvussotsialistid (fašistid). Need monopolid määravadki Saksa FV poliitika praeguse suuna.

Pärast Teist maailmasõda arenes tööstus kiires tempos. Seda soodustasid paljud tegurid. Lääne-Saksamaa monopolid paigutasid oma tohutud kapitalid, mis nad sõja ajal kogusid, taas tööstusse. Lisaks sellele said nad laenu Ameerika Ühendriikide monopolidelt. Paljud ettevõtted sisustati uue, kaasaegse sisseseadega. Kapitalistid kasutasid otsekohe oma huvides ära ka asjaolu, et riigis oli pärast sõda palju töötuid, kes nõustusid töötama madala tasu eest. Odava tööjõu küllalt suure reservi moodustasid veel sajad tuhanded välismaised töölised, kes olid siia saabunud Euroopa teistest kapitalistlikest riikidest. Pärast sõda oli kogu riigis suur nõudmine kõige mitmekesisema tööstustoodangu järele: kapitalistid nõudsid tööstusettevõtete sisseseadeid, kütust, toorainet; elanikud tarbekaupu, mille footmine sõja ajal oli enam kui mittepiisav.

Suur osa tööstusest hakkas kiiresti kasvama seoses majanduse militariseerimisega viiekümnendatel aastatel. Lõpuks saavad Saksa FV monopolistid veel suuri kasumeid sel teel, et võtavad osa mitmete Lääne-Euroopa maade kapitalistlikest ühendustest, näiteks «Ühisturust», kus nad on oma partneritest ilmselt tugevamad. Kuid palju sellest, mis soodustas Saksa FV tööstuse kiiret arenemist sõjajärgsel perioodil, on oma esialgse tähtsuse mineetanud, ning tööstuse kasvutempo on seetõttu tänapäeval aeglustunud.

Saksa FV majanduses on juhtiv osa tööstusel. Toodangu väärtuselt ületab ta põllumajanduse 6-kordselt. Kuid erinevalt Suurbritanniast on kõrge arenemistasemega põllumajandusel Saksa FV-s küllaltki tähtis koht.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mis näitab Saksa FV majanduse kõrget arenemistaset?
2. Võrrelge tabeli 6 järgi tööstustoodangu dünaamikat Saksa FV-s ja teistes juhtivates kapitalistlikes riikides.

Tööstus.

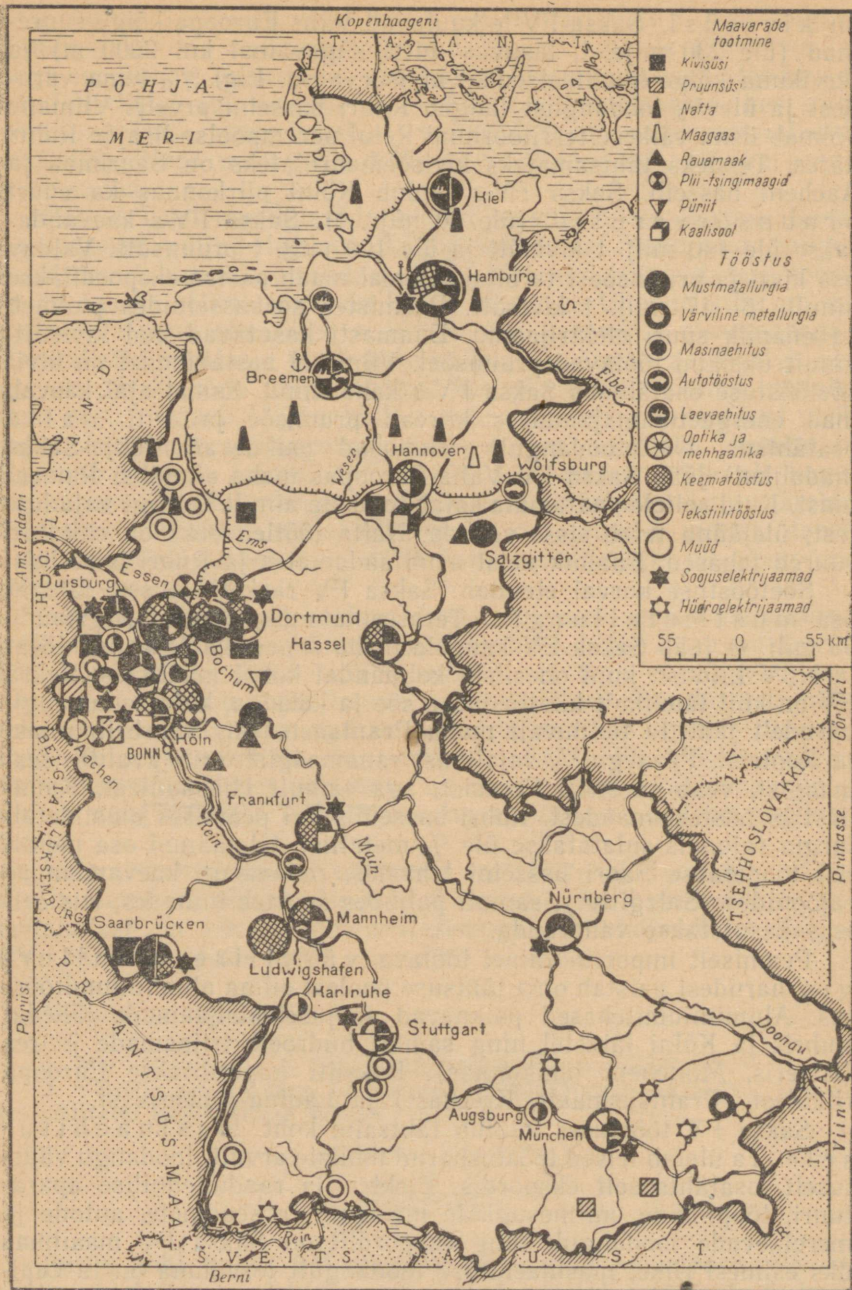
Juhtiv koht Saksa FV majanduses kuulub rasketööstusele — söekaevandamisele, elektrienergia, mustmetallide, masinate ja keemiakaupade tootmisele. Tema arenenud **energeetika** aluseks

on k i v i s ü s i. Saksa FV-le kuuluvad Välis-Euroopa kõige suuremad (üle 230 mljr. t, lasuvus mitte sügavamal kui 2000 m) ja tervikuna kõige kvaliteetsemad kivisöevarud. Ligi $\frac{9}{10}$ tema varudest ja üle $\frac{4}{5}$ toodangust langeb Ruhri basseini arvele. Viimane hõlmab üsna väikese territooriumi Reini parempoolse lisajõe Ruhri ääres. Teisteks tähtsamateks kivisöemaardlateks on Saarimaa ja Aacheni bassein. Saksa FV-s leidub Kölni piirkonnas ka suuri pruunsöevarusid (üle 60 mljr. t). Saksa FV-s kaevandatakse üle 140 milj. t kivisütt ja üle 100 milj. t pruunsütt. Valdava osa kivi- ja pruunsöest tarbitakse omal maal, aastas eksporditakse ainult 16—17 milj. t kivisütt. Peamistes söebasseinides paikneb ka enamik suuri elektrijaamu. Enamasti kasutavad nad kivisütt, ainult üksikud töötavad pruunsöel. Viimasel aastakümnel on kivisöetööstuse osatähtsus Saksa FV-s kahanenud. Samal ajal kasvab maa energeetikamajanduses kiiresti pruunsöe ja eriti nafta osatähtsus. Naftatoodangult (leiukohad paiknevad Põhja-Saksa madalikul) jääb Saksa FV Välis-Euroopas maha ainult üksi Rumeeniast. Kuid sellele vaatamata katab toodang ainult $\frac{1}{6}$ riigi vajadustest; ülejäänud tuleb sisse vedada. Nafta töötlemiseks on ehitatud suured tehased. Enamik neist asub sadamates ja Ruhri basseinis.

Söetööstuse kõrval etendab Saksa FV rasketööstuses tähtsat osa mustmetallurgia. Terasesulatamise poolest (ligikaudu 33 milj. t) jääb Saksa FV kaugele maha Ameerika Ühendriikidest ja NSV Liidust, kuid on siiski kolmandal kohal maailmas. Saksa FV on küll täielikult kindlustatud söe ja koksiga, kuid rauamaagivarudelt jääb ta tunduvalt maha Prantsusmaast, Suurbritanniast ja Rootsist. Peaaegu $\frac{2}{3}$ vajalikust rauamaagist, eriti kvaliteetsest maagist, veab ta sisse Rootsist, aga samuti Hispaaniast, Kanadast ja teistest maadest. Ruhri basseinis kui peamises mustmetallurgia rajoonis sulatatakse üle $\frac{4}{5}$ metallist. Ülejäänud osa metallist toodetakse Saari basseini tehastes, rauamaagi kaevandamise rajoonides (Salzgitter), samuti paljudes suurtes linnades, kus selleks kasutatakse vanarauda.

Peamiselt importtoorainel töötava värvilise metallurgia harudest paistab oma tähtsuse poolest silma alumiiniumitööstus. Alumiiniumitehased paiknevad soojuselektrijaamade lähedal Ruhris ja Kölni lähistel ning samuti hüdroelektrijaamade juures (Bäieris, Müncheni lähikonnas). Boksiiti imporditakse Euroopa riikidest (Prantsusmaalt, Kreekast) ja Ladina-Ameerikast.

Saksa FV tööstuses kuulub tähtsaim koht masinaehitusele. Ta ületab teised tööstusharud tööliste arvult, toodangu väärtuselt, osatähtsuselt ekspordis. Elektri- ja raadiotehnilise aparatuuri, tööpinkide, mitmesuguste masinate ja seadmete, autode ja merelaevade toodangult ning ekspordilt on Saksa FV maailmas üks esimesi riike; masinaehituse toodangult tervikuna on ta kapitalistlike maade hulgas Ameerika Ühendriikide järel teisel kohal. Masinatehaseid leidub kõigis rajoonides, kõigis keskmistes ja suur-

Määrake kaardi järgi kindlaks Saksa FV peamised tööstusrajoonid, eraldades sealhulgas tähtsamad söekaevandamise, metallurgia, masinaehituse ja keemiatööstuse piirkonnad.

tes linnades. Valdav osa rasketest masinatest, tööpinkidest, mootorist, veduritest, mitmesugustest seadmetest ja sõjatehnikast toodetakse aga Ruhris. Tähtsamad masinaehituskeskused väljaspool Ruhri on Düsseldorf, Köln, Stuttgart, München, Nürnberg ja Hamburg (laevaehituse keskus).

Kõrge arenemistasemega on keemiatööstus. Saksa FV-l on olemas suured toorainevarud (süsi, kaalisool, väävlimaak, nafta, maagaas), osalt aga veab ta toorainet ka sisse. Keemiatööstus valmistab hulgaliselt kõige mitmekesisemat toodangut — hapestest ja väetistest kuni plastmasside, sünteetilise kütuse ja kõige mitmesugusemate ravimiteni. Keemiakaupu kasutatakse laialt kõigis rahvamajandusharudes ja igapäevases elus. Energeetika, autotööstuse ja laevaehituse kõrval on keemiatööstus kõige kiiremini kasvavaid harusid Saksa FV rasketööstuses. Keemiatööstuse toodangu ja selle ekspordi poolest on Saksa FV Ameerika Ühendriikide järel kapitalistlike maade seas teisel kohal. Keemiatööstuses omavad Saksa FV monopolid laialdasi rahvusvahelisi sidemeid.

Tähtsaimaks keemiatööstuse rajooniks on Ruhr, kus see tööstusharu on seotud eelkõige kivisöe kaevandamise ja töötlemisega ning metallurgiaga (koksikeemia, metallurgia jäätmete kasutamine). Sõjajärgsel perioodil arenesid Ruhris ka sisseveetavat toorainet (nafta, väävlimaak — püriit jne.) kasutavad keemiatööstuse harud. Keemiatööstuse suur keskus on Köln. Rohkem kui sada aastat tuntakse Saksamaal ja kaugel väljaspool tema piire suuri keemifirmasid, eriti aniliinvärvide tootmise alal, mis paiknevad Reiniäärsetes linnades. Reini jõgi on siin heaks tooraine kohaletoimetamise ja valmistoodangu turule suunamise teeks. Palju keemiatevõtteid (naftatöötlemine, kummi tootmine importkautšukist jne.) on Hamburgis.

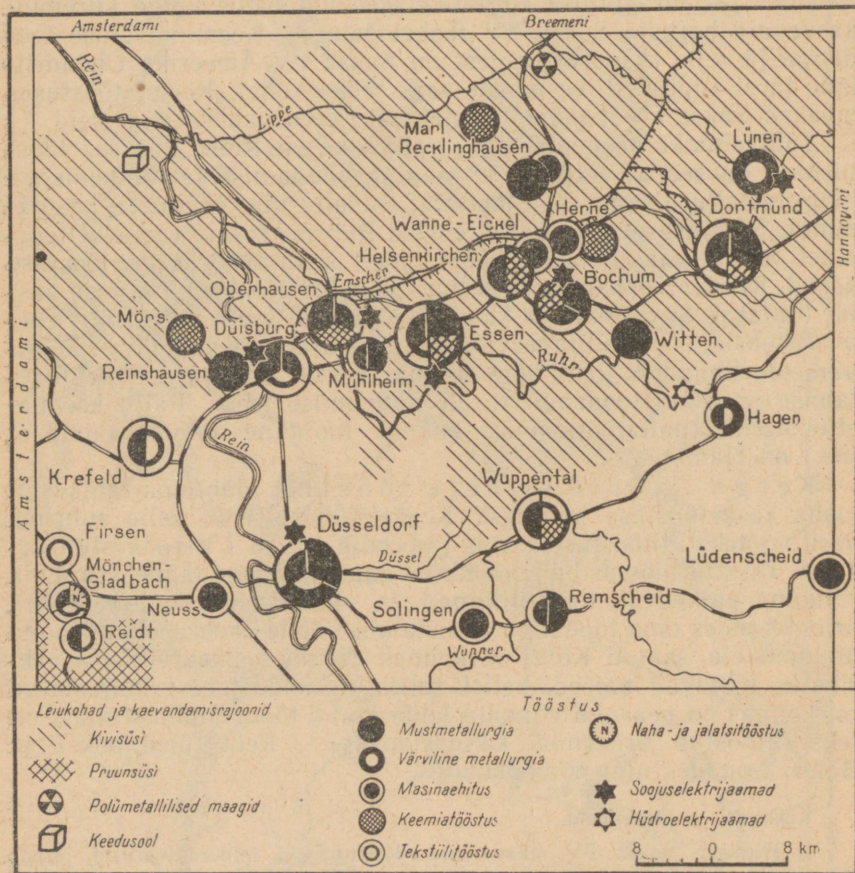
Kerge- ja toiduainete tööstus jääb oma tähtsusest maha rasketööstuse harudest. Kergetööstuse, eriti selle suurima haru — tekstiilitööstuse tarvis impordib Saksa FV rohkesti toorainet. Tekstiilitööstus on koondunud enamikus maa lääneossa. Laia rõngana paiknevad tekstiililinnad ja -linnakesed ümber Ruhri, orienteerudes oma toodangu turustamisel selle arvuka elanikkonna nõudmistele, samuti Kölni piirkonnas. Nende rohkearvulistes vabrikutes töötavad naised, kellel selles rasketööstusest küllastatud piirkonnas on peaaegu võimatu leida muud tööd. Ammust ajast on tekstiilitööstus arenenud ka edelaosas — Reini ülemjooksu ja Baieri linnades ning maa-asulates.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Hinnake Saksa FV maavarasid. Missuguseid mineraalvarasid jätkub tal küllaldaselt, millistest tuleb puudus?
2. Missugused Saksa FV rasketööstusharud on arenenud kohalikul toorainel?
3. Kasutades tabelleid 9—13, määrake Saksa FV koht kapitalistlike riikide seas juhtivate tööstusharude arenemistaseme poolest.

Tööstusrajoonid ja linnad.

Tööstus domineerib põllumajanduse ees kõigis Saksa FV rajoonides, kuid tervikuna paikneb ta siiski väga ebaühtlaselt. Tööstuse põhiosa jääb lääne- ja edelapiirkondadesse, mis paiknevad Reini ja selle lisajõgede orgudes. Nende seas paistab silma väga kõrge tööstuse kontsentratsiooniga Rühri kivisöebassein. Kõrge kvaliteedilise kivisöe võimsad lademed, mida on kerge ekspluuteerida ja mis asuvad võrdlemisi väikesel alal geograafiliselt asendilt väga sobivas paigas, on siin igati soodustanud kivisöe ulatusliku kaevandamise arenemist. Tuginedes sellele baasile, raja-

Leidke Rühri basseinis ja selle lähemas ümbruses mustmetallurgia, masinaehituse, keemia- ja tekstiilitööstuse peamised keskused. Nimetage tähtsamad tööstuslinnad.

sid Saksa suurmonopolid Ruhris kiiresti ka teised rasketööstusharid. Mõõdunud sajandi lõpust alates sai Ruhrist Saksamaa industriaalne südamik, tema peamine sõjalis-tööstuslik baas. Temast sai peamine keskus monopolidele, kes varustasid relvadega saksa imperialiste ja fašiste ning õhutasid neid valla päästma kahte maailmasõda. Pärast Teist maailmasõda muutus Ruhr jälle relvade sepikojaks taassündinud Lääne-Saksamaa armeele ja lisaks sellele üheks peamiseks NATO arsenaliks. Samal ajal on Ruhr suurimaks vanade võitlustraditsioonidega tööliklassi väesalgaks Saksa FV-s. Siin on tugev mõju Kommunistlikul Parteil, kes töötab illegaalselt, sest riigis on tema tegevus seadusega keelatud.

Ruhri bassein hõlmab Saksa FV territooriumist ainult ligikaudu $\frac{1}{25}$, kuid siin elab $\frac{1}{5}$ rahvastikust ja siia on koondunud $\frac{1}{3}$ riigi tööstusest. Ruhri arvele langeb valdav osa Saksa FV rasketööstusest.

Piki Ruhri jõge, Duisburgist läänes kuni Dortmundini idas, kulgeb kümnete kilomeetrite pikkuselt ja mõnekümne kilomeetri laiselt katkematu rahvarohkete tööstuslinnade ja töölisasulate korrapäratu võrk. Ilma roheluseta, ühetalaliste tahmunud elumajadega tihedalt hoonestatud kvartalid, mürisevate tehaste ja vabrikute lõputud korpused, sulamalmi hõõgusest helendavad hiiglaslikud kõrgahjud, kuumusest lõõskavad koksipatareide read, tuhanded korstnad, mis nii päeval kui öösel koovad valgete aurupilvedega segunevat tumehalli suitsuloori; tihe raudteevõrk, millel mitmetes suundades ruttavad raskelt koormatud rongid, alaliselt töolistest pungil trammid (need ühendavad omavahel kõiki Ruhri linnu), kanalitel ja jõgedel liikuvad söe ja maagiga laaditud praamid — see on tavaline pilt Ruhrist, Välis-Euroopa kõige võimsamast tööstusrajoonist.

Üksteisega sarnanevate Ruhri linnade foonil eraldub suurim neist — E s s e n (üle 700 000 el.). Mõõdunud sajandi alguses rajati siin suur Kruppi sõjatööstuse firma. Linnas ja tema ümbruses on ehitatud kümneid kaevandusi ja terve «kogumik» Ruhri tööstuse ettevõttele. Essen on ühtlasi tähtsaim kultuurikeskus Ruhris (kõrgemad õppeasutused, teatrid, muuseumid jm.) ning kõige heakorrastatum linn selles rajoonis.

Ruhri basseinist lõunas, Reini vasakul kaldal, paikneb Ruhriiga tihedalt seotud K ö l n (umbes 800 000 el.), mis on üldse suurim linn Saksa FV lääneosas. See on väga vana linn ja siin on säilinud palju ajaloo- ja arhitektuurimälestisi, sealhulgas kuulus 157 m kõrgune gooti stiilis Kölni peakirik. Kölni ülikool on 575 aastat vana. Paljude sajandite vältel oli Köln tähtis kaubateede sõlmpunkt Reini orus. Kaasajal koondub Kölni 15 raudteed, nende seas mitmed rahvusvahelised liinid, palju autoteid ja lennuliine, siin asub ka jõesadam. Kölnist ja tema lähikonnast on kujunenud Saksa FV arenenumaid tööstuspiirkondi, kuhu koondub palju tootmisharusid — alates pruunsöe kaevandamisest ja suurtest elektrijaamadest (võimsusega 700 000—800 000 kW) ning lõpetades parfumeeriaga.

Kolmkümmend kilomeetrit Kölnist mööda Reini ülespoole asub B o n n. Varem oli see tuntud ainult vaikse kuurortlinnakesena,

kuulsa helilooja Beethoveni sünnikohana. Siinses ülikoolis õppis kunagi K. Marx. Bonnis peaaegu ei ole tööstust, elanike arvult (ligikaudu 150 000) seisab ta Saksa FV linnade seas umbes neljakümnendal kohal. Praegu on ta Saksa poliitilise elu keskus, tema pealinn, paljude ametiasutustega linn.

Saksa FV lõunaosa linnadest on kõige suurem Alpide jalamil asuv München. Mitu sajandit on ta olnud Baieri keskuseks. Müncheni arenenud tööstuses on kõige tähtsamateks harudeks transpordimasinate ehitus (eriti autode tootmine), elektrotehnika, polügraafia ja õlletööstus. München kuulub ka maa silmapaistvamate kultuurikeskuste hulka. Siin asuvad Saksa FV suurimad kinostuudiod ja -vabrikud, kunstikoolid, teatrid, muuseumid ja maaligalerii, mis jääb Saksamaal maha ainult Dresdeni galeriist.

Maa põhjaosas asub Saksa FV suurim linn — Hamburg. Saksamaa lõhestamisest tingitud majanduslike sidemete piiramine Saksa Demokraatliku Vabariigiga on nõrgendanud Hamburgi sadama tegevust, kuid siiski kuulub ta maailma suurimate sadamate hulka. Hamburgi kaudu toimub pool Saksa FV väliskaubandusest. Sadamaga on seotud laevaehitus (Hamburgi laevatehased on kapitalistlikus maailmas suurimad), samuti mitmesugune tööstus, mis töötleb välismaalt sisseveetavat toorainet. Linna teised tööstusettevõtted toodavad ekspordiks minevaid kaupu. Hamburgi tööliklass on Lääne-Saksamaa proletariaadi eesrindlikumaid väesalku; siin töötas kaua aega Ernst Thälmann.

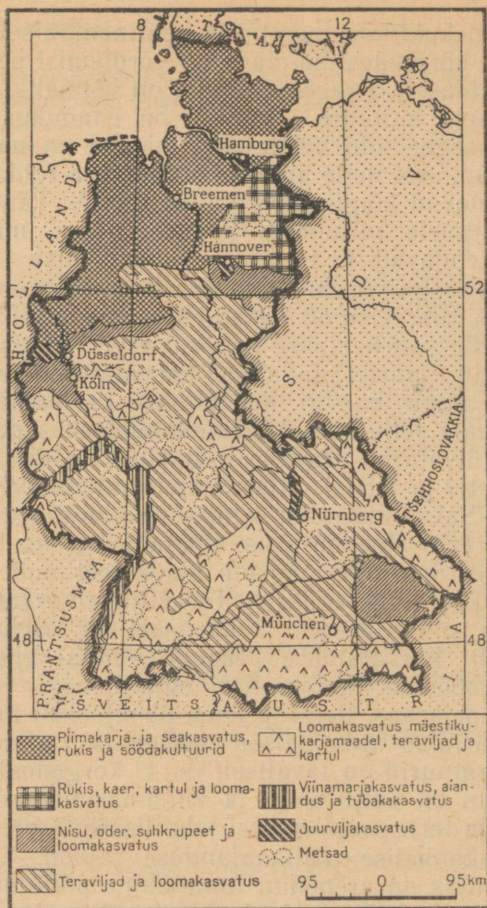
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Iseloomustage Ruhri tööstusrajooni. Võrrelge teda Suurbritannia peamiste tööstusrajoonidega.
2. Iseloomustage võrdlevalt Hamburgi, Münchenit, Kölni ja Bonni.

Põllumajandus.

Saksa FV põllumajanduse sotsiaalses struktuuris segunevad kapitalistlikud arenemisjooned kapitalismieelsete igandidega. Palju on mõisnikke, kelle valduses on sageli tuhandeid ja kümneid tuhandeid hektareid maad, ning samal ajal esineb massiliselt talupoegade väike- ja kääbusmajandeid. Mõisnikud ja kulakud rakendavad oma majandis masinaid, kasutavad mineraalväetisi ja laialdaselt palgatööjõudu. Maal on levinud kapitalistlik (raha-) rent, kuid sageli panevad mõisnikud rentnikust talupoja väga rasketesse tingimustesse, sundides teda oma maal töötama. Suuri mõisamajandeid on kõige rohkem Saksa FV põhjaosas, kulaklikud majandid domineerivad edelas ja lõunas, eriti Baieris.

Saksa FV on saagikuselt, produktiivsusest ja mitmete põllumajandussaaduste toodangult iga elaniku kohta kapitalistlike maade

Eristage Saksa FV põllumajanduse ja loomakasvatuse põhiraioonid. Võrrelge maa põhja-, kesk-, edela- ja lõunaosa põllumajanduse spetsialiseerumist.

seas ühel esimesel kohal. Üle $\frac{2}{3}$ põllumajanduse tufudest annab loomakasvatust. Vaatamata sellele et põllumajandust on kõrge tootlikkusega (intensiivsusega), rahuldab ta ainult pisut rohkem kui $\frac{2}{3}$ rahvastiku vajadustest toiduainete ja tööstuse toorainete osas.

Suuremas osas Saksa FV-s on looduslikud tingimused põllumajanduse arendamiseks soodsad. Umbes $\frac{1}{3}$ territooriumist asub Põhja-Saksa madalikul ning peaaegu $\frac{2}{3}$ territooriumist hõlmavad madalad, laugjate vormidega Kesk-Saksa mäed, kus maaharimine on täiesti võimalik. Saksa FV-s valitseb mõõdu-

kalt soe üleminekukliima mereliselt kontinentaalsele. Talv (välja arvatud Alpide kõrgmäestiku-alad) on võrdlemisi pehme, suvi soe, sademeid küllaldaselt. Peaaegu kõikjal on võimalik viljelda parasvöötmele omaseid kultuure. Mullad on enamikus keskmise või madala viljakusega, kuid haritavatel maadel on nad looduslikest märksa paremad, sest neile antakse pidevalt ja rohkesti väetisi.

Põllud hõlmavad kõigist kõlvikutest üle $\frac{1}{3}$. Tänu kõrgele saagikusele on mitmete kultuuride kogusaak õige märkimisväärne. Peamist osa etendavad teraviljad, eriti nisu ja rukis. Nende külvipind on peaaegu võrdne, kuid nisu kogusaak on kõrgema saagikuse tõttu suurem. Nisu on Saksa FV peamine toidukultuur, kuid pool tema vajadustest kaetakse impordi arvel. Rukis on teine tähtsam toiduteravili. Suurtel pindaladel kasvatatakse ka otra ja kaera. Neid kultuure, nagu maisigi, kasutatakse ka loomasöödaks. Otra tarvitatakse peale veel õllevalmistamisel, seda eriti Baieris. Nisu ja otra külvatakse degradeerunud lössilaadsetel mustmuldadel, alluviaalsetel ja teistel viljakamatel muldadel Saksa FV kesk-vöötmes, Kesk-Saksa mäestiku eelmäestike ja kõrgustike alal, edelas ja Baieris, eriti Doonau orus. Põhja-Saksa madaliku ja osaliselt Kesk-Saksa mäestiku niiskete alade leetunud muldi kasutatakse rukki ja kaera külvamiseks. Teraviljade kõrval on suur tähtsus kartulil ja suhkrupeedil. Suhkrupeet on külvikorras seotud nisuga. Kartulit kasvatatakse peaaegu kõikjal ning kasutatakse toiduks, loomasöödaks ja tehnilisel otstarbel.

Saksa FV edelaosas, Reini ja tema ülemjooksu lisajõgede orgudes, levivad parimad alluviaalsed mullad ja valitseb soe kliima: suvised temperatuurid on tavaliselt 3—4° kõrgemad kui maa teistes osades. Siin on palju aedu ja viinamarjaistandikke, kasvatatakse tubakat ja teisi soojalembesi tehnilisi kultuure. See on kõige intensiivsema kaubalise põllumajanduse rajoon. Suurte tööstuskeskuste ümbruses on arenenud linnalähine põllumajandus.

Saksa FV-s on palju kariloomi, eriti sigu. Kõige suuremat tulu annab piimakarjandus, millele järgneb lihakarjandus; liha-villalambakasvatus on väikese tähtsusega. Liha- ja piimatoodangult on Saksa FV maailmas neljandal kohal. Peamiseks loomakasvatuserajooniks on Põhja-Saksa madalik, kus suured põllud on söödakultuuride all. Siinne kliima võimaldab karjatada loomi mahlaka rohuga niitudel kuni 10 kuud aastas. Meresadamate lähedus, raudteede ja kanalite tihe võrk teeb hõlpsaks lisasööda hankimise välismaalt. Lõunas asub Ruhri tööstusrajoon, idas Hamburg, mis on suurteks loomakasvatussaaduste tarbijateks. Piimakarjandus ja lambakasvatus on levinud ka Baieri mägismaa mäestikukarjamaadel, seakasvatus aga kõikjal.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused on Saksa FV põllumajanduse tähtsamad iseärasused?
2. Hinnake looduslikke tingimusi põllumajanduse arendamise seisukohalt Saksa FV eri rajoonides.
3. Milles seisnevad Saksa FV ja Suurbritannia põllumajanduse peamised erinevused?

Transport.

Saksa FV territoorium on läbitud tihedast raudteede (12 km/100 km²), maanteed, laevatatavate jõgede ja kanalite võrgust. Eriti kehtib see Ruhri tööstusrajooni kohta. Sisemaistes vedudes on kõige suurem tähtsus raudteetranspordil. Saksa FV on raudteede kaubakäibelt enam-vähem ühel tasemel Prantsusmaaga, ületab aga märgatavalt Suurbritannia ja Itaalia. Kõige mahukamad veod on seotud Ruhri rajooniga. Peamised raudteesõlmed on Dortmund, Duisburg, Hamburg ja Köln.

Raudteetranspordiga konkureerivad tugevalt vee- ja autotransport: nende osatähtsus sisemaistes kaubavedudes on tõusnud 45%-ni. Mitte ühelgi teisel Lääne-Euroopa maal ei ole siseveetranspordil nii suurt tähtsust kui Saksa FV-s. Kanalite süsteem seob siin kõik peamised jõed (välja arvatud Doonau) ühtseks veeteede võrguks. Tähtsaim laevatatav jõgi on Rein koos lisajõgede ja kanalitega. Tema tähtsus transporditeena on eriti suur Ruhris.

Mere laevastiku tonnaažilt on Saksa FV välisriikide seas silmapaistval kohal.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 20 alusel võrrelge raudteevõrgu tihedust Saksa FV-s ja teistes maades.
2. Kasutades tabelit 21, määrake Saksa FV koht teiste maade seas merekaubalaevastiku tonnaaži poolest.

Välised majanduslikud sidemed.

Saksa FV etendab maailmakaubanduses suurt osa. Ekspordi ja impordi väärtuselt on ta Ameerika Ühendriikide järel teisel kohal maailmas. Saksa FV kaupleb kümnete maadega. Kõige tihedamad on tema sidemed Lääne-Euroopa kapitalistlike riikidega, eriti «Ühisturu» maadega, seejärel Ameerika Ühendriikide ja Kanadaga. Saksa FV ja teiste juhtivate imperialistlike riikide vahel toimub äge konkurentsivõitlus, seda eelkõige Aafrika, Kesk- ja Lähis-Ida ning Ladina-Ameerika müügi- ja tooraineturgude pärast. Peale kaupade veab Saksa FV välja ka kapitali. Saksa FV väliskaubanduse maht sotsialistlike maadega on väikene.

Saksa FV ekspordis on ülekaalus tööstuse valmistooted, eriti tööpingid, mitmesugused masinad, sisseseaded, autod, mere-laevad, mitmesugused keemiakaubad. Saksa FV veab rohkesti välja ka kivisütt, koksi, malmi ja terast. Impordis seevastu kuulub peamine koht tööstuse toorainele (nafta, maagid, puit, puu-vill, vill, nahk), toiduainetele, loomasöödale.

Küsimusi ja ülesandeid.

Kasutades kogu teksti Saksa FV kohta, koostage Saksa FV eksport- ja impordikaupade loetelu ning selgitage, kuidas see on maa majandusega seotud.

PRANTSUSMAA.

Pindala — 551 000 km²

Rahvastik — 48 milj. el.

Pealinn — Pariis

Geograafiline asend.

Prantsusmaa asub Euroopa lääneosas; tema juurde kuulub ka Korsika saar. Pindalalt on ta Euroopa välisriikide hulgas kõige suurem riik. Tema maismaapiiride läheduses paiknevad majanduslikult kõige arenenumate Lääne-Euroopa riikide tähtsaimad tööstusrajoonid: Ruhri bassein Saksa FV-s, Belgia söe-metallurgia-rajoon, Põhja-Itaalia tööstusrajoon. Prantsusmaa on nendega ühendatud raudteede ja autoteedega (Belgia ja Saksa FV-ga ka vee-teedega), mistõttu tal on nimetatud rajoonidega tihedad majanduslikud sidemed.

Rohkem kui $\frac{1}{2}$ piiride üldisest pikkusest langeb merepiiri arvele. Pas de Calais' ja La Manche'i väin eraldavad Prantsusmaad Inglismaast. Piirnemine Atlandi ookeaniga (2 500 km) ja Vahemerega (615 km) võimaldab väliskaubanduse arendamisel ookeanitaguste ja Euroopa maadega kasutada odavat mereteed.

Kuni suurte geograafiliste avastusteni toimus Prantsusmaa merekaubandus teiste maadega Vahemere kaudu. Vahemere ranniku sadamates paiknesid idamaiste kaupade laod, kust mööda Rhône'i oru kaubateed veeti kaupu Sise-Euroopasse. Rannikulinnad, mis etendasid selles kaubanduses vahendaja osa, rikkustsid, neis õitses käsitöö. Pärast Ameerika avastamist nihkusid maailma kaubateed Atlandi ookeanile. See põhjustas languse Lõuna-Prantsusmaa linnades ja lõi eeldused lääneranniku linnade arenemiseks, tugevdas Pariisi kui maa majandusliku keskuse osa.

Geograafiline asend mere- ja maismaateede ristumiskohal on paljude sajandite vältel soodustanud Prantsusmaa majanduse arenemist.

Küsimusi ja ülesandeid.

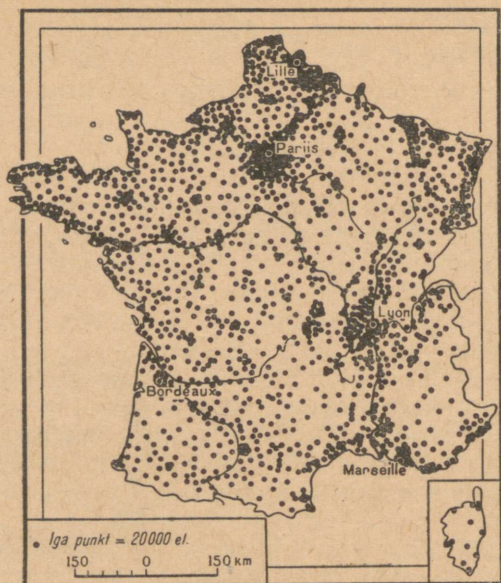
1. Milles seisnevad Prantsusmaa geograafilise asendi iseärasused? Võrrelge neid Suurbritannia ja Saksa FV geograafilise asendi iseloomulike joontega.

Rahvastik.

Rõhuva enamiku maa rahvastikust moodustavad prantslased. XIX sajandi alguses oli Prantsusmaa rahva arvult suurim riik Lääne-Euroopas. Praegu jääb ta selles suhtes maha Saksa FV-st, Suurbritanniast ja Itaaliast. Prantsusmaa rahvastik on kaua aega kasvanud aeglasemalt kui enamikus teistes Euroopa maades, mis seletub väga väikese loomuliku juurdekasvuga. Paljude aastate vältel suremus ületas sündimuse. Rahvastiku madal loomulik juurdekasv on avaldanud negatiivset mõju tema vanuselisele struktuurile. Prantsusmaa kuulub maade hulka, kus on suur vanemate inimeste protsent, teda võib tuua näitena rahvuse «vananemise» kohta. Rahvastiku aeglast kasvu mõjutasid ka suhteliselt suured inimkaotused Esimese maailmasõja perioodil. Mõnevõrra kiirenes rahvastiku loomulik juurdekasv alles pärast Teist maailmasõda. Nagu varem, nii ka praegu on suremus rahvastiku töötavate kihtide seas mitu korda suurem kui kodanluse hulgas. Emigratsioon ei ole Prantsusmaale iseloomulik. Vastupidi, ta on Euroopas kõige suurema immigratsioonimaa. Prantsusmaa on tema territooriumil elavate välismaalaste arvult (üle 1,5 miljoni) Euroopas esimesel kohal. Enamiku neist moodustavad tööliselised, laostunud talupojad Hispaaniast ja Itaaliast. Emigrante rakendatakse tööstuses ja põllumajanduses rasketel ja madalalpalgalistel töödel. Viimastel aastatel on suurenenud prantslaste (reemigrantide) ümberasumine endistest Prantsusmaa kolooniatest Põhja-Aafrikas, kes nüüd on saavutanud iseseisvuse.

Rahvastiku tihedus on 86 inimest 1 km² kohta. Rahvastiku suurem tihedus üksikutes rajoonides oleneb eelkõige nende tööstusliku arenemise tasemest. Prantsusmaa tööstuse arenemine on kulgenud aeglasemalt kui Suurbritannias, mistõttu linnarahvastiku osatähtsus on Prantsusmaal väiksem. See moodustab 62%. *Linnarahvastiku paiknemises on iseloomulikuks jooneks Pariisi domineerimine Prantsusmaa teiste linnade suhtes.* Linna ametlikes piirides, mida ei ole juba üle 100 aasta muudetud, elab 2,8 miljonit inimest. Pariis on nendest piiridest aga ammu üle kasvanud, liitunud eeslinnadega. Suur-Pariisis on peaaegu 7,5 miljonit elanikku, s. o. 1/4 Prantsusmaa linnarahvastikust.

Marseille'i, Lyoni ja Lille'i ümber on samuti tekkinud eeslinnade kobarad; neis kolmes aglomeratsioonis elab igaühes 700 000—900 000 inimest. Üle 100 000 elaniku on 37 linnas, samal ajal kui Suurbritannias on selliseid linnu 70.

Prantsusmaal toimub rahvastiku intensiivne migratsioon põllumajandusrajoonidest tööstuslinnadesse. Leidke kaardil tiheda ja hõreda asustusega piirkonnad. Nimetage linnade aglomeratsiooni alad Prantsusmaal.

Rahvastiku klassisstruktuuris moodustab suurbodanlus ainult 1—2%. «Prantsusmaad valitseb 200 perekonda,» ütlevad prantsuse rahvas. Vastaspooluseks on tugevate ja kuulsate revolutsiooniliste traditsioonidega proletariaat. Prantsusmaa rahvastiku klassikoosseisule on iseloomulik väikekoodanlike kihtide suhteliselt suur osatähtsus. Siia kuuluvad talupojad — väikeste maa- ja kaupmeeste omanikud, käsitöölised, väikekaupmehed ja -ettevõtjad, intelligentsi esindajad — kokku peaaegu $\frac{1}{3}$ töötavast elanikkonnast. Halastamatu konkurentsi seadus turgudel, suured maksud ja kehv sissetulek laostavad käsitöölisi, väikekaupmehi ning talupoegi. Klassisstruktuuri iseärasused kajastuvad maa poliitilises elus. Prantsusmaal on palju poliitilisi parteisid, mis väljendavad erinevate ühiskonnakihtide huve. Kõige massilisem poliitiline partei on Prantsuse Kommunistlik Partei, kes juhivad prantsuse proletariaadi ja kõigi töötajate võitlust.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge linnarahvastiku arvu ning paiknemist Suurbritannias ja Prantsusmaal.

2. Võrrelge Prantsusmaa ja Suurbritannia rahvastiku klassistruktuuri.

3. Meenutage Prantsusmaa ajaloo, miks domineerivad siin väikesi maa-
lappe valdavad talupojad.

Arenemise iseärasused. Majanduse üldiseloostus.

Kuni XIX sajandi keskpaigani oli Prantsusmaa Suurbritannia järel teine tööstusmaa maailmas. Kuid edaspidi tema tööstuse arenemine aeglustus ja ta jäi mitmest kapitalistlikust riigist maha.

Pariis edestas tööstuse arenemistempolt kõiki teisi Prantsusmaa linnu, tema majanduslik tähtsus kasvas pidevalt. Pariisi kõrval oli teisi tööstusrajoone vähe. Prantsusmaal ei olnud sellist rasketööstuse ja linnade kontsentratsiooni nagu Suurbritannias. Veel enne Esimest maailmasõda oli siin peamine tähtsus kerge-
tööstusel, eriti tekstiilitööstusel ja luksusesemete tootmisel.

Pärast Esimest maailmasõda algas sõjas purustatud rajoonides laialdane taastamine, uuendati tehnikat, rajati uued tööstusharud — auto-, lennuki-, keemiatööstus, hakati laialdaselt kasutama hüdroenergiat, suurenes tootmise kontsentratsioon. Rasketööstus kasvas tunduvalt. Järgnevalt aga paralüeeris tema arenemist 1929.—1933. a. ülemaailmne majanduskriis. Teise maailmasõja ajal tööstuse toodang järsult kahanes, mis oli tingitud suurema osa Prantsusmaa okupeerimisest ja sõjapurustustest.

Pärast Teist maailmasõda on Prantsusmaal kasvanud raske-
tööstus, mis ületab nüüd toodangu väärtuselt kergetööstuse. Seoses üldise teaduslik-tehnilise progressiga on Prantsusmaal, nagu teisteski kapitalistlikes riikides, hakanud arenema uued tööstusharud — elektroonika, naftakeemia jt. Arenenud on sõjatööstus, eriti aatomitööstus. Tööstustoodangu konkurentsivõime tõstmiseks maailmaturul uuendasid prantsuse kapitalistid paljude tehaste siseseadeid ja ehitasid juurde rea uusimal tehnikal baseeruvaid ettevõtteid. Prantsuse trustid said selleks riiklikku laenu ja toetust. Prantsusmaal natsionaliseeriti suurimad pangad, kivisöökaevandused, elektriijaamad ja gaasitehased, sid vahendid ning mõningad masinatehased (nende seas ka tööliste arvult suurim auto-
tehas «Renault» Pariisis).

Käesoleval ajal on tööstuse kasvutempo Prantsusmaal kõrgem kui Suurbritannias, kuid märgatavalt madalam kui sotsialistlikes maades. Prantsusmaa astumisega «Ühisturgu» loodi mõningatele tööstusharudele toodangu turustamiseks soodsamad tingimused. Osa tööstusharusid polnud aga võimelised konkureerima selle organisatsiooni teistest liikmesriikidest sisseveetavate odavate toodetega ja nende arenemine aeglustus. Mitmed tööstusharud — tekstiilitööstus, laevaehitus ja luksusesemete tootmine — on seisaku olukorras.

Prantsusmaa traktori- ja autotööstuses, naftatöötlemises ning mitmetes teistes tööstusharudes kuuluvad tähtsad positsioonid Ameerika ja Inglise kapitalile.

Prantsusmaa on kõrgeltarenenud kapitalistlik riik. Tööstuse kogutoodangult on ta kapitalistlikus maailmas Ameerika Ühend-

riikide, Saksa FV, Suurbritannia ja Jaapani järel viiendal kohal. Tema tööstuses domineerivad mitukümmend finants-tööstuskompaniid. Nii näiteks kuulub peaaegu kogu mustmetallurgia neljale kompaniile, autotööstuses valitsevad «Renault», «Citroën» ja 2—3 teist kompaniid; «Pechinet» trust kontrollib $\frac{4}{5}$ alumiiniumisulatusest.

Suur tähtsus on Prantsusmaa majanduses põllumajandusel. Kuigi põllumajanduse toodangu väärtus on 4 korda väiksem kui tööstustoodangu väärtus, kindlustab ta Prantsusmaa põhiliste toiduainetega.

Enne Teist maailmasõda oli Prantsusmaa Suurbritannia järel teine suurim koloniaalvõim. Prantsuse kolooniad hõlmasid Aafrikas $\frac{1}{3}$ mandri pindalast. Aasias valdas ta suurt osa Indo-Hiina poolsaarest. Rahvusliku vabastusliikumise võimsa tõusu tulemusena Prantsuse koloniaalimpeerium lagunes. Prantsusmaa on säilitanud veel mõned väikesed territooriumid Aafrikas, Ameerikas ja Ookeanias. Prantsuse imperialistid teevad suuri jõupingutusi selleks, et säilitada endistes kolooniates, nüüdsetes iseseisvates riikides, oma majanduslikke ja poliitilisi positsioone.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused Prantsusmaa ajaloost teile tuntud põhjused aegfustasid tema majanduse kasvu XIX sajandi teisel poolel?

Tööstus.

Prantsusmaa tööstuse peamisteks harudeks on elektrienergia tootmine, masinaehitus, mustmetallurgia ja tekstiilitööstus.

Prantsuse tööstusel ei ole küllaldast kütuse-energeetika baasi. Kivi- ja pruunsöevarud ulatuvad 11 miljardi tonnini. Toodang (55 milj. t) ei rahulda maa vajadusi, mistõttu igal aastal veetakse sisse ligikaudu 20 milj. t sütt ja koksi (Saksa FV-st Ruhri ja Saarimaa basseinist). Põhilised söebasseinid on Belgia piiri ääres paiknev Põhjabassein (annab $\frac{1}{2}$ kogutoodangust) ja Lotringi bassein, mis asub Saksa FV piiril. Mõningad väikesed söeleiukohad esinevad Keskmassiivil.

Sõjajärgsetel aastatel kasvas Prantsusmaa kütuse-energeetikabilansis kiiresti nafta osatähtsus, mis praegu võrdub 30%. Prantsusmaa toodab kõigest 2 milj. t naftat (edelaosas), kuid veab sisse üle 30 milj. t. Suurem osa sisseveetavast naftast tuleb Alžeeria Sahhaarast, kus hiljuti avastati naftaleiukohad, ja Lähis-Ida maadest. Sahaara leiukohtade forsseeritud kasutamisega püüavad Prantsuse monopolid likvideerida kitsaskohta Prantsusmaa kütuse-energeetikabaasis. Nafta transportimiseks on ehitatud naftajuhtmed Marseille—Strasbourg ja Le Havre—Pariis. Silmapaistvaks

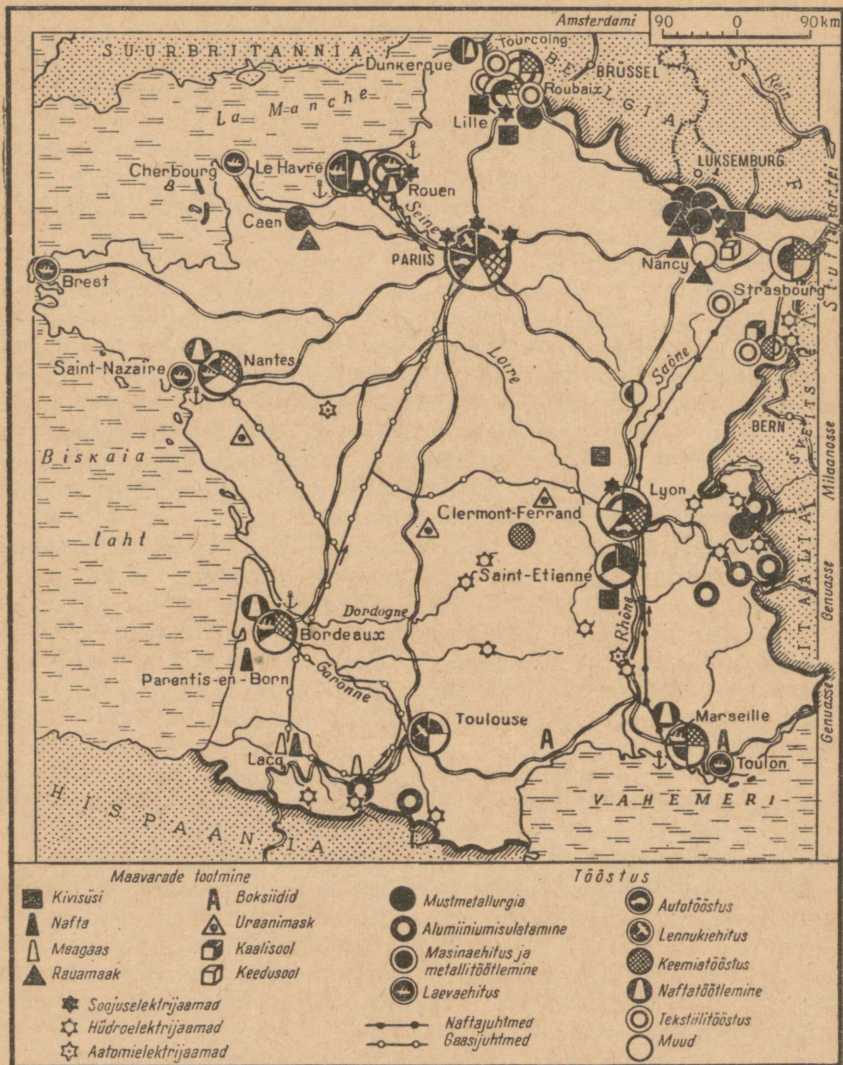
energiaallikaks on muutunud maagaas, mille suured leiukohad avastati Edela-Prantsusmaal. Umbes $\frac{1}{2}$ elektrienergiast annavad hüdroelektrijaamad, mis paiknevad Rhône'il ja tema Alpidest voolavatel lisajõgedel, Keskmassiivi jõgedel (Dordogne, Garonne'i lisajõed, Loire), Püreneedes (Garonne ja tema lisajõed) ning Reinil. Soojuselektrijaamad on koondunud Pariisi ümbrusse ning Põhja- ja Lotringi kivisöebasseini. Viimastel aastatel on Bretagne'is ja Keskmassiivil avastatud mitu uraanimaagi leiukohta ning alustatud nende kasutamist energeetiliseks otstarbeks. Kaks esimest aatomielektrijaama ehitati Rhône'i ja Loire'i orgu.

Mustmetallurgia kuulub Prantsusmaa peamiste tööstusharude hulka. Tema kasv pärast sõda oli seotud Prantsusmaa enda nõudmiste suurenemisega metalli järele ja ekspordi laiendamisega. Mustmetallide, eriti valtsmetalli ekspordilt on Prantsusmaa kapitalistlikus maailmas esimeste hulgas. Mustmetallurgia arenemine baseerub rikkalikel rauamaagivarudel. Lotringi platool asub suurim rauamaagibassein Välis-Euroopas. Siinne rauamaak on madala kvaliteediga, ta sisaldab 30—35% metalli ja palju fosforit. Varusid on 6—7 mljr. t. Prantsusmaa jääb rauamaagi toodangu (66 milj. t) maha ainult Nõukogude Liidust ja Ameerika Ühendriikidest. Rauamaaki jätkub täielikult oma metallurgia vajadusteks ja seda eksporditakse ka naabermaadesse. Mustmetallurgias vajalikke mangaani- ja haruldaste metallide maake imporditakse. Kolm neljandikku malmist ja $\frac{2}{3}$ terasest sulatatakse Lotringi tehastes. Enamik neist tehastest on täieliku tootmistsükliga. Malmi ja terase sulatamine Põhjarajoonis on väiksema tähtsusega. Metallurgia aluseks on siin kivisüsi ning Lotringist juurdeveetav rauamaak ja malm.

Peale selle on üksikuid mustmetallurgiatehaseid ehitatud Keskmassiivi söeleiukohtadesse (suurim neist asub Saint-Etienne'is), Normandiasse (kohaliku rauamaagi baasil) ja sadamatesse, kus nad orienteeruvad juurdeveetavale toorainele (Dunkerque).

Vahemere-äärsel madalikul leidub rikkalikult boksiiti, mille kaevandamises Prantsusmaa on Lääne-Euroopas esikohal. Aluminiiumitehased on ehitatud Alpidesse odavat energiat andvate hüdroelektrijaamade ja boksiidileiukohtade lähedusse (annavad üle 80% alumiiniumisulatusest). Prantsuse Alpid on suurimaid elektrometallurgia rajoone Lääne-Euroopas.

Prantsusmaa tööstuse juhtivaks haruks on masinaehitus. Selles tööstusharus on tegev kõige rohkem töölisi, ta annab pea-aegu $\frac{1}{3}$ tööstuse kogutoodangu väärtusest ja peamise osa ekspordist. Pooljuhtseadmete ja radioaparatuuri tehased ning Prantsusmaa suurimad autotehased paistavad silma esmaklassilise tehnika poolest. Mõnedes masinaehitusharudes on aga tehniline tase madalam kui Ameerika Ühendriikides, Saksa FV-s ja Suurbritannias. Prantsuse masinate eksport on 2—3 korda väiksem kui nimetatud maadel. Prantsusmaa masinaehitus on mitmekülgne. Eel-

Jälgige sellel kaardil Prantsusmaa maavarade paiknemist. Missugune tööstus on tekkinud Alpide piirkonnas ja miks? Missugune Marseille' tööstusharu ise-loomustab teda kui sadamat? Jälgige Prantsusmaa rasketööstuse põhiraajooni ning peamisi tekstiilitööstuse piirkondi.

kõige paistab silma transpordimasinate, eriti autode tootmine, mille poolest Prantsusmaa on maailmas neljandal kohal. Üksnes «Renault» tehas laseb välja üle 500 000 auto aastas. Arenenud on elektrotehnika ja põllumajandusmasinate tootmine. Suurt osa masinaehituses, eriti selle uutes harudes, etendab Pariis. Põhja-Prantsusmaa söe-metallurgiarajooni tehased toodavad metallimahukaid masinaid — vedureid, mäetööstuse seadmeid, aga siin on ka palju elektrotehnika ettevõtteid. Lyoni tehased lasevad välja autosid, hüdroelektrijaamade ja keemiatööstuse sisseseadeid. Masinaehitus on esindatud kõigis Prantsusmaa suurtes ja keskmistes linnades, laevaehitus sadamalinnades.

Keemiatööstuse põhilisteks tooraineteks on süsi, nafta ja gaas, kaalisool ja puit. Tema paiknemist iseloomustab laialipilatus paljudes rajoonides. Keemiatööstuse peamised keskused on Pariis ja Lyon (orgaanilise sünteesi keemia harud, eriti sünteetilise kiu tootmine). Põhjarajoonis on arenenud põhi- ja koksikeemia. Alpides on odava energia baasil arenenud elektrokeemia — kaltsiumkarbiidi, kloori ja naatriumhüdrosiidi tootmine. Elsassis toodetakse väetisi. Sadamalinnadesse koondub naftakeemia, mis on tihedalt seotud naftatöötlemisega.

Tekstiilitööstus on toodangu mahult kapitalistlikus maailmas neljandal kohal. Tema ettevõtted paiknevad kohtades, kus elanikkond on juba põlvest põlve tegelnud ketramise ja kudumisega. Umbes 40% puuvillastest kangastest toodetakse Elsassis ja Lotringis. Lina- ja villatööstuse suurimad keskused paiknevad Põhja-Prantsusmaal — Lille, Roubaix ja Tourcoing, mis on liitunud üheks aglomeratsiooniks. Lyon ja tema eeslinnad on tuntud naturaali- ja kunstiidi- ning sünteetilisest kiust kangaste tootmise poolest. Pariis on kuulunud oma õmblustööstusega.

Tööstus tervikuna paikneb Prantsusmaal ebaühtlaselt. Keskstel kohal on Pariis. Peale Pariisi on põhilisteks tööstusrajoonideks Põhjarajoon, Lotringi ja Lyoni piirkond. Edela-Prantsusmaal, Keskmassiivil ja Bretagne'is on tööstus nõrgalt arenenud. Tiheda asustusega tööstusrajoonide, eriti Pariisi koormuse vähendamiseks soovitab riik ettevõtjatel põllumajandusrajoonidesse ümber baseeruda, milleks tehakse ka mitmeid soodustusi. Ettevõtete ümberpaigutamisega on nõustunud aga vähesed.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 6 järgi tööstustoodangu dünaamikat Saksa FV-s, Suurbritannias ja Prantsusmaal.

2. Kasutades tabelit 11, joonistage tulpdiaagramm terasesulatamise kohta Prantsusmaal, Suurbritannias ja Saksa FV-s ning võrrelge nende maade mustmetallurgia toorainebaasi.

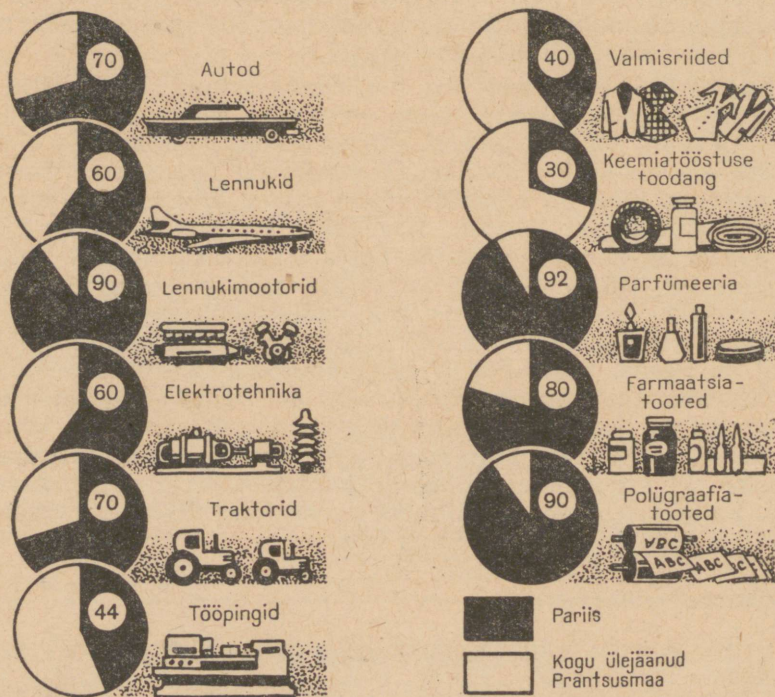
3. Tabelite 9, 10 ja 11 alusel võrrelge Prantsusmaad teiste peamiste kapitalistlike riikidega söe, elektrenergia ja terase toodangult iga elaniku kohta. Millised järeldused sellest võrdlusest tulenevad?

4. Missugused Prantsusmaa tööstusharud kannatavad eriti Saksa FV vastavate tööstusharude konkurentsi all ja kuidas see konkurents nende arenmises kajastub?

Pariis.

Pariisil on Prantsusmaal eriline koht. Ta on rahvaarvult suurim linn, tähtsaim tööstus-, finants-, kaubanduskeskus, transpordisõlm, poliitiline ja kultuurikeskus. *Pealinna sellist erakordset ülekaalu teiste linnade suhtes, nagu seda on Prantsusmaal, pole üheski teises kapitalistlikus suurriigis.*

Pariisis asuvad Prantsusmaa kõrgemad riigivõimuorganid ja administratiivasutused. Panganduse ja börsioperatsioonide poolest jääb Pariis maha ainult New Yorgist ja Londonist. Pariisis töötab 22% Prantsusmaa tööstustöolistest.

Pariisi osatähtsus Prantsusmaa tööstustoodangus (%-des). Iseloomustage nende diagrammide põhjal Pariisi osatähtsust tööstustoodangu eri liikides. Missugustes Prantsusmaa raske- ja kergetööstuse juhtivates harudes (vt. õpiku teksti) on Pariisil silmapaistev koht?

Tänu kõrgesti kvalifitseeritud tööliste ja teaduslik-tehnilise intelligentsi kaadrile on Pariis kujunenud uusimate uurimuste keskuseks elektroonika, televisiooni, raadiotehnika, keemia ja teiste kaasaegsete tootmisharude valdkonnas.

Pariis on «moodide määrajaks» mitte ainult valmisrõivaste, vaid ka jalatsite, peakatete, juveelitoodete, kaelasidemete, kinnaste ja teiste galanteriikaupade suhtes. Kuulsuse «Pariisi kaupadele», nagu seda mitmekesisest toodangust tervikuna nimetatakse, on loonud Pariisi käsitöölised oma hoolsa tööga. Tuhanded neist töötavad väikestes ateljeedes või mansardides «Pariisi katuste all», täites suurte äride tellimusi.

Pariisi tööstuse suured toorainevajadused ja mitmesuguste kaupade tootmine nii rahvusliku turu kui ka ekspordi jaoks on muutnud pealinna esimeseks jae- ja hulgikaubanduse keskuseks Prantsusmaal. Pariisi kaubakäive moodustab poole kogu Prantsusmaa kaubakäibest.

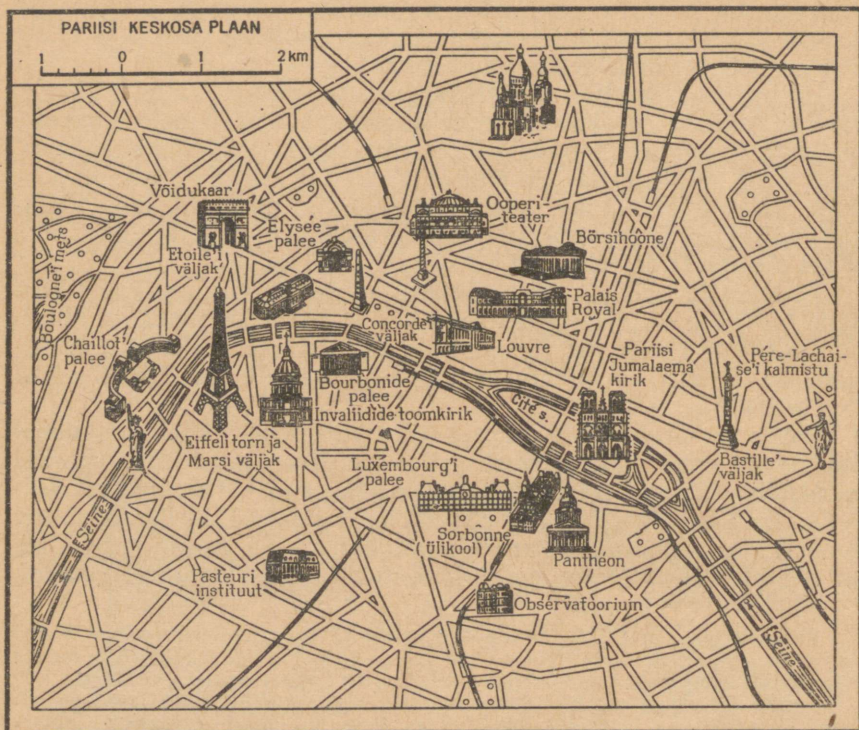
Pariis on erakordselt tähtis transpordisõlm. Elektriraudteed ühendavad teda Prantsusmaa kõigi tööstusrajoonidega. Pariisi teedesõlme läbivad transiitveosed, mis lähevad välismaale või kulgevad maa ühest rajoonist teise. Pariisi sadam ei jää kaubakäibelt maha meresadamatest. Pariisi lennujaamad Le Bourget ja Orly on reisijate arvult New Yorgi ja Londoni järel kolmandal kohal.

Pariis asub Seine'i jõe keskjooksu mõlemal kaldal. Geograafiline asend vee- ja maismaateedel, mis ristuvad keskses, on soodne mitmekülgsed sidemed kujunemisel ning aitab kaasa linna mitmekesisete funktsioonide arenemisele.

Pariisi ärikeskus paikneb jõe paremal kaldal. Siia on koondunud peamiselt börsid, tööstus- ja kaubandusfirmade kontorid, kindlustusseltsid, ajalehtede toimetused. Jõe vasakul kaldal, Pariisi tsentrumis, asub kuulus üliõpilaste Ladina kvartal Prantsuse iidse ülikooli Sorbonne'iga. Pealinnas õpib 1/2 prantsuse üliõpilastest, siin asuvad teadusliku uurimise instituudid, vanad teatrid ja raamatukogud. Pariisi arhitektuurilised mälestusmärgid ja muuseumid on laialdase kuulsusega.

Suured luksuslikud kauplused, kohvikud, restoranid, moemajad ja mitmesuguste agentuuride bürood on koondunud linna lääneossa. Ohtuti säravad siin mitmevärvilised reklaamtuled, Pariisi idaosas ja lõunaserval paiknevad peamiselt tööliste elamukvartalid, arvukad tööstus- ja kaubandusettevõtted. Ida-Pariisi väljakute ja mälestusmärkide nimedes peegeldub prantsuse proletariaadi revolutsiooniline tegevus: siin asub Vabariigi väljak, Bastille' väljak ja Père-Lachaise'i kalmistu Kommunaaride seinaga. Ehitamiseks sobivate kruntide vähesuse ja nende kõrge hinna tõttu paikneb enamik suuri tööstusettevõtteid Pariisi ametlikest piiridest väljaspool, tema eeslinnades, eriti loode- ja lääneosas.

Pariis avaldab suurt mõju geograafilisele tööjaotusele Prantsusmaal. Koondades endasse kvalifitseeritud tööjõu, Pariis «laastab» Prantsusmaad. Tema tootmissidemed tungivad maa kõigisse osadesse. Põhja-Prantsusmaa ja Lotringi tööstusrajoonidest saabub siia kivisüsi, malm, teras ja valtsmetall, Alpi tehastest veetakse alumiiniumi; õmblusvabrikud saavad kangaid Elsassist, Põhjarajoonist ja Lyonist; naftajuhtme Le Havre—Pariis kaudu

Leidke sellel Pariisi plaanil Cité saar (linna vanim osa), Bastille' väljak, Père-Lachaise'i kalmistu, Võidukaar. Missuguste ajalooliste sündmustega on seotud monumentide püstitamine nimetatud paikadesse? Leidke Louvre (kuulsaim kunstimuseum Lääne-Euroopas, kus leidub üle 200 000 maali ja skulptuuri), Sorbonne (Prantsusmaa suurim ülikool), Bourbonide palee (Prantsusmaa parlamendisaadikute istungite koht). Väljaspool linna ametlikke piire, nn. Suur-Pariisi territooriumil paikneb umbes 100 iseseisvat linna.

saabub nafta, gaasijuhtme Lacq—Pariis kaudu maagaas; Keskmassiivi hüdroelektriijaamad varustavad linna elektrienergiaga. Pariisi tööstuse toodang läheb laiali üle kogu Prantsusmaa.

Küsimusi ja ülesandeid.

Kasutades õpiku teksti, märkige tingmärkidega kontuurkaardile Põhjarajooni, Lotringi ja Lyoni rajooni tööstus. Kandke kontuurkaardile suuremad tööstuslinnad. Võrrelge Põhjarajooni ja Lotringi tööstust.

Põllumajandus.

Piima, liha, nisu, suhkrupeedi ja viinamarjade kogutoodangult on Prantsusmaa Lääne-Euroopas esikohal.

Väikesele rühmale kapitalistlikele suurmajanditele kuulub umbes 30% kasutatavast maast. Neisse majanditesse koondub $\frac{2}{3}$ põllumajanduse toodangust, suurem osa masinaist ja palgatöolisest. Pärast Teist maailmasõda suurenes kapitalistlikes suurmajandites masinate ja väetiste kasutamine, kasvas loomakasvatuse produktiivsus ning tõusis nisusaak. Arvukatele väiketalumajanditele (üle 60% majandite üldarvust) kuulub ainult 13% kasutatavast maast. Kehvtalurahva olukord halveneb. Nende majandid ei kannata välja kapitalistlike suurmajandite konkurentsi. Igal aastal lahkuvad kümned tuhanded talupojad külast.

Kapitalistlikud suurmajandid (osalt renditud maal) on kõige enam levinud Põhja-Prantsuse madalikul, kus on viljakad mullad, tihe transporditeede võrk ja kus asub Pariis — põllumajandussaadustega kauplemise ja nende tarbimise peamine keskus. Talupoegade väikemajandeid on eriti arvukalt Edela-Prantsusmaal, Bretagne'is, kesk- ja kirderajoonides.

Prantsusmaa põllumajandus on paljuharuline. Siin on arenenud loomakasvatus, põllundus, viinamarjakasvatus, aiandus ja köögiviljakasvatus. Põllumajanduse struktuuri ja spetsialiseerumist rajoonide kaupa on mõjutanud Prantsusmaale iseloomulik looduslike tingimuste mitmekesisus.

Kahel kolmandikul Prantsusmaa pindalast laiuvad madalikul, kõrgustikul ja Prantsusmaale tüüpilised pehmete reljeefivormidega keskmise kõrgusega mäed, mis on m a a v i l j e l u s e k s i g a t i soodsad. Mäestikud hõlmavad $\frac{1}{3}$ Prantsusmaa territooriumist. Neil aladel on põldude all 15—30% maast (orgudes ja nõlvadel), kuna ülejäänud osa kasutatakse karjamaadena.

Eriti teravalt erineb Loode- ja Lõuna-Prantsusmaa kliima. Prantsusmaa looderannikul on talvekuude keskmised temperatuurid 6—7°, juuli keskmine temperatuur 16—17°. Päikesepaistelisi päevi on vähe, sageli sajab. Ida pool muutub kliima kontinentaalsemaks. Loode- ja Põhjarajoon on ainsad piirkonnad Prantsusmaal, kus viinamarjaistandusi peaaegu üldse ei kohta. Nisusaak koristatakse siin ligemale kuu aega hiljem kui Lõuna-Prantsusmaal, kus suvi on kuiv ja kuum (juuli temperatuurid 20—24°), talv niiske ja pehme (jaanuari keskmine temperatuur 5—8°). Lõuna-Prantsusmaal on head looduslikud eeldused subtropiiliste kultuuride viljelemiseks.

Loomakasvatus annab $\frac{2}{3}$ põllumajanduse kogutoodangu väärtusest. Juhtivat osa etendab veisekasvatus. Loode-Prantsusmaa niiske mereline kliima on loomakasvatuseks märksa soodsam kui põllunduseks. Loomi karjatatakse väljas peaaegu aasta läbi. Tähtsamad veisekasvatuse rajoonid on Normandia ja Bretagne

Prantsusmaa põllumajandus on väga mitmekesine. Jälgige kaardil peamisi põllumajandusrajoone. Võrrelge Põhja- ja Lõuna-Prantsusmaa põllumajandust.

ning peale nende ka mäestikualad — Alpid, Püreneed ja Keskmassiiv. Lambakasvatusega tegelevad prantsuse talupojad vähe, lamaste arv on 3 korda väiksem kui Suurbritannias. Lambakasvatuse peamiseks rajooniks on Keskmassiivi lõunaosa. Trust «Roquefort» ostab siin kokku lambapiima ja valmistab sellest samanimelist juustusorti. Seakasvatus on arenenud eriti Põhja-Prantsuse madalikul ja Normandias. Paljud talupojad kasvatavad linde, küülikuid ja tuvisid.

Nisu hõlmab poole teraviljade külvipinnast ja ületab kogusaagilt kõik teised. Nisusaak on kõige suurem Põhja-Prant-

suse madalikul. Peale nisu viljeldakse kaera, Edela-Prantsusmaal maisi, Rhône'i jõe deltas riisi. Rukkikülvid on tähtsusetud. Peamine tehniline kultuur — suhkrupeet — on levinud Põhja-Prantsuse madalikul.

Viinamarjaistandused paiknevad Vahemere ranniku madalikel, küngastel ja mäejalamitel ning Garonne'i, Loire'i ja Marne'i (Champagne'i provints) jõgede orgudes. Tsitruselisi viljeldakse ainult aladel, mis on põhjatuulte eest mägedega kaitstud — Hispaania ja Itaalia piiri ääres ning Korsika saarel. Prantsusmaal on arenenud aiandus ja köögiviljakasvatus. Lõunarannikul Marseille'st kuni Itaalia piirini kasvatatakse lilli. Parfüüeriavabrikutes valmistatakse neist essentse lõhnaõlide ja seepide jaoks.

•Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mille poolest erineb Prantsusmaa ja Suurbritannia põllumajanduse struktuur? Võrrelge Prantsusmaa ja Suurbritannia kõlvikute struktuuri tabeli 14 alusel.

2. Kasutades tabelite 15 ja 19 andmeid, joonistage diagrammid nisutootmise ja veiste arvu kohta Suurbritannias, Prantsusmaal ja Saksa FV-s; võrrelge nende maade vastavaid näitajaid.

Transport.

Sisemaistes vedudes etendavad kõige suuremat osa raudteed. Raudteede elektrifitseerimise tasemelt on Prantsusmaa ees enamikust imperialistlikest suurriikidest. Rongide kiirus on peamagistraalidel 120—130 km/t. *Raudteevõrk on radiaalse konfiguratsiooniga.* Tema keskuseks on Pariis. Raudteeühendus Prantsusmaa paljude ida- ja läänerajoonide vahel toimub ainult Pariisi kaudu. Raudteetranspordile on tugevaks konkurendiks autotransport. Teisejärgulised raudteeliinid võetakse üles, sest autotranspordil on märgatavad eelised, eriti lühematel vahemaadel.

Prantsusmaa jõgede võrk on transpordi arenemise seisukohalt soodsa konfiguratsiooniga. Kolme suurema jõe — Seine'i, Loire'i ja Garonne'i basseinid hõlmavad $\frac{2}{3}$ riigi territooriumist. Teistest jõgedest tuleks nimetada Vahemerre voolavat Rhône'i ja Prantsusmaa kirdepiiri teenindavat Reini. Jõgedevõrgu suhteliselt ühtlane paiknemine ja tihedus on loonud võimaluse arvukate kanalite ehitamiseks. Need ühendavad omavahel Prantsusmaa peamisi jõgesid. Kuid rohkem kui pool siseveeteedest ei vasta kaasaegse laevanduse nõuetele ja neil liiguvad ainult väikesed praamid. Kõige suurem kaubakäive on Seine'i jõel, mis teenindab Pariisi.

Väliskaubanduslikes sidemetes on juhtiv osa meretranspordil. Prantsuse kaubalaevastiku tonnaaž on Inglise laevastiku omast 4 korda väiksem. Marseille on rahvaarvult Pariisi järel

teine linn Prantsusmaal ja kaubakäibelt esimene meresadam. Peamiseks sisseveoartikliks on Alžeerias ja Lähis-Ida maadest tulev nafta. Imporditakse ka oliiviõli, maapähkleid, nisu, fosforiiti. Kaug-Ida maadest tuleb riis ja kautšuk, Austraaliast lambavill. Välja-veost langeb $\frac{2}{3}$ tööstuskaupadele, mida toodetakse Marseille' tehastes ja Prantsusmaa teistes rajoonides.

Le Havre'i, Rouen'i, Bordeaux' ja Nantes'i sadamad teenindavad kauba- ja reisijate vedusid Ameerika, Lääne-Aafrika ja Euroopa maadega. Siin laaditakse laevadelt maha puuvilla, kautšukit, naftat, kohvi, kakaod.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 20 järgi võrrelge Prantsusmaa ja teiste Euroopa maade raudteevõrgu tihedust.
2. Võrrelge tabeli 21 alusel Prantsusmaa ja teiste kapitalistlike riikide kaubalaevastiku tonnaaži.

Välised majanduslikud sidemed.

Võrreldes Suurbritanniaga ekspordib Prantsusmaa rohkem tooraineid ja poolfabrikaate ning impordib vähem toiduaineid. Ta veab välja rauamaaki, must- ja valtsmetalli, boksiiti, kaalisoola, naftaprodukte, kangaid ja valmisrõivaid, masinaid, keemiakaupu, veine. Impordis domineerivad nafta, kivisüsi, koks, puuvill, vill, värvilised metallid, metsamaterjal, kohv, kakao, oliivi- ja palmiõli, õliseemned. Tervikuna on Prantsusmaa väliskaubanduse bilanss passiivne.

Prantsusmaa väliskaubanduse käibest langeb umbes 20% Saksa FV, tema peamise partneri arvele «Ühisturus». Prantsusmaa on sõlminud kaubalepingud ka oma endiste kolooniatega. Kaubavaheetus nende maadega on Prantsusmaa kapitalistlikele kompaniidele endiselt üheks tähtsamaks rikastumise allikaks. Kaubandus sotsialistlike maadega on võrdlemisi piiratud.

Tähtsaks tuluallikaks on Prantsusmaale turism. Igal aastal sõidab siia kuni 6 miljonit turisti.

Pärast Teist maailmasõda suurendasid prantsuse monopolid kapitalimahutusi tööstusettevõtete ehitamiseks «Ühisturu» maades, Ladina-Ameerikas ja Prantsusmaa endistes valdustes Aafrikas.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused on Prantsusmaa ja Suurbritannia väliskaubanduse struktuuri erinevused ja mis on selle põhjuseks?
2. Millised Prantsusmaa tööstusharud sõltuvad täielikult või suurel määral impordist?

ITAALIA.

Pindala — 301 000 km²

Rahvastik — 50 milj. el.

Pealinn — Rooma

Koosseis ja geograafiline asend.

Itaalia kuulub Euroopa Vahemeremaade hulka. Ta hõlmab Po jõe madaliku, Apenniini poolsaare, Sitsiilia, Sardiinia ja veel terve rea väiksemaid saari. Itaalia merepiirid moodustavad $\frac{4}{5}$ nende üldisest pikkusest. Rannikut uhuvad Liguuria, Türreeni, Joonia ja Aadria meri. Rannik on nõrgalt liigestatud ja sadamateks sobivaid lahti on vähe. Vahemere kaudu kulgeb elava liiklusega kaubatee Euroopa maadest Aiasse ja Aafrikasse. Itaalia väliskaubandus toimubki peamiselt mööda seda mereteed.

Maismaapiir kulgeb suures osas piki Alpide mäeahelikke. Naaberriikidesse viivad üle mäekurude ja läbi tunnelite raudteed ning autoteed: Mont Cenis' mäekuru ja tunneli kaudu Prantsusmaale, St. Gotthardi ja Simploni tunneli kaudu Sveitsi ning Brenneri kuru kaudu Austriasse.

Põhja-Itaaliale on võimalik pidada majanduslikke sidemeid nii mööda maismaa- kui ka mereteid.

-Küsimusi ja ülesandeid.

Iseloomustage Itaalia geograafilist asendit, võrreldes seda Prantsusmaa asendiga.

Rahvastik.

Elanike arvult on Itaalia Lääne-Euroopas Saksa FV ja Suurbritannia järel kolmandal kohal. Itaalia rahvaarvu on mõjutanud ja mõjutab ka käesoleval ajal massiline emigratsioon. Kokku elab välismaal üle 10 miljoni itaallase. Eriti palju on itaallasi Ameerika Ühendriikides (üle 4,5 miljoni), Argentiinas, Brasiilias ja Prantsusmaal. Välja rändavad eelkõige töölised, talupojad ja käsitöölised. Selleks sunnivad neid tööpuudus, rasked elutingimused, maapuudus. Osa itaallasi sõidab hooajalistele töödele, pöördudes hiljem kodumaale tagasi. Iga aasta emigreerib 200 000—250 000 inimest. Rahvastiku kõrge loomulik juurdakasv, eriti Lõuna-Itaalias, soodustab veelgi töötute ja ilma maata elanikkonna arvu kasvu, rahvastiku migratsiooni. Viimastel aastatel kasutatakse itaalia töölisi kui odavat tööjõudu laialdaselt «Ühisturu» maades, eriti Saksa FV-s.

Kaardil on näidatud Alpide ja Apenniinide tähtsamad raudteed ning tunnelid; märgitud on järgmised tunnelid: 1) Simploni — 20 km; 2) Suur Apenniini — 18,5 km; 3) St. Gotthardi — 15 km; 4) Lötschbergi — 14,5; 5) Mont Cenis' — 13 km; 6) Arlbergi — 10 km. Ülejäänute pikkus on 4—10 km. Läbi missuguse tunneli kulgeb elektriraudtee Torinost Lyoni? Missuguseid tunnelid läbivad raudteed, mis suunduvad Milaanost Berni ja Zürichi ning läbi Bologna Rooma? Mont Blanci alla kaevati 1962. a. 12 km pikkune tunnel, mida läbib Itaaliat Prantsusmaaga ühendav autotee.

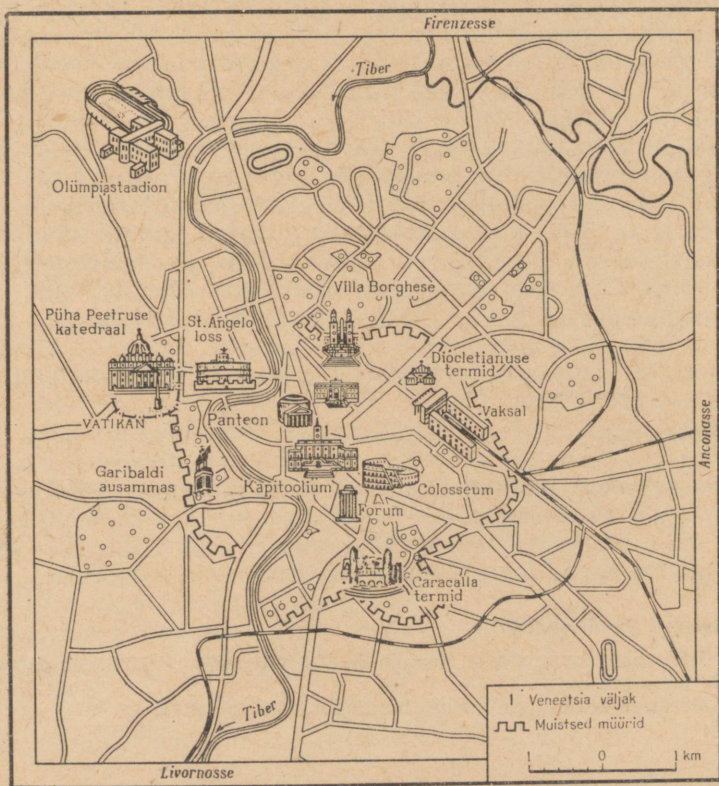
Elanikkonna rahvuslik koosseis on ühtlane (itaallased moodustavad 98%).

Itaalia on üks Euroopa tihedama asustusega riike. Rahvastiku tihedus on kaks korda suurem kui Prantsusmaal (168 el./1 km²). Eriti paistavad selles suhtes silma Milaano ja Naapoli tööstusrajoonid (400—500 el./km²). Tihedasti on asustatud ka riigi põllumajandusliku lõunaosa rajoonid. Nii näiteks on Sitsiilias palju suuri külasid ja linnakesi elanike arvuga 5 000—10 000. Need on nn. linn-külad, kuhu on koondunud hulgaliselt ilma maata talupoegi. Kõige hõredam on asustus Alpi mäestikurajoonides.

Linnarahvastiku osatähtsus ületab Itaalias 50%. Paljud linnad tekkisid juba vana- ja keskajal. Suurimad neist on Rooma (1,8 milj. el.), Milaano (1,4 milj. el.), Genua (700 000 el.), Torino (780 000 el.). Lõunas on kõige suuremad linnad Naapoli (1,1 milj. el.) ja Palermo (üle 500 000 el.). Itaalia vanad linnad on tõelised ajaloomuuseumid, pakkudes suurt huvi turistidele. Eri-lise kuulsuse on nende seas omandanud Apenniini poolsaare kesk-osas Tiberi jõe ääres asuv R o o m a.

Linn tekkis rohkem kui kaks ja pool tuhat aastat tagasi, olles seega Itaalia vanimaid linnu. Rooma impeeriumi perioodil ulatus tema elanike arv 1 miljoni inimeseni, kuid keskajal see arv järsult langes.

Pärast Itaalia poliitilist ühendamist XIX sajandi teisel poolel sai Roomast riigi pealinn ja tema rahvastik hakkas kiiresti kas-

Märkige sellele Rooma plaanile turismimarsruut teemal «Vana-Rooma». Iseloomustage lähemalt teel ettetulevaid vaatamisväärsusi. Leidke plaanilt olümpiastaadion.

vama. Kogu maailmas tuntud antiikaja ja renessansiajastu arhitektuurimälestised ühes hilisema aja ehitustega moodustavad Rooma kaasaegses ilmes ühe kõige iseloomulikuma joone. Paljude sajandite vältel kulutati tohutuid summasid monumentaalsete ehituste rajamiseks, linna väljakute ja tänavate kaunistamiseks, kuid peaaegu üldse ei laienenud linna tööstuslikud ning kaubanduslikud funktsioonid.

Linnale on iseloomulikud ka teravad kontrastid ühelt poolt kodanluse heakorrastatud kvartalite ja teiselt poolt aguliurgaste vahel.

Roomasse on koondunud kõrgemad valitsusasutused. Ta on maa kultuurikeskus, kus paiknevad arvukad õppeasutused, muuseumid, teaduslikud asutused. Ühe kvartali linna lääneosas võtab enda alla Vatikani riik. Selle valitseja — Rooma paavst — on ühtlasi kogu katoliku kiriku peaks.

Rooma tööstuslik arenemine kulges aeglaselt. Tööstus hakkas siin laienema enne Teist maailmasõda. Tänapäeval on linnas arenenud masinaehitus, elektrotehnika, keemia- ja sõjatööstus. Kõige rohkem töötab Roomas töölisi transpordis, ehitustegevuses ja kommunaalmajanduses.

Itaalia rahvastiku klassikoosseisu iseloomustab linna- ja maaproletariaadi ning poolproletariaadi suur osatähtsus. Kokku moodustavad need rühmad üle 70% aktiivsest rahvastikust. Poolproletaarlaste hulka kuuluvad kehviktalupojad, samuti käsitöölised ja kodutöündajad, kes sõltuvad neid toorainega varustavatest suur-ettevõtetest. Töötajate elatustase on Itaalias madalam kui Suurbritannias, Saksa FV-s ja Prantsusmaal. Töötajad peavad aktiivset klassivõitlust. Seda juhib Kommunistlik Partei — liikmete arvult kõige suurem kommunistlik partei Euroopa kapitalistlike riikide hulgas.

Itaalia majanduses — nii tööstuses, kaubanduses kui ka põllumajanduses — kuulub valitsev positsioon kodanlusele.

Katoliku kirik mõjutab poliitikat Kristlik-Demokraatliku Partei kaudu, seda nii Itaalias kui ka teistes maades. Eriti tugev on kiriku mõju maarahvastiku mahajäänud kihtidele. Katoliku vaimulikud moodustavad õige tunduva osa Itaalia rahvastikust.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mille poolest paistavad Itaalia linnad eriti silma ja mis on nende iseärasuste põhjuseks?
2. Võrrelge Rooma ja Pariisi majanduslikku tähtsust.

Arenemise iseärasused. Majanduse üldiseloostus.

Itaalia astus kapitalistliku arenemise teele pärast poliitilist ühinemist, mis lõppes XIX sajandi 70-ndail aastail.

Põhja-Itaalias toimus kapitalismi arenemine intensiivsemalt kui Lõuna-Itaalias, kusjuures vastavad eeldused olid seal kujunenud juba varasemal perioodil. Mäekurude jalamile, suurte kaubateede äärde tasandikele ning mererannikule tekkisid vana- ja keskajal rikkad kaubalinnad. Kuni suurte geograafiliste avastusteni olid Veneetsia ja Genua vabariik peamisteks vahendajateks Euroopa ning Aasia maade vahelises kaubanduses. Linnades, eriti Milaanos, õitses käsitöö. Linnade huvid nõudsid põllumajanduse arendamist, mistõttu pärisorjus kaotati õige varakult ning põllumajandus suundus kapitalistlikule arenemisteele. Maa põhjaosas hakati viljelema tulutoovaid idast sissetoodud kultuure (riis, mooruspuu); laialt levis siidiussikasvatust.

Lõuna-Itaalia, mis hõlmab $\frac{1}{3}$ Apenniini poolsaarest ja saared, jäi pärast Itaaliaga ühinemist endiselt mahajäänud agraarpiirkonnaks, kus tööstus praktiliselt puudus. Mahajäämuse peamiseks põhjuseks oli suurmõisnike maavalduse domineerimine. Enamik talupoegi kasutas maad pooleterendi alusel. Põllumajanduse tase oli väga madal.

Kuni XIX sajandi lõpuni oli Itaalias ainsaks arenenud tööstusharuks tekstiilitööstus. Peaaegu kõik tekstiilivabrikud asusid riigi põhjaosas. Masinaehitustehaseid leidis ainult üksikuid. Hoogne industrialiseerimine algas XX sajandi alguses, olles tugevasti mõjutatud maa relvastamise poliitikast. Itaalia võttis aktiivselt osa imperialistlike riikide võitlusest maailma ümberjagamise eest. Riigis loodi rasketööstus. Alpi jõgedele Põhja-Itaalias ehitati elektrijaamu. Pärast Esimest maailmasõda ületas tööstustoodang oma väärtuselt põllumajanduse toodangu.

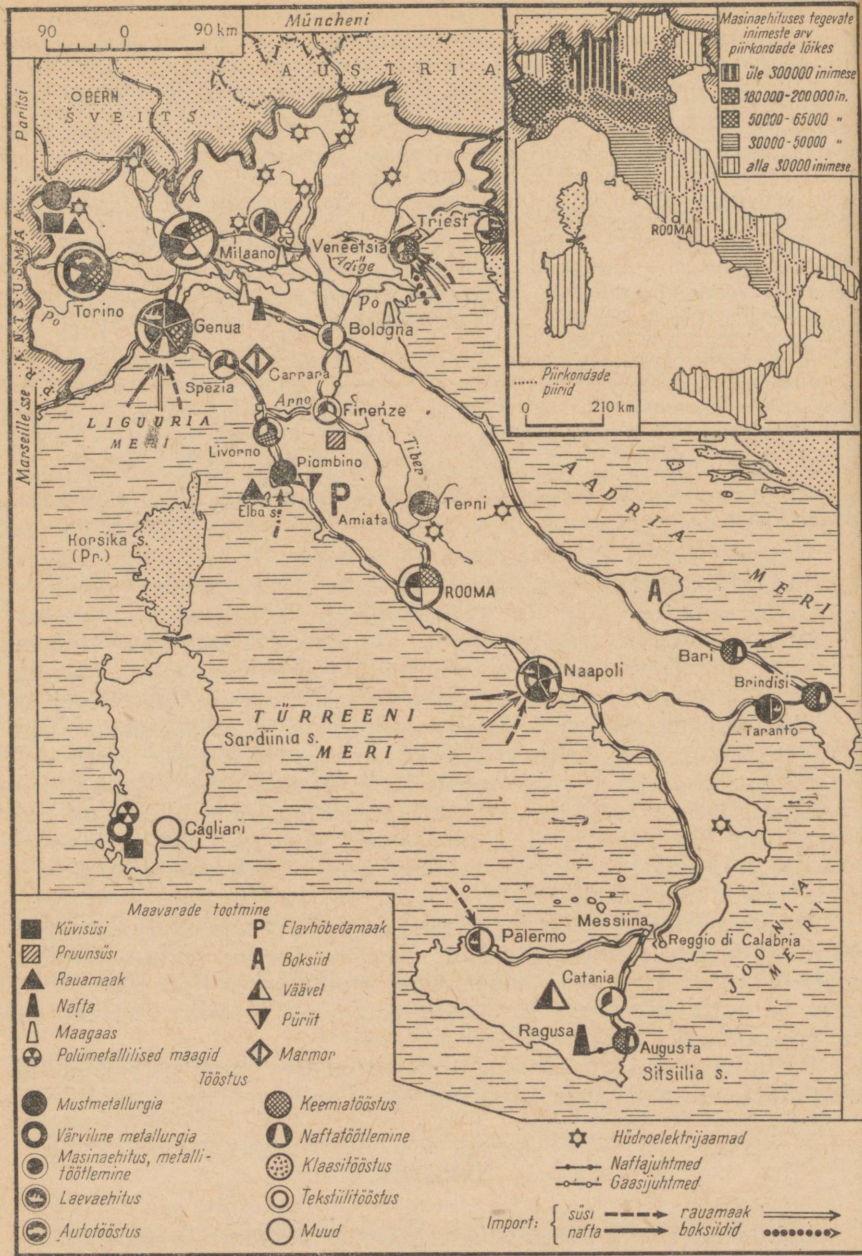
Nagu teisteski Euroopa arenenud kapitalistlikes maades, nii valitsevad ka Itaalia tööstuses tänapäeval suurmonopolid. Näiteks annab «Fiati» kontsern üle 90% Itaalia autotoodangust. Keemia-trust «Montecatini» toodab suure osa keemiakaupadest. Pärast Teist maailmasõda seoses konkurentsi tugevnemisega suurendasid Itaalia suurkompaniid veelgi oma kapitalimahutusi tööstuses. Ehitati uusi tehaseid, uuendati vanade ettevõtete sisseseadet. Toodangu väärtuselt moodus rasketööstus kergetööstusest. *Eriti arenesid masinaehitus ja keemiatööstus. Neist said maa juhtivad tööstusharud.* Kapitalistlikke kompaniisid abistab riik. Itaalias on nationaliseeritud sideasjandus, tähtsamad raudteeliinid ja elektrijaamad. On rajatud riiklikud kompaniid: nafta-, metallurgia- ja elektrotehnikakompanii.

Itaalia põllumajanduses, maavalduse ja -kasutuse süsteemis on säilinud feodaalsuhete igandeid. See on Itaalia põllumajanduse mahajäämuse, talurahva vaesumise peamine põhjus. Vahe tööstuse ja põllumajanduse arenemistempos on Itaalias suurem kui teistes arenenud kapitalistlikes maades.

Põllumajandus annab ekspordiks rohkesti puuvilju (apelsinid, sidrunid), viinamarja ja köögivilju.

Tööstus.

Itaalia on vaene tööstuslikult tähtsate maavarade poolest. See asetab tema tööstuse sõltuvusse sisseveetavast toorainest ja kütusest. Sütt kaevandatakse alla 1 milj. t; põhiosa vajadustest rahuldatakse impordi arvel. Naftat toodetakse alla 2 milj. t, kuna sisse

Hinnake selle kaardi põhjal maavarade paiknemist. Võrrelge Põhja- ja Lõuna-Itaalia tööstust. Kuidas mõjutab tooraine ja kütuse import rasketööstuse paigutust? Masinaehitus on Itaalia tööstuse juhtiv haru. Kartodiagramm näitab selle tööstusharu ebahütlast paiknemist.

veetakse 40 milj. t. Tühised on ka rauamaagivarud ($\frac{3}{4}$ neist asuvad Elba saarel). Seevastu on ülemaailmse tähtsusega tema elavhõbedaleiukohad (Monte Amiata). Tähelepanavavad on veel eheda väevli varud Sitsiilias, püriidimaardlad Kesk-Itaalias, samuti boksiidi ja metaani leiukohad. Plii-tingimaagi kaevandamine (Sardiinia saarel) katab Itaalia vajadused tsiingi osas. Laialdase kuulsuse on võitnud Itaalia marmor.

Itaalia suurim tööstusharu on masinaehitus. Viimasele on iseloomulik väikese arvu suurettevõtete domineerimine, kes lasevad välja keerukat ja mitmekesisist toodangut. Nii toodab «Fiat» kontsern autosid, lennukaid, traktoreid, tanke, tulirelvi, kuullaagreid jne. Arenenud on transpordimasinate ehitus — autode, motorollerite ja jalgrataste tootmine, laevaehitus. Viieteistkümne sõjajärgse aasta jooksul on väljalastavate autode arv kasvanud 10-kordseks (1962. a. 950 000 autot, s. o. 5. koht Ameerika Ühendriikide, Saksa FV, Suurbritannia ja Prantsusmaa järel). Tööpingitoodangult jõudis Itaalia järele Prantsusmaale, kuid jääb kapitalistlikus Euroopas maha veel Saksa FV-st ja Suurbritanniast. Laienenud on elektro- ja raadiotehnika. Kolm neljandikku masinaehitustehastest asub Põhja-Itaalias.

Seoses masinaehituse arenemisega suurenes must- ja värviliste metallide sulatamine. Itaalia veab sisse rauamaaki, koksi, vanametalli ja malmi, haruldasi metalle, tina, mangaani- ja maagi. Toorainebaasi iseärasused avaldavad mõju nii metallitoodangu struktuurile kui ka metallurgia paiknemisele. Tähtsamad täieliku tsükliga metallurgiatehased on koondunud Genua ja Naapoli lähikonda ning Elba saarele. Töötleva metallurgia tehased on ehitatud suurte masinaehitustehaste juurde (Milaanos, Torinos), elektrometallurgiatehased (terase ja alumiiniumi sulatamine) suurte hüdroelektrijaamade lähedale Alpi jõgede orgudesse.

Kõrge taseme on saavutanud Itaalias keemiatööstus. Ta baseerub kohalikul toorainel ning sisseveetaval naftal, kivisöel, fosforiidil ja kautšukil. Keemiatööstuses on laienenud uute toodanguliikide, eriti plastmasside ja sünteetilise kiudaine väljalase. Enamik keemiatehaseid paikneb Põhja-Itaalia tööstusrajoonides. Keemiatööstus on ühtlasi suuremaid elektrienergia tarbijaid.

Sõjajärgsel perioodil kasvas paljudes tööstusharudes nõudmine elektrienergia järele ja see põhjustas elektrijaamade, peamiselt soojuselektrijaamade forsseeritud ehitamise. Ligikaudu $\frac{2}{3}$ elektrienergiast annavad hüdroelektrijaamad. Neist suurem osa asub Po Alpide-poolseil lisajõgedel. Kesk-Itaalias kasutatakse geotermilistes elektrijaamades vulkaanilist auru.

Kunagi kuulus Itaalia siiditööstus on minetanud oma tähtsuse. Nüüd toodab Itaalia peamiselt puuvillaseid ja sünteetilisest kiust kangaid. Ekspordiks läheb umbes $\frac{1}{3}$ toodangust. Tekstiilitööstus on koondunud Milaano ja Torino rajooni. Sõjajärgsel perioodil on ta väga vähe kasvanud.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Vörrelge tabeli 6 alusel Itaaliat tööstuse arenemistempo poolest teiste kapitalistlike suurriikidega.
2. Iseloomustage Itaalia kütuse- ja toorainevarusid ning nende kasutamist.
3. Tähistage kontuurkaardil Itaalia suuremad tööstuskeskused ja sadamad.

Erinevused Põhja- ja Lõuna-Itaalia vahel. Tööstusrajoonid ja linnad.

Tööstuse ebaühtlast arenemist maa eri osades võib täheldada kõigis kapitalistlikes maades, kuid *ainult vähestes esineb nii teravaid erinevusi kui Põhja- ja Lõuna-Itaalia vahel.*

Tööstustoodangust on $\frac{3}{4}$ koondunud maa põhjaossa, mille tööstuskodanlus vaatab veel praegugi Lõuna-Itaaliale kui omamoodi «kolooniale», oma tööstustoodete turustuspiirkonnale. Mitmesugused maavarad, mille poolest maa lõunaosa on põhjaosast märksa rikkam, lähevad kõik Põhja-Itaalia tööstuse varustamiseks. Monopolide kasumid kapitalimahutustelt lõunaosas laekuvad Põhja-Itaalia pankadesse. Lõuna-Itaalia on ühtlasi odava tööjõu reserviks Põhja-Itaalia töösturitele. Itaalia rasketööstuse kiire arenemine sõjajärgsel perioodil süvendas veelgi erinevusi tööstusliku Põhja ning põllumajandusliku Lõuna vahel.

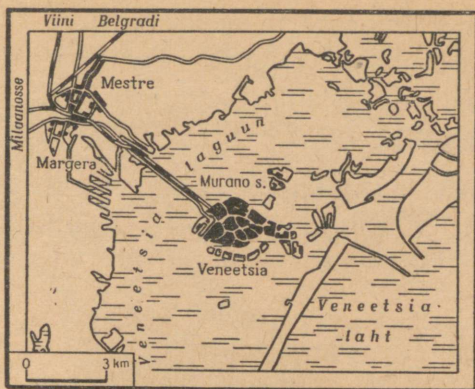
Põhja-Itaalias töötab $\frac{2}{3}$ kogu maa tööstustöolistest. Siin asuvad suured tööstuskeskused ja siia on koondunud suurimate kapitalistlike kompaniide tegevus. Milaano, Torino ja Genua linna kolmnurk kujutab endast kõige arenenumat tööstusrajooni Itaalias. Selle tsentrumiks omakorda on Milaano tööstussõlm.

Milaano on elanike arvult Itaalia teine linn, suur tööstus- ja kaubandus-finantskeskus. Itaalia kõige tähtsamad pangad ning suurimate kontsernide ja trustide juhatused paiknevad Milaanos. Siin on esindatud tööstusliku tootmise paljud harud, kusjuures esikohal on mitmekesine masinaehitus. Suurtel masinaehitustehastel on oma terasevalu- ja valtsimistehhid (terase ja valtsmetalli osas annavad nad $\frac{1}{3}$ rahvuslikust toodangust). Keemiatööstus on tihedalt seotud masinaehituse ja tekstiilitööstusega. Linna koonduv tihe lehvikukujuline raudteede ja autoteede võrk. Teede ääres paiknevad ridamisi tööstuslinnad, töölisasulad, tehased ning vabrikud. Rikkailt Padua tasandikelt tuleb Milaano toiduainete tööstuse ettevõttesse hulgaliselt põllumajandussaadusi.

Milaano on tuntud oma ajaloomälestiste poolest. Kuulsas La Scala ooperiteatris esinevad maailma kõige paremad lauljad.

Torinos hõlmavad mitu kvartalit «Fiati» kontserni tehased. Nendega on tihedalt seotud suured kummitööstuse ettevõtted. Linnas on arenenud tekstiilitööstus.

Genua sadama kaudu varustatakse Põhja-Itaaliat tooraine

Veneetsia asub Veneetsia laguuni 118 saarekesel. Linnas on 160 kanalit ja 400 silda. Kõrvutage seda kaarti Itaalia tööstuse kaardiga ja selgitage, missugused tegurid on määranud Veneetsia tööstuse (paikneb tema eeslinnades) struktuuri.

ja kütusega ning veetakse välja tööstustooteid. Genua on kaubakäibelt Itaalia suurim sadam. Genuast ida ja lääne poole jääval rannikumadaliku kitsal ribal paiknevad üksteise järel metallurgia-, koksikeemia- ning laevaehitustehased.

Põhja-Itaalia idaosas on tööstus vähem arenenud. Linnadest paistavad siin silma Veneetsia ja Triest. Veneetsias asuvad naftatöötlemis-, klaasi-, alumiiniumi- ja teised tehased mitte päris linnas, vaid jäävad eeslinna piiridesse (poolsaare rannikule).

Lõuna-Itaalia nõrgaltarenenud tööstusele on iseloomulik kohaliku tooraine väga vähene kasutamine ja ettevõtete paiknemine rannikulinnades, kuhu saabub sisseveetav tooraine. Siinsete sadamate lähedus Araabia poolsaare ja Põhja-Aafrika maadele, kust veetakse sisse naftat, on põhjuseks, miks siia on rajatud naftatöötlemis- ja naftakeemiatehased. Mitmes sadamas asuvad mereväebaasid.

Lõuna-Itaalia suurimaks tööstusrajooniks on Naapoli piirkond. Siia on koondunud $\frac{1}{3}$ Lõuna-Itaalia tööstustöolistest.

Naapoli on veosekäibelt Genua järel Itaalia teine kaubasadam. Linn paikneb Naapoli lahe ääres. Tema metallurgiatehased varustavad Lõuna-Itaaliat malmi ja terasega. Peamisteks metallitarbijateks on Naapoli masinaehitustehased. Lõuna-Itaalia põllumajandussaadusi töödeldakse toiduainete tööstuse mitmesugustes ettevõtetes — makaroni-, köögivilja-, puuviljakonservi- jt. vabrikutes. Naapoli on ainuke tekstiilitööstuse linn Lõuna-Itaalias. Linnast 12 km kaugusel kõrgub Vesuuvi vulkaan. Ere päike, alati

sinine taevast, maaliline rand ja meri meelitavad Naapoli lähedal asuvatesse kuurortidesse arvukalt turiste. Naapoli on Itaalia tähtsaim reisisadam.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge Põhja- ja Lõuna-Itaalia majandust. Millega seletada erinevusi nende rajoonide majanduses?

2. Võrrelge Milaanot ja Roomat. Miks jääb Rooma õige mitmete funktsioonide poolest Milaanost maha?

Põllumajandus.

Põllumajandus on Itaalias mitmeharuline nagu Prantsusmaalgi, kuid jääb viimasest maha arenemistasemelt. Üle poole maast on koondunud suurmaavaldajate kätte. Miljonite itaalia talupoegade maatükid on väiksemad kui $\frac{1}{2}$ ha. Põhja-Itaalias on levinud kapitalistlikku tüüpi majandid. Neis majandeis kasutatakse masinaid ja eesrindlikku agrotehnikat ning neis töötavad palgatöölised.

Lõuna-Itaalias domineerivad mõisnike maavaldused — suured latifundiumid. Mõisnikud annavad oma maa rendile. Enamik Lõuna-Itaalia talupoegi on pooleteramehed. Nad on sunnitud andma mõisnikule kuni poole saagist. Vaatamata sellele et talupoegadel pole maad, on osa mõisamajandeid Lõuna-Itaalias tühjad. Valdavat osa maast harivad sulased. Itaalia talupoegade olukord halvenes veelgi pärast Itaalia liitumist «Ühisturuga». Teiste «Ühisturu» liikmesriikide põllumajandusliku toodangu konkurents ähvardab laostada tuhandeid itaalia talupoegi.

Palava kuiva suvega lähistroopiline kliima on Itaalia looduslike tingimuste kõige iseloomustavamad jooni. See määrab oluliselt ka tema põllumajanduse struktuuri. Esikohal on aiandus, viinamarja- ja köögiviljakasvatus. Need harud annavad üle $\frac{1}{3}$ põllumajandusliku toodangu väärtusest. Teisel kohal on põllundus, kolmandal — loomakasvatus.

Tsitruseliste toodangult jääb Itaalia maha ainult Ameerika Ühendriikidest ja Hispaaniast. Suurema osa saagist annab Sitsiilia põhjarannik. Viinamarjaistandused katavad eelmäestiku nõlvu nii põhjaosas kui ka kogu Apenniini poolsaarel. Viljakas tasandik Naapoli piirkonnas on peaaegu tervikuna hõivatud viinamarjaistandustest, aedadest ja köögiviljapeenardest. Köögivilja kasvatatakse Lõuna-Itaalias talvel, mistõttu Itaalia saadab neid Euroopa turule oma konkurentidest märksa varem. Lõuna-Itaalia annab 60% kogu Itaalia oliivisaagist.

Peamised teraviljad on nisu ja mais. Nisu saagikus ulatub Põhja-Itaalias 35 tsentnerini hektarilt. Siin külvatakse samuti riisi ja suhkrupeedi. Lõuna-Itaalia, eriti aga Sitsiilia kuiv ja palav

Iseloomustage kaardi järgi Itaalia põllumajandusrajone. Võrrelge Põhja- ja Lõuna-Itaalia põllumajandust. Selgitage, mispärast on Põhja-Itaaliale iseloomulik intensiivne põllumajandus.

kliima lubab seal kasvatada mitte-ainult pehmet, vaid ka kõva nisu (spetsiaalselt makaronide jaoks). Pehme nisu hektarisaak on lõunarajoonides 3 korda väiksem kui Põhja-Itaalias. Padua tasandike kapitalistlikes majandites karjatatakse loomi hästiniisutatud niitudel ning antakse neile lisasöödaks maisi ja suhkrupeedi töötlemise jäätmeid. Selle rajooni arvele langeb suurem osa Itaalia veiste ja sigade arvust. Apenniini mäestikurajoonides, Sitsiilias ja

Sardiinias pole enamikus majandites sööda vähesuse tõttu võimalik veiseid pidada. Seal kasvatavad talupojad lambaid, kitsi ja muulasid.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 14 järgi kõlvikute struktuuri Itaalias ja teistes Euroopa maades.

2. Kasutades tabelite 15 ja 16 andmeid, määrake Itaalia koht nisu- ja maisitoodangus.

Transport. Välised majanduslikud sidemed.

Itaalia sisemistes vedudes on peatähtsus auto- ja raudteetranspordil. Autotranspordi arvele langeb üle 60% reisijate ja kaupade siseveostest. Raudteedest on üle $\frac{1}{3}$ elektrifitseeritud. Tihe auto- ja raudteede võrk ühendab omavahel Põhja-Itaalia tööstuskeskusi. Neil teedel on veopinge kõige suurem.

Itaaliale on võrdlemisi suur merelaevastik. Selle tonnaazist moodustavad $\frac{1}{3}$ tanklaevad. Genua, Naapoli, Veneetsia ja Triesti arvele langeb $\frac{2}{3}$ veosekäibest. Kaubalaevastik teenindab suurt osa väliskaubandusest. Itaalia ekspordis ja impordis etendavad peaosaks Saksa FV, Suurbritannia, Prantsusmaa ja Šveits. Sõjajärgsetel aastatel on laienenud Itaalia kaubavahetus NSV Liiduga.

Itaalia monopolid on paigutanud oma kapitali ka välisriikidesse.

Suuri sissetulekuid saab Itaalia turismist. 1962. aastal viibis Itaalias üle 20 miljoni turisti.

SOOME.

Pindala — 337 000 km²

Rahvastik — 4,5 milj. el.

Pealinn — Helsingi

Geograafiline asend.

Põhja-Euroopas asuv Soome on üldse üks põhjapoolsemaid riike maakeral.

Maa territooriumist jääb $\frac{1}{4}$ teisele poole polaarjoont, mis oluliselt raskendab nende piirkondade majanduslikku arenemist.

Soome rannikut uhuvad Balti mere osad — Soome ja Põhja- (Botnia) laht. Soome lahe rannajoon moodustab palju häid looduslikke sügavaid sadamaid. Soomele kuuluvad ka Ahvenamaa saared. Soome asend Balti mere ääres võimaldab Soomel arendada merekaubandust paljude maadega.

Kuuludes varem tsaari-Venemaa koosseisu, saavutas Soome Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni tulemusena iseseisvuse. Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu 31. detsembri 1917. a. dekreediga, millele kirjutas alla V. I. Lenin, tunnistati Soome riiklikku iseseisvust. 1919. aastal kuulutati välja Soome kodanlik vabariik. Soome lähedust NSV Liidule püüdsid Lääne imperialistid korduvalt kasutada kallaletungiks Nõukogude Liidule. Teise maailmasõja aastail võttis Soome liidus hitlerliku Saksamaaga osa sõjast Nõukogude Liidu vastu. 1947. aastal sõlmitud rahuleping nägi ette mõningaid muudatusi Soome riigipiiris, sealhulgas ka Petšenga (Petsamo) piirkonna tagastamise, mille NSV Liit oli pärast Esimest maailmasõda vabatahtlikult loovutanud Soomele.

Pärast Teist maailmasõda kujunesid Soome ja Nõukogude Liidu vahel sõbralikud, heanaaberlikud suhted, mis on heaks näiteks erineva poliitilise korraga maade rahulikust kooseksisteerimisest.

NSV Liidu initsiatiivil sõlmiti 1948. aastal mõlema maa vahel sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise leping. 1956. aastal andis Nõukogude Liit Soomele tagasi Porkkala territooriumi, mille ta rahulepingu põhjal oli saanud rendile 50 aastaks. Soome ei võta osa imperialistlike riikide sõjalistest blokkidest ja teostab neutraalsed poliitikat.

Rahvastik.

Üle 90% rahvastikust moodustavad soomlased. Vähemusrahvuste seas on ülekaalus rootslased. Põhjas elavad saamid (laplased).

Rahvastiku paiknemine on territoriaalselt äärmiselt ebahühtlane. Peaaegu kogu elanikkond on koondunud Lõuna-Soomesse, rannikualale, kus tihedus ulatub kuni 70 inimeseni 1 km²-l. Põhja-alad on asustatud hõredalt (1—5 el./km²).

Linnades elab üle 1/3 rahvastikust. Linnad paiknevad harilikult kaunil mere- ja saartel, järve- või jõekallastel. Neis on palju rohelist. Oma suursugust, kuid mõnevõrra halliilmelist loodust kirkastavad soomlased omalt poolt lillede ja värvidega. Rõdud, kioskid, autod jm. on värvitud kõik erksates värvides. Suurtes linnades on elumajad harilikult heledatoonilised, väiksemates asulates aga on nad enamasti tumepunased, harmoneerides nii hästi okasmetsa tumeda rohusega. Linnades on palju mälestusmärke ja skulptuurigruppe, mis on loodud rahvaepose «Kalevala» motiividel.

Maarahvastik elab Soomes enamasti kas üksiktaludes või küladest.

Majanduse üldiseloomustus. Tööstus.

Soomet nimetatakse sageli metsade, järvede ja kaljude maaks. Suurem osa territooriumist on kaetud metsaga, kus on ülekaalus okaspuud. Mändi ja kuuske kasutatakse laialdaselt tööstuses. *Raske on nimetada teist maad, kus metsal oleks nii suur majanduslik tähtsus kui Soomes.*

Soome üks juhtivaid tööstusharusid — puidutööstus — põhineb kohapealsetel metsarikkustel ning odaval elektrienergial. Metsatööstus, puidutöötlemine, tselluloosi- ja paberivabrikud annavad üle $\frac{1}{3}$ kogu tööstustoodangust ning $\frac{4}{5}$ selle ekspordist. Toodeatakse saematerjale, vineeri, kokkupandavaid standard- (soome) maju, mööblit, ehituspappi. Paber läheb suurelt osalt ekspordiks, aga samuti kasutatakse teda laialdaselt igapäevases elus: temast tehakse salvrätikuid, laudlinu, käterätikuid ja isegi ämbreid.

Soomes on üle 50 000 järve ja rohkesti soid — veekogud hõlmavad kokku umbes $\frac{1}{3}$ pindalast. Enamik järvi asub maa keskosas, nn. Järvede platool. Et järved asuvad sageli eri kõrgusel, siis on neid ühendavad jõed kärestikulised, olles seega rikasteks hüdroenergiaallikateks. Rohkem kui $\frac{4}{5}$ Soomes toodetavast elektrienergiast annavad hüdroelektrijaamad.

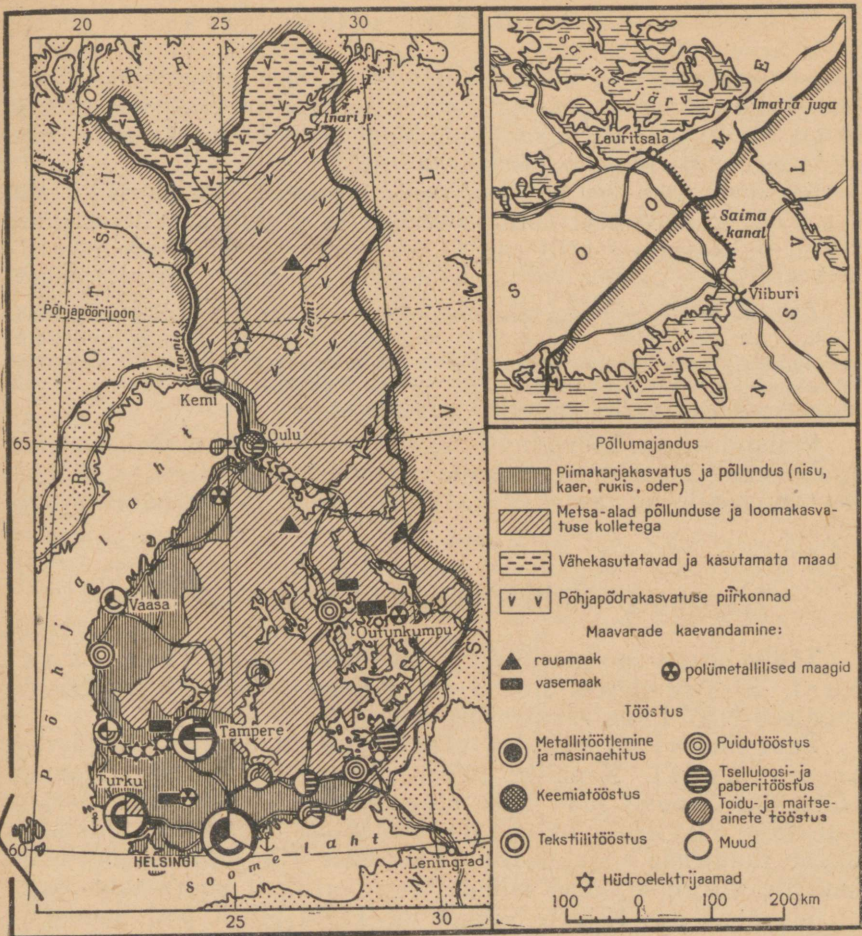
Maavaradest leidub Soomes vaske, raua- ja tsingimaaki ning haruldasi metalle, sealhulgas ka uraani. Palju on turvast ja ehitusmaterjale — graniiti, marmorit jm. Neid kasutatakse laialdaselt Soomes endas ja veetakse ka välja.

Masinaehitus, mis töötab peamiselt imporditud metallil, toodab puidu- ja tselluloosi-paberitööstuse masinaid, merelaevu ning energeetikaseadmeid. Sõjajärgsetel aastatel on neis tootmisharudes toimunud märgatav elavnemine. Toodangu suurenemist põhjustab kaubanduslike sidemete laienemine sotsialistlike maadega, eelkõige Nõukogude Liiduga.

Soome tööstuses on ülekaalus kaks tootmisharude rühma: üks on seotud metsamaterjali ja teine metalli töötlemisega. Pärast Teist maailmasõda tõusis metallitööstus toodangu väärtuselt esikohale, tõrjudes metsatööstuse teisele kohale. Tööstusettevõtted paiknevad Lõuna- ja Edela-Soomes kas siis sadamalinnades või jõgede ja järvede ääres maa siseosas. Suurim tööstuskeskus on Helsingi mitmekesiste tootmisharudega; ta on ka tehniliselt kõige paremini varustatud sadam, mille arvele langeb $\frac{1}{2}$ kogu maa väliskaubanduse käibest. Linn asub kitsal ja pikal kaljusel poolsaarel. Kolmest küljest ümbritseb teda laht, mida avamerest eraldab kaarjas saarteahelik. Kõrged, peamiselt mitut värvi graniidist ja valgest dolomiidist hooned eralduvad kaunilt roheluse ja merevee taustal.

Küsimusi ja ülesandeid.

Missuguseid eeldusi Soome majanduse arendamiseks loovad püsivad majanduslikud sidemed Soome ja NSV Liidu vahel?

Missuguseks kolmeks suureks rajooniks võib Soome jaotada tema majanduse arenemistaseme ja majandusliku spetsialiseerumise poolest? Iseloomustage need rajoonid. Nõukogude Liit andis Soomele rendile osa Saima kanalist, võimaldades talle sellega soodsat väljapääsu merele. Jälgige skeemilt laevateed Soome lahest Saima järvele.

Põllumajandus.

Enam kui $\frac{1}{3}$ rahvastiku peamiseks elatusallikaks on põllumajandus. Kulaklikke ja mõisamajandeid ei ole palju, kuid neile kuulub $\frac{1}{4}$ põllumaast ning nad annavad põhiosa kaubatoodangust. Ilma maata talupojad on sunnitud maad rentima või töötama palgalistena suurtaludes.

Põllumajanduse juhtiv haru on piimakarjakasvatus. Selle arvele langeb umbes 85% kogu põllumajanduse sissetulekust. Rahvastiku vajadused piima ja või osas rahuldatakse täielikult, osa toodangut eksporditakse. Soomes on ülekaalus soome tõugu (nudi) piimakari, kes talub hästi pikka külma talve ja kelle aasta keskmine piimatoodang on kõrge.

Põllundus on tunduvas osas allutatud loomakasvatusele. Üle poole külvipinnast võtavad enda alla põlluheinad, teraviljade all on $\frac{1}{3}$, kusjuures eriti palju kasvatatakse kaera. Oma leivaviljast ei jätku ja Soome veab sisse ligikaudu 20% vajalikust nisust.

Põllunduseks sobiva maa tükeldavad väikesteks lappideks paljad kaljualad. Põldudel on palju kive ja rändrahne. Väiksemad kivid on talupojad põldudelt koristanud ja üles ladunud oma põllulapi piirdetaradeks. Põllunduse arenemist takistavad ka väheviljakad leetmullad, mis on ülekaalus kogu Soomes. Üksnes Lõuna-Soomes on mullad mõnevõrra viljakamad.

Põllundus on koondunud Soome lõunaossa, piimakarjandus aga lõuna- ja keskossa. Rannikul on arenenud kalandus; Põhja-Soomes tegelevad saamid ja soomlased ka põhjapõdrakasvatusega.

Transport. Välised majanduslikud sidemed.

Tähtsaimaks transpordiliigiks on Soomes raudteetransport. Elektriraudteid siin ei ole. Mitmes kohas liituvad Soome raudteed NSV Liidu raudteevõrguga.

Suur tähtsus nii sise- kui välisveostes on vee- (eriti järve-) transpordil. Kanalite, lüüside ja muude ehituste rajamine võimaldas Soomes luua mitu ulatuslikku veetesüsteemi. Järjest suureneb autotranspordi osatähtsus: autoteede üldpikkus ületab raudteede kogupikkuse 13-kordselt. Üle järvede, jõgede ja kanalite viivad arvukad sillad. Majanduslikult suure tähtsusega on maantee, mis kulgeb Nõukogude Liidu piirilt piki Soome ja Põhjalahe rannikut kuni Rootsi piirini. Maanteid on ehitatud sageli just sinna, kus puuduvad vee- ja raudteed. Kõige tihedam on raudteede ja maanteede võrk Lõuna-Soomes. Maa põhjaosaga raudteehendus seni veel puudub. Laialdastel soo-aladel liiguvad hobuveokid. Lisaks sellele on siin transpordivahenditeks talvel põhjapõdrad ja suvel paadid.

Väliskaubandus toimub peamiselt mereteel kaudu. Soome kaupleb maailma paljude maadega, kuid tähtsaimal kohal tema väliskaubanduses on Suurbritannia, Nõukogude Liit ja Saksa FV.

Küsimusi ja ülesandeid.

Kasutades õpiku teksti, tehke järelalus, missuguseid kaupu veab Soome NSV Liitu, Suurbritanniasse ja Saksa FV-sse.

PRAKTILISI TÖID KAARDIGA

Euroopa poliitilisel kaardil on üle 30 riigi. Nendest oleme lähemalt tundma õppinud 13: kaheksat sotsialistlikku ja viit kapitalistlikku riiki. Enamiku ülejäänud Euroopa kapitalistlike riikidega — Islandi, Iirimaa, Norra, Rootsi, Taani, Belgia, Hollandi, Luksemburgi, Sveitsi, Austria, Hispaania, Portugali ja Kreekaga — tuleb teil lühidalt tutvuda praktiliste tööde kaudu.

Ülesanne nr. 1. Kasutades tabelit 2, võrrelge neid Euroopa riike pindala, rahvaarvu ja rahvastiku keskmise tiheduse poolest. Missugused maad on pindalalt suuremad ja missugustes on kõige rohkem elanikke? Millistes maades on rahvastiku tihedus kõige suurem?

Ülesanne nr. 2. Määrake tabeli 2 järgi eespool nimetatud maade riigikord.

Ülesanne nr. 3. Tabeli 2 ja atlase kaartide järgi tähistage kontuurkaardil riikide pealinnad ning kirjutage juurde nende nimed.

Ülesanne nr. 4. Viirutage kontuurkaardil NATO blokki kuuluvate riikide territoorium ja kirjutage juurde nende nimi (Island, Suurbritannia, Norra, Taani, Belgia, Holland, Luksemburg, Saksa FV, Prantsusmaa, Itaalia, Portugal, Kreeka).

Ülesanne nr. 5. Värvige kontuurkaardil «Ühisturu» majanduslikku rühmitusse kuuluvate riikide territooriumid ja kirjutage juurde nende nimed (Saksa FV, Prantsusmaa, Itaalia, Belgia, Holland, Luksemburg).

Ülesanne nr. 6 (täiendavalt). Määrake tabeli 28 järgi Rootsi, Taani, Belgia, Austria ja Kreeka majanduse põhisuunad.

AASIA.

SOTSIALISTLIKUD RIIGID.

HIINA RAHVAVABARIIK.

Pindala -- 9,6 milj. km²

Rahvastik — 657 milj. el.

Pealinn — Peking

Geograafiline asend.

Hiina asub Ida- ja Sise-Aasias. Hiina territooriumi ulatus läänest itta on üle 5 000 km, põhjast lõunasse ligi 4 000 km. Hiina rannikut uhuvad Vaikse ookeani mered — Kollane, Ida-Hiina ja Lõuna-Hiina meri. Hiinale kuuluvad kaks suurt saart — Taivan ja Hainan — ning hulgaliselt väikesi saari Lõuna-Hiina ja Ida-Hiina meres. Taivani (pindala 36 000 km², rahvaarv 10 milj. el.) on okupeerinud Jiang Jie-shi reaktsooniline klikk, kes Ameerika Ühendriikide toetusel vägivaldselt hoiab saart enda valduses.

Hiina on Aasia suurimate riikide naabriks. Hiinal on ühine maismaapiir üheksa riigiga. Üle $\frac{2}{3}$ maismaapiirist langeb sotsialistlike maade arvele; kõige pikem on piir Nõukogude Liiduga. Läänes ja edelas piirneb Hiina noorte rahvusriikidega. Piir India-ga, suurimaga neist riikidest, kulgeb piki Himaalaja mäestiku kõige kõrgemaid ning ligipääsmatuid piirkondi (suures ulatuses 4 000—5 000 m kõrgusel merepinnast). Paiguti ei ole piirjoon täpselt kindlaks määratud.

Valdav osa Hiina territooriumist paikneb mandri sisealal, 2 000—4 000 km kaugusel rannikust, kuid merel on suur osa tähtsus Hiina elus. Rannik avab Hiinale väljapääsu maailma mereteedele. Hiina rannajoon on väga pikk (12 000 km), suuri sadamaid on palju. Ookeanilaevad sõidavad piki Jangtse jõge üles enam kui tuhande kilomeetri kaugusele. Rannikualad on tihedasti asustatud ning majanduslikult kasutusele võetud. Meredes on palju kalu, krabisid, krevette, merikapsast. Meretöõnduse

ja rannaäärsetel madalaveelistel aladel ning lahtedes mereveest soola aurutamisege tegeleb mitu miljonit inimest. Üldse on merega tihedalt seotud kümnete miljonite rannikuala elanike elu.

Minevikus on imperialistlikud riigid mere kaudu korduvalt Hiinasse sisse tunginud. Hiina lõunarannikul püsivad praeguseni Suurbritannia koloonia Xianggang (Hongkong) ja Portugali koloonia Aomen (Makao).

Looduslike tingimuste ja ressursside iseärasused.

Hiina tohtu suurel territooriumil on erinevate piirkondade looduslikud tingimused väga mitmekesised. Seetõttu on maa eri osade majanduse arendamise võimalused erinevad.

Mäed hõlmavad umbes $\frac{4}{5}$ Hiina pindalast. Seejuures paikneb $\frac{1}{3}$ territooriumist enam kui 3 000 meetri kõrgusel merepinnast, laialdase Tiibeti kiltmaa keskmine kõrgus aga on 4 500 meetrit. Kõrged, keeruka reljeefiga mäestikud (eriti Himaalaja, Kunlun, Tian-Šan, Nanshan) ja kiltmaad on oluliseks takistuseks põllumajanduse ja transpordi arendamisel. Kõige soodsamad on põllumajanduslikuks kasutamiseks maa rannikuäärne idaosa, kirdepiirkonna madalikud ja madalad, laugete nõlvadega künklikud eelmäestikud.

Üle $\frac{9}{10}$ Hiina territooriumist paikneb põhjapoolkera parasvöötmes ja ainult äärmine lõunaosa jääb troopikasse. Kuid mäGINE reljeef ja küllalt suur kaugus meredest muudavad maa suurema osa — loode-, lääne- ja osaliselt edelapiirkonna kliima karmimaks kui samadel laiuskraadidel maakera teistes paikades. Hiiglaslikke maa-alasid võtavad siin enda alla poolkõrbed ja kõrbed. Kliima on teravalt kontinentaalne, talv külm, suvi aga kuum, temperatuuri amplituud on suur nii aastaegade lõikes kui ka ööpäeva kestel. Sademeid langeb 50 kuni 250 mm aastas. Takla-Makani kõrbes aga ainult 5—10 mm. Põllundus on siin võimalik ainult kunstliku niisutuse puhul ja piirdub oasidega. Ulatuslikud maa-alad, eriti Xinjiang, Qinghai ja Sise-Mongoolia, kannatavad tihti põua all.

Hiina idapiirkondades levivad viljakad mullad: alluviaalsed mullad Põhja- ja Kirde-Hiina tasandikel, hallmullad, hallikaspruunid ja muud mullad Lössiplatool Huanghe basseinis, punamullad — lõunas, lähistroopika ja troopika alal. Paljudes piirkondades, eriti Põhja-Hiinas lössi-ala kuivadel muldadel ja kohati mujal on vaja maad niisutada. Niisutusüsteemide rajamine ja korrashoid nõuab elanikkonnalt pidevalt rohkesti hoolsat tööd.

Maa idaosa on mussoonide mõju all. Suurem osa aastast, eriti talv, on väga kuiv. Suvemussoonid toovad rohkesti sademeid: enamikus selle ala piirkondades langeb kolme suvekuu jooksul $\frac{1}{2}$ kuni $\frac{3}{4}$ aastasesst sademete hulga, mis moodustab 600—2 000 mm.

Suvelmussoonide mõju suurendavad troopilised tsüklonid — tai-
fuunid. Liikudes kiirusega 100—150 km/t., paiskuvad nad hiigla-
jõuga rannikualadele. Taiifuunide poolt kaasatoodud paduvihmad
suurendavad lühikese ajaga niigi rohket sademete hulka. Jõgedel
esineb iga aasta üleujutusi, mis tekitavad suurt kahju majandu-
sele, linnadele ja küladele, hävitavad külve ja niisutussüsteeme.
Üleujutuste läbi saavad kannatada kümned miljonid Hiina elani-
kud. Rahvavõimu aastail rekonstrueeritakse jõgesid.

Mitmetes Hiina piirkondades, eriti seal, kus metsad on
peaaegu täielikult hävitatud, on põuad ja üleujutused veelgi huka-
tuslikumad. Neis paikades ei pea pinnas vihmavett kinni, vesi voo-
lab alla piki metsatuid, päikesest kõrvetatud nõlvakuid, kutsudes
esile jõgede tormilisi üleujutusi. Vanas Hiinas säilisid metsad
ainult 5%-l maa territooriumist — mägistel aladel kirdes ja ede-
las. Metsavaesus avaldab mõju majanduslikule tegevusele. Puit
on väga kallis ja seda kasutatakse säästlikult. Rahvavõimu aasta-
tel on mitmel pool Hiinas istutatud metsa.

Suured on Hiina potentsiaalsed hüdroenergiavarud,
peamiselt maa edelaosas. Seal saavad kõrgel mägedes alguse suu-
red jõed, kuid nende energia kasutamine on käesoleval ajal seotud
suurte raskustega. Hiina idaosas on hüdroressursid väiksemad,
ent hüdroelektrijaamade ehitamine selles piirkonnas võimaldab
anda rahvamajandusele elektrienergiat, reguleerida jõgede vee-
režiimi ning koguda vett põldude niisutamiseks.

Hiinas on avastatud paljude mineraalse tooraine lii-
kide suured leiukohad: kivisüsi, põlevkivi, raua- ja mangaanimaak,
polümetallilised maagid, vask, tina, volfram, antimon, magneesiit,
boksiidid, kaoliin.

Maavarade leiukohti esineb kõigis piirkondades. Kirde-, Põhja-
ja Kesk-Hiinas, kus geograafiliselt esinevad kompleksis mitmesu-
gused metallurgiale ja teistele tööstusharudele vajalikud tooraine-
liigid, on neid hakatud kaevandama. Lääne- ja edelapiirkonna lei-
kohti eksploateeritakse veel vähe teede puudumise, territooriumi
nõrga asustatuse ja vastava ettevalmistusega tööjõu puuduse
tõttu.

Hiina looduslikud tingimused tervikuna loovad võimaluse ena-
miku rahvamajandusharude arendamiseks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Andke Hiina lääne- ja idaosa looduslikele tingimustele võrdlev majan-
duslik hinnang.
2. Missuguste looduslike ressursside poolest on Hiina rikas ja missuguste
poolest suhteliselt vaene?

Rahvastik.

Vanas Hiinas oli sündimus suur, kuid igal aastal suri tol ajal eriti külades miljoneid inimesi nälga, epideemiaisse, tõbedesse, kõige elementaarsema arstiabi puudumise tõttu, hukkus loodusõnnetuste läbi. Rahvavõimu aastatel on epideemiad likvideeritud, paranenud on elanikkonna meditsiiniline teenindamine. Suremuse vähenemise tõttu on rahvastiku looduslik juurdekasv suurenenud.

Varem esines Hiinas, eeskätt elanikkonna vaesemate kihtide hulgas, massiline emigratsioon, peamiselt Kagu-Aasia maa-
desse.

Kaasaegse Hiina elanikkonna vanuselisele koosseisule on iseloomulik see, et üle $\frac{2}{5}$ elanike üldarvust on nooremad kui 18 aastat.

Lapsi on väga palju. Perekond on keskmiselt 10-liikmeline. Hiinas, nagu enamikus teisteski Aasia riikides, on mehi rohkem kui naisi. Selle põhjuseks on vanas Hiinas esinenud kõrgem suremus naiste hulgas, mille tingis nende õigusetu ja raske seisund.

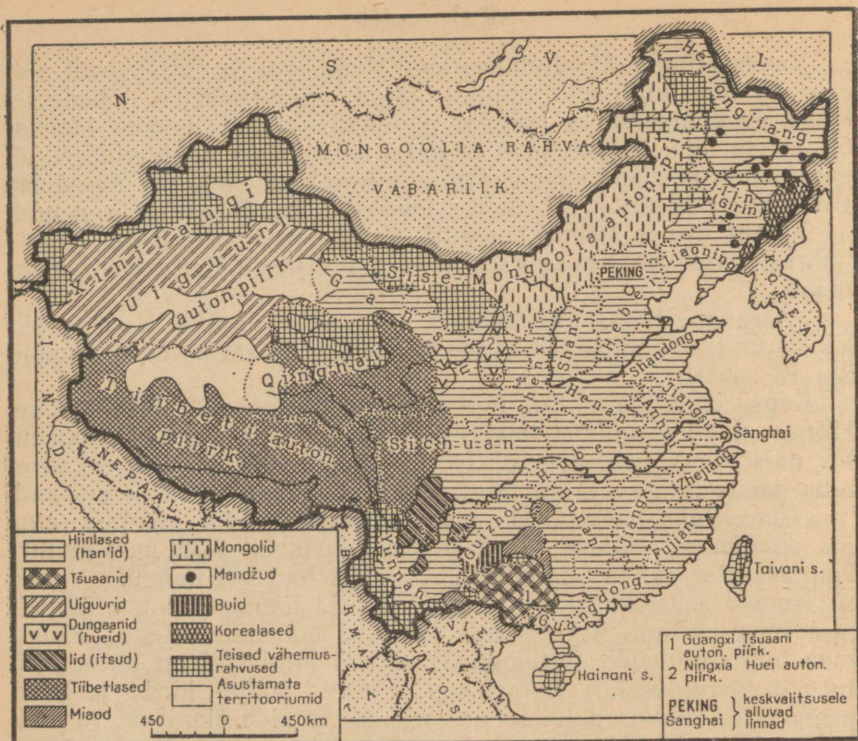
Hiina Rahvavabariik on paljurahvuseline riik: Hiinas elab üle viiekümne rahvuse. Hiinlased moodustavad 94% maa elanikkonnast. See rahvas nimetab ise ennast han või hanzu.

Nemad asustavad kirde-, ida-, kesk- ja lõunaprovintse, ülejäänud territooriumil aga elavad koos vähemusrahvustega. Kõigil maa mitmesugustes piirkondades elavail hiinlastel on ühtne kultuur ja hieroglüüfkiri. Samal ajal erinevad põhja-, kirde- ja keskprovintside hiinlased lõuna- ja kaguprovintside elanikest rahvuskultuuri ja olustiku mõningate iseärasuste, peamiselt aga kõnekeele poolest. Esineb mitu oluliselt erinevat hiina keele dialektide piirkonda, mis hõlmavad kümnètesse miljonitesse ulatuva elanikkonna.

Vähemusrahvused elavad Kirde-, Loode-, Lääne- ja Edela-Hiina provintsidest ja autonoomsetes piirkondades. Enam kui miljonilisi vähemusrahvusi on kümme: tšuaanid, miaod, buid, iid (itsud), tiibetlased, uiguurid, tunganid (huei), mongolid, mandžud, korealased.

Revolutsioonieelses Hiinas olid vähemusrahvused Guomingdangi valitsuse, hiina (han'i) kodanluse ja feodaalide rõhumise all. Enamik rahvuspiirkondadest oli majandusliku ja kultuurilise arenemise väga madalal astmel. Mõnedel neist aladest esines enne rahvavõimu kehtestamist feodalismi kõige varasem staadium ja isegi orjanduslikud suhted.

Keskmine rahvastiku tihedus Hiinas on 69 inimest 1 km²-l. Selle näitaja poolest on Hiina Aasia riikide hulgas keskmine. Tegelikult aga elab valdav osa Hiina rahvast territooriumi tiheda ja ülitiheda asustatuse tingimustes, sest rahvastiku paiknemine on äärmiselt ebahühtlane. Ida-, kagu- ja lõunaprovintsidest on asustus väga tihe. Hiina põhja-, loode- ja läänepiirkondade asus-

Tutvuge hiinlaste (han'ide) ja vähemusrahvuste asustusalaade territoriaalse paiknemisega. Tehke kindlaks, missugustes provintssides ja autonoomsetes piirkondades elavad Hiina suuremad vähemusrahvused, kelle hulka kuulub üle miljoni inimese.

tus on hõre, peaaegu $\frac{1}{5}$ maa territooriumist aga on praktiliselt üldse asustamata. Liialt tihe asustatus tekitab Ida-Hiinas palju majanduslikke raskusi, samal ajal kui maa lääneosas pidurdab elanikkonna vähesus sealsete loodusrikkuste kasutamist ja majanduse arenemist.

Valdav enamik Hiina rahvastikust elab maal. Kirde-Hiinas on savifansadest (teat. hiina majad) koosnevad külad tavaliselt rahvarohked. Lõuna pool Jangtse jõe paiknevatel mägistel aladel kasutatakse ehitusmaterjalina mitte savi, vaid kive, Lõuna-Hiinas aga bambust. Mäestikualadel on külad väikesed.

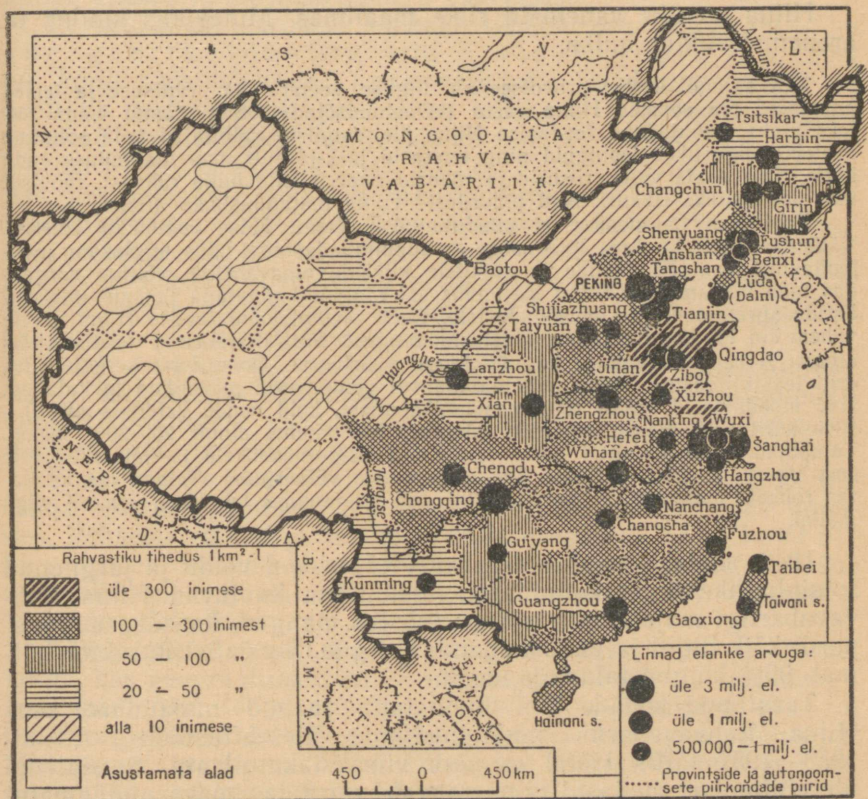
Hiina linnades elab ainult 15% kogu rahvastikust. Viimase viieteistkümnede aasta vältel on linnade elanikkond kahekordistunud. Suur osa linnaelanikest paikneb suurlinnades.

Enamik linnadest asetseb maa idaosas. Domineerivad vanad, sajandeid tagasi asutatud linnad. Need linnad (Peking, Nanking)

on enamikus planeeritud korrapäraselt, täisnurksetena; paljudes neist on säilinud iidset kindlusemüürid.

Vanad linnad koosnevad madalatest hoonetest, mille üle kõrguvad iidset templid, pagoodid ja paleed. Nende linnade kui künagiste kaubanduse ja käsitöö keskuste ümber on kerkinud pärast revolutsiooni industriaalsed linnaosad; paljud vanad linnad on kujunenud kultuurikeskusteks. Uusehitused annavad neile linnadele uue ilme.

Revolutsiooni tulemusena on Hiinas likvideeritud väliskapitali ja imperialistidega koostöös olnud suurkodanluse võim. Agraar-

See kaart näitab Hiina Rahvavabariigi provintside ja autonoomsete piirkondade rahvastiku keskmist tihedust ning Hiina suuremate linnade paiknemist. Kõrvutage antud kaarti Hiina administratiivse jaotuse ja rahvastiku kaardiga. Tehke kindlaks, missugused provintsid ja piirkonnad on asustatud kõige enam ja missugused kõige vähem. Võrrelge rahvastiku keskmist tihedust hiinlastega (han'idega) asustatud provintsidest ja vähemusrahvuste piirkondades. Missugus-
tel Hiina aladel on kõige rohkem suurlinnu?

reform likvideeris maal mõisnike klassi. Nüüd on Hiinas peamiseks klassideks töölised ja talurahvas. Põllumajanduses on tegev üle $\frac{4}{5}$ elanikkonnast.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 2 järgi Hiina ja teiste Aasia riikide rahvastiku tihedust.
2. Leidke kaardil ja tabelis 4 Hiina linnad, mille rahvaarv on üle 1 miljoni.

Arenemise iseärasused. Majanduse üldiseloostus.

Hiina on üks vanemaid riike maailmas. Minevikus kuulus ta arenenud riikide hulka.

XIX sajandi keskel provotseerisid inglise, seejärel ka prantsuse ja teised anastajad rea sõdasid Hiina vastu («Oopiumisõjad»). Saavutanud võidu tolleks ajaks mahajäänud feodaalse Hiina üle, sundisid vallutajad teda sõlmima mittevõrdõiguslikke lepinguid ning haarasid järk-järgult maa majanduse enda kätte. Saja aasta vältel riisusid ja rõhusid imperialistid hiina rahvast, röövisid maa looduslikke rikkusi. Nad pidurdasid Hiina majanduslikku arenemist.

Kapitalismi arenemine ei puudutanud peaaegu üldse enamikku Hiinast. Välismaalastele kuuluva tööstusega rannikulinnade taga laius hiiglasuur poolfeodaalne maa. Feodaalide ja sõjaliste klikkide omavaheline võitlus nõrgendas teda lakkamatult. Hiina majandus sai rängalt kannatada jaapani imperialistide agressiooni ja kodusõdade läbi. Enne revolutsiooni langes Hiina arvele vähem kui 1% kogu maailma tööstustoodangust. Nõrgaltarenenud tööstus andis ainult $\frac{1}{5}$ rahvamajanduse kogutoodangu väärtusest. Domineeris kergetööstus, eriti tekstiilitööstus. Hiina põllumajanduses võimutsesid mõisnikud ja kulakud. Nad moodustasid kokku 10% maaelanikkonnast, kuid nende valduses oli 70—80% haritavast maast, seevastu talupoegadele kuulus ainult 20—30% maast. Talupojad, olles sunnitud maad rentima, andsid mõisnikele ja kulakuile selle eest $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ saagist, sattudes üha sügavamale võlaorjusse. Talurahvas kannatas rohkete maksude ja koormiste all. Põllumajanduse tehniline tase oli väga madal.

1949. aastal saavutatud rahvarevolutsiooni võidu ja järgnenud sotsialistlike ümberkujunduste tulemusena kuuluvad Hiina Rahvavabariigi majanduses praegu tööstus, pangad, kaasaegse transpordi kõik liigid ja väliskaubandus riigile. Sotsialistlik sektor hõlmab 99% kõigist talumajandeist.

Taastanud sõdade läbi kannatada saanud majanduse, asus Hiina Rahvavabariik majanduslikule ülesehitustööle. Aastail 1953—1957 täitis Hiina esimese viisaastaku plaani. Sotsialismi ülesehitamisel osutasid hiina rahvale suurt ja omakasupüüdmatut abi sotsialistlikud maad ja eelkõige Nõukogude Liit. Hiina sai krediiti, vajalikke seadmeid, teaduslikku ja tehnilist dokumentatsiooni. Nõukogude Liit abistas Hiinat tööstusettevõtete ehitamisel ja kaadri ettevalmistamisel rahvamajanduse, teaduse ja kultuuri jaoks. Võrreldes revolutsioonieelse perioodiga kasvas Hiina tööstustoodangu maht mitmekordseks. Kogutoodangu väärtuselt ületas tööstus põllumajanduse. Toimusid märgatavad nihked vaba-

riigi majanduse, eriti tööstuse ja transpordi geograafias. Põhja-, lääne- ja loodepiirkondades tekkisid uued suured tööstusrajoonid ja -keskused.

Viimastel aastatel on Hiina rahvamajandus arenenud ebaühtlaselt. Tööstustoodangu maht on kahanenud, põllumajanduse mahajäämus on muutunud tõsiseks probleemiks.

Tööstus.

Hiina tööstuse struktuuris on juhtival kohal rasketööstus, mis annab umbes $\frac{3}{5}$ tööstustoodangu väärtusest.

Rasketööstuse harudest etendab tähtsat osa kütuse- ja energeetikatööstus, eriti kivisöe tootmine. Süsi on kõigi tööstusharude, linnamajanduse, raudteetranspordi ja osalt ka veetranspordi peamiseks kütuseks; $\frac{9}{10}$ elektrienergiast annavad söel töötavad soojusjõujaamad. Peamised söebasseinid asuvad Kirde- ja Põhja-Hiinas, Kirdes, Fushuni ja Fuxini piirkonnas, kus paiknevad võimsad väga kvaliteetse söe ja bituminoosse põlevkivi lademed, toimub kaevandamine põhiliselt karjäärides. Siit veetakse sütt kõigisse Kirde-Hiina tööstuskeskustesse. Põhja-Hiinas soodustab söetööstuse arenemist asjaolu, et söetootmine toimub suurte linnade ja metallurgikeskuste lähedal. Palju sütt saadetakse siit maa teistesse piirkondadesse.

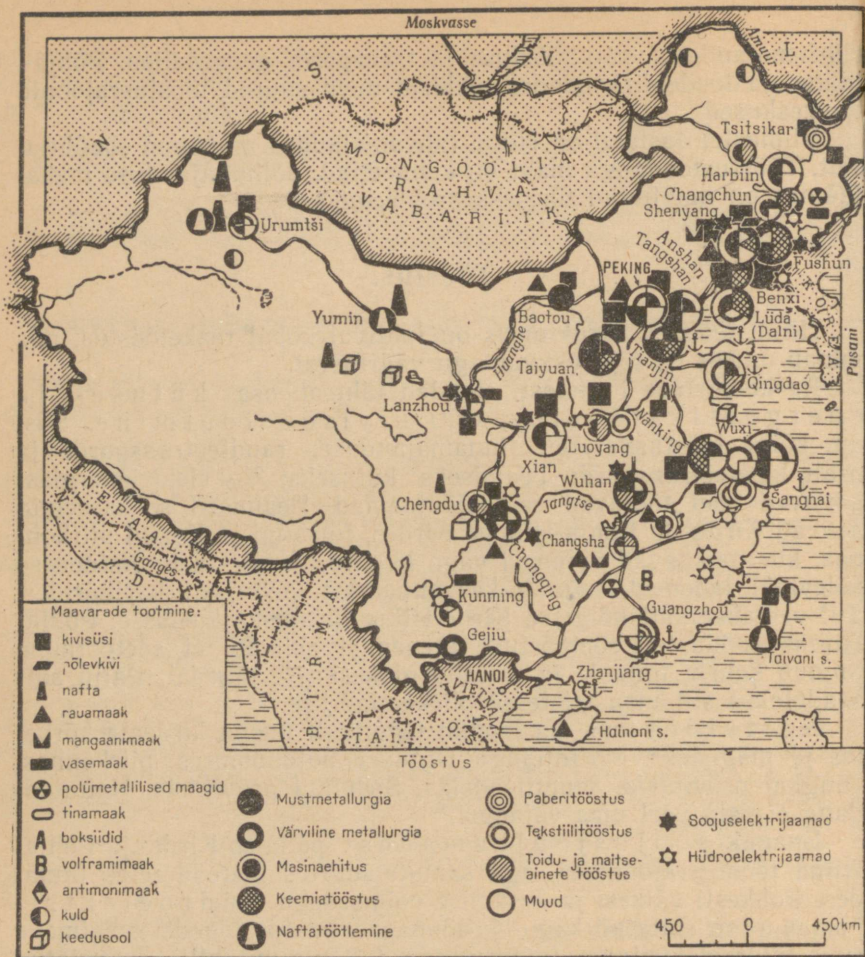
Naftatööstus on loodud tegelikult uuea kirdeala kõrbes ja mägedes — Xinjiangi Uiguuri autonoomses piirkonnas, Qinghai provintsis, samuti edelas, Sichuani provintsis. Naftatoodang ei kata veel maa vajadusi.

Enamik soojusjõu ja maa dest paikneb Kirde- ja Põhja-Hiina tööstusrajoonides, aga samuti suurtes mereäärsetes linnades. Rohkesti väikesi ja keskmise võimsusega hüdroelektrijaamu on ehitatud kagu- ja lõunaprovintside jõgedele. Esimene suur hüdroelektrijaam (võimsusega 1,1 miljonit kW) on rajatud Huanghe jõe Sanminxia mäekuruses.

Tähtsaimaks mustmetallurgia piirkonnaks on Kirde-Hiina, kus geograafiliselt on ühendatud suured söe- ja rauamaagi-leiukohad. Siin töötab võimas täieliku tootmistsükliga Anshani metallurgiakombinaat ning tehased teistes keskustes. Suuremat tähtsust on omandamas Põhja-Hiina, kus kõrvuti Pekingi ja Tianjini vanade, rekonstrueeritud tehastega on loodud suur metallurgiakombinaat Baotous. See kombinaat kasutab kohalikku rauamaaki.

Kesk-Hiinas väärib märkimist uus metallurgiakombinaat Wuhanis, mis saab sütt ja maaki ümberkaudsetest rajoonidest.

Värvilise metallurgia jaoks leidub enamikus maa piirkondades piisavalt toorainet maagi näol, kuid selle tööstusharu arendamiseks ei jätku elektrienergiat ja materiaalseid vahen-

Tutvuge Hiina maavarade ja rasketööstuse paiknemise üldpildiga. Tehke kindlaks, missugused on peamised rasketööstuse piirkonnad Hiinas. Missugused rasketööstuse harud on arenenud neis piirkondades?

deid. Kirde-Hiina suurlinnades (Shenyang, Fushun) tegutsevad elektrijaamade naabruses vase-, plii-, tsingi- ja alumiiniumisulatastehased. Lõuna- ja edelaprovintside, kus paiknevad rikkalikud värviliste metallide leikohad, sulatatakse vaske, tina, pliid ja antimoni.

Masinaehitus on põhiliselt uus tööstusharu. Kõige rohkem on ta arenenud maa kirde- ja põhjaosas, kus on metalli, elektrienergiat, kvalifitseeritud kaadrit. Masinaehituse toodangut vajavad siin tungivalt paljud majandusharud. Paljuharulise masi-

naehituse tähtsaimateks keskusteks on Shenyang, Changchun, Harbiin, Tianjin, Peking ja Taiyuan. Masinaehituse kasvule kesk-proviintsides, eriti Jangtse orus asuvates linnades (Chongqing, Wuhan, Nanking), aitab kaasa soodne transpordigeograafiline asend ning must- ja värviliste metallide tootmise rajoonide lähedus. Mitmesuguste seadmete, masinate, aparaatide ja merelaevade tootmise juhtivaks keskuseks on Shanghai.

Keemiatööstus omab suuri ressursse Hiina kõigis piirkondades. Kirde- ja Põhja-Hiinas toodavad keemiatööstusettevõtteid koksi, väävelhapet (metallurgias kasutatavate väävlirikaste maakide jäätmete baasil), mineraalväetisi, soodat (soola saadakse mereveest), vedelkütust (põlevkivist ja mujalt toodavast naftast). Keemiatööstuse peamised keskused on Shenyang, Fushun, Lüda (Dalni), Tianjin. Edelaosas ja Jangtse orus on pearõhk asetatud mineraalväetiste tootmisele, loodes aga naftatöötlemisele.

Kergetööstuse harudest on Hiinas kõige enam arenenud tekstiilitööstus, eriti puuvillatööstus. Riide kogutoodangust Hiinas moodustavad puuvillased kangad 96—98%. Puuvillase riide tootmiselt on Hiina esimeste hulgas maailmas. Arvestatuna ühe elaniku kohta pole toodang aga kuigi suur, seda enam, et valdav enamik elanikkonnast kannab odavat puuvillast riietust.

Enne revolutsiooni paiknes üle $\frac{4}{5}$ puuvillatööstusest üksikutes sadamalinnades, peamiselt Šanghais, Tianjinis ja Qingdaos. Esimese viisaastaku vältel kujunes suureks puuvillatööstuse piirkonnaks Põhja-Hiina — maa peamine puuvillakasvatuse baas. Tekstiilikombinaadid on ehitatud Pekingis ja teistes linnades. Uued tekstiilitööstuse keskused kujunesid ka puuvillakasvatuse piirkondades Huanghe ja Jangtse orus, maa loodeosas ja Xinjiangi Uiguuri autonoomses piirkonnas. Siiditööstus, üks vanimaist tööstusharudest, paikneb peamistes siidiuskikasvatuse piirkondades — Jangtse alamjooksul, Guangdongi ja Sichuani provintsis ning tammekedriku kasvatuse piirkonnas — Liaodongi ja Shandongi poolsaarel.

Toiduainete tööstus ühendab paljusid eriharusid. Sel alal töötab rohkesti ettevõtteid, mis asetsevad hajali maa idaosa kõigis provintsid. Jahutööstus, tubakatööstus ja piirituse tootmine paikneb suuremates linnades, taimeõlitööstus eeskätt Kirde-Hiinas (tooraineks on siin peamiselt sojaoad) ja Põhja-Hiinas, tee- ja kalatööstus — Ida-Hiinas. Suuremastaabiline suhkrutootmine suhkruroost on rajatud Guangdongi ja Sichuani provintsis (varem oli peamiseks rajooniks Taiwan). Kirde-Hiinas saadakse suhkrut suhkrupeedist.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabelite 9—11 alusel söetööstuse, elektrienergia ja terase tootmise mahtu (absoluutselt ja ühe elaniku kohta) Hiina Rahvavabariigis ja teistes maades.

2. Leidke Hiina tööstuse kaardil söetööstuse, must- ja värvilise metallurgia, masinaehituse, keemia- ja tekstiilitööstuse tähtsaimad piirkonnad ja keskused.

Põllumajandus.

Põllumajandusel on Hiina majanduses väga suur tähtsus. Põllumajandus annab toiduaineid, $\frac{1}{2}$ tööstuse toorainest, suurema osa siseturu kaupadest ning üle $\frac{2}{3}$ ekspordist. Paljude põllunduskultuuride toodangult (riis, nisu, mais, gaoljan, kartul, bataat, soja, puuvill, tubakas, arahhis, ramjee, tee) kuulub Hiinale silmapaistev koht kogu maailma põllumajanduslikus tootmises.

Haritavate maa (peamiselt põllumaa) pindala moodustab käesoleval ajal ainult umbes $\frac{1}{8}$ riigi territooriumist. Haritavates piirkondades on sajandeid ühtede ja samade kultuuride all olnud maa osaliselt välja kurnatud ning vajab hädasti väetamist. Samal ajal on Lääne- ja Loode-Hiinas üles haritud ainult väikesed maatükid jõeorgudes, mägede vahelistes nõgudes, oasides — kokku vaid umbes $\frac{1}{100}$ territooriumist. Maa selles osas, samuti Sise-Mongoolias ja Kirde-Hiinas, laiuvad suured ülesharimata maa massiivid.

Kogu Hiinas tervikuna ja enamiku piirkondade põllumajanduse struktuuris on põllundusel loomakasvatusega võrreldes suur ülekaal.

Põllunduses on peamiseks toidukultuurid, eeskätt teravili, mille all on $\frac{9}{10}$ kogu külvipinnast. Esikohal on riis. Riisi arvele tuleb $\frac{1}{3}$ teraviljakülvidest ja umbes pool teraviljasaagist. See kultuur vajab rohkesti sooja ja niiskust, nõuab palju tööd, kuid annab ka palju vilja. Mitmetes provintsidest kogutakse kaks lõikust aastas, lõunas, Guangdongi provintsis ja Hainani saarel, aga koguni kolm saaki aastas. Riisi saagikus ja kalorsus on suurem kui teistel teraviljakultuuridel. Hiinas kasvatatakse riisi niisutatavatel põldudel, mis moodustavad $\frac{3}{5}$ kogu põllumaast. Peamised riiskasvatuspriirkonnad paiknevad Jangtse jõgikonnas. Peaaegu kogu ülejäänud riis saadakse lõuna- ja kagu provintsidest. Tähtsuselt teine teraviljakultuur on nisu (peamiselt talinisu). Nisu kogusaak on 3—4 korda väiksem riisisaagist. Peamised nisupõllud on Huanghe jõgikonnas, eelkõige Põhja-Hiina tasandikul. Põhja- ja Kirde-Hiinas kasvatatakse maisi, gaoljani, hirssi, otra, tšumiisat ja sojauba. Maa toidubilansis on oluliseks täienduseks teraviljale kartul, bataat (magus kartul) ja köögivilid. Neid kultuure kasvatatakse maa idaosas peaaegu kõikjal.

Hiina erinevate looduslike tingimustega tsoonides kasvatavatest mitmesugustest tehnilistest kultuuridest omavad kõige suuremat tähtsust kiutaimed, eeskätt puuvill, aga ka džuu, ramjee, kenaff, kanep ja lina. Puuvillakasvatuseks on arenenud Huanghe ja Jangtse jõgikonnas, samuti Xinjiangi Uiguuri autonoomse piirkonna oasides. Kagu- ja Lõuna-Hiina mägede terrassnõlvadel viljelevad hiina teekasvatajad sadu erinevaid teesorte. Teed eksporditakse paljudesse maadesse. Peaaegu kõikjal on Hiinas arenenud

Tehke kindlaks, missuguseid peamisi põllukultuure kasvatatakse Hiina eri piirkondades. Võrrelge seda kaarti Hiina rahvastiku tiheduse kaardiga ning tehke järeldused.

tubakakasvatus. Enamik tubakat läheb ekspordiks. Miljonite talupoegade tegevusalaks (eriti maa lõuna-, kagu- ja idaosas) on puuviljakasvatus.

Loomakasvatusel on Hiina Rahvavabariigis väike tähtsus, kuigi kariloomi on palju. Loomade arvu poolest ühe inimese kohta jääb Hiina paljudest maadest maha. Maa idaprovintsid kasvatatakse tööloomi — hobuseid (peamiselt Kirde-Hiinas), lehma, härgi, eesleid ja muulasid, Jangtsest lõuna pool aga pühvleid (riisipõldude harimiseks). Suur tähtsus on ka lihloomakasvatusel — sigade ja kodulindude pidamisel. Piimakarja faktiliselt ei ole, lehma kasutatakse põllutööl. Maa lääneosas, eriti Sise-Mongoo-

lias ja Xinjiaangi Uiguuri autonoomses piirkonnas, domineerib loomade, eeskätt lammaste ja kitsede, samuti ka hobuste, veiste ja kaamelite pidamine karjamaadel.

Küsimusi ja ülesandeid.

Kõlvikute struktuur on Hiina Rahvavabariigis järgmine: haritavad maad — 12%, harimiskõlblikud ülesharimata maad ja jäätmaad — 11%, iga liiki kasutatavad looduslikud karjamaad — 20%, mets — 10%, kasutamata või vähekasutatavad maad (mäed, kõnnumaad, metsakasvatuseks ja karjamaadeks kõlblikud maa-alad) — 31%, kõrbed — 11%, muu kasutamiskõlbmatu maa — 5%. Koostada nende andmete järgi sektordiagramm. Tabeli 14 alusel võrrelda Hiina ja teiste riikide kõlvikute struktuuri.

Transport.

Juhtival kohal on Hiinas raudteetransport. Raudteede arvele langeb $\frac{4}{5}$ kõigi transpordiliikide üldisest veokäibest. Raudteevõrk paikneb äärmiselt ebaühtlaselt. Umbes $\frac{2}{3}$ raudteedest asub Kirde- ja Põhja-Hiinas. Samal ajal maa läänepiirkondades, mis moodustavad $\frac{2}{3}$ riigi pindalast, raudteed peaaegu puuduvad. Pärast revolutsiooni on lääne- ja loodepiirkondades, sealhulgas Tiibeti autonoomses piirkonnas, kus kaasaegsed transpordivahendid varem peaaegu üldse puudusid, ehitatud autoteid. Juba iidsest ajast on Hiina idapiirkondade vahelises sidepidamises tähtsaks vahendiks jõeteed. Erilist tähtsust omab laevandus Jangtse ja tema lisajõgedel. Jangtse jõgikonnas elab üle 300 milj. inimese, seal paiknevad tähtsamad põllumajanduslikud piirkonnad, paljud tööstuskeskused ja suured linnad. Meresadamate kaudu toimub suur osa Hiina väliskaubandusest. Suurimad neist on Šanghai, Lüda (Dalni), Tianjin, Qingdao, Guangzhou.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake tabeli 20 järgi Hiina Rahvavabariigi koht teiste riikide hulgas raudteede kogupikkuselt. Võrrelge Hiinat ja teisi maid raudteevõrgu tiheduse järgi.
2. Tehke kindlaks, missuguseid Hiina piirkondi ühendavad järgmised raudteeliinid: a) Harbiin—Changchun—Shenyang—Tianjin—Peking; b) Tianjin—Nanking—Šanghai; c) Peking—Wuhan—Guangzhou.

Kirde-Hiina.

Majandusliku arenemise taseme ja üksikute piirkondade vahelises tööjaotuses esineva spetsialiseerumise järgi eristatakse Hiinas praegu seitset peamist majanduspiirkonda. Neist on majandusrajoonina kõige täielikumalt välja kujunenud Kirde-Hiina.

Kirde-Hiina hõlmab suhteliselt väikese maa-ala. Selle piirkonna osa Hiina elanikkonnas pole kuigi suur, kuid *maa majanduses etendab see piirkond väga tähtsat osa*. See on Hiina tähtsaim rasketööstusrajoon. Saates suure osa oma toodangust Hiina teistesse piirkondadesse, aitab Kirde-Hiina kaasa nende arendamisele. Kirdepiirkonnas paikneb ka mitmekesine kerge- ja toiduainete tööstus. Silmapaistva ülemaalse tähtsusega on paberitööstus, linatööstus, taimeõli tootmine, jahutööstus ja soola tootmine.

Kirde-Hiina põllumajanduses esinevad kompleksis põllundus (teraviljad, suhkrupeet, lina, puuviljad) ja loomakasvatus. Piirkonna põhjaosas laiuvad suured ülesharimata maa massiivid: kirdepiirkonnas on viljakat määd ühe elaniku kohta rohkem kui mujal Hiinas. Kirde-Hiinas on kõige paremini arenenud teede-, eriti raudteedevõrk.

Kirde-Hiina linnadest on silmapaistvaimad Shenyang (Mukden) ja Harbiin. Enam kui 2,4-miljonilise elanikkonnaga Shenyangi elu ja suurel määral ka tema välisilme sõltub rasketööstusest. See on Hiina suurima tööstuskompleksi keskus. Söekaevandused ja -karjäärid, rauamaagi- ja teiste maakide kaevandused, elektrijaamad, Anshani metallurgiakombinaat, selle ümbruses paiknevad keemiatehased, raudteevõrk — kõik see kokku moodustab Shenyangi. Linn varustab masinate ja seadmetega ümberkaudset tööstuspiirkonda, saadab neid maa teistele piirkondadele, samuti ekspordiks. Harbiin (umbes 1,5 milj. el.) on raud- ja maanteed sõlm, sadam Sungari jõel. Selles tähtsas põllumajanduspiirkonnas asuvas linnas oli varem ainult toiduainete tööstuse ettevõtteid. Nüüd on Harbiin üks Hiina juhtivaid elektrotehnika keskusi. Harbiini vabrikud ja tehased toodavad ka tööpinke, instrumente, vedureid, vaguneid, jõelaevu, põllutöömehhanismid, metsamaterjali, linast riiet, suhkrut.

Idapiirkonnad.

Ida-Hiinasse jääb enamik Hiina provintse, mis on rühmitatud mitmeks majanduspiirkonnaks. Nendes piirkondades, mis laiuvad Suurest Hiina Müürist põhjas kuni Lõuna-Hiina mereni, esineb suuri erinevusi nii looduse, rahvastiku kui ka majanduse osas. Samal ajal on neil piirkondadel ka palju ühiseid jooni. Need piirkonnad on peaaegu kogu ulatuses tihedasti asustatud ja majanduslikult kasutusele võetud. Neile on iseloomulik põllumajanduslik maastikupilt. Idapiirkondades on arenenud kerge- ja toiduainete tööstus kui põllumajandusega tihedasti seotud tööstusharud. Suurte mineraalsete ressursside baasil areneb rasketööstus (peamiselt põhja- ja keskprovintssides). Idapiirkondade teedevõrk on suhteliselt tihe. Suure tähtsusega on jõgede veeteed. Jõgede orgu-

des ja mererannikul paiknevad peaaegu kõik suuremad linnad ja palju väikelinnu.

Idapiirkondades kujunes välja hiina rahvus. Siin asub vabariigi pealinn Peking. Teiste linnade hulgas paistavad oma suuruse ja tähtsuse poolest silma Shanghai, Tianjin, Wuhan, Nanking, Guangzhou, Chongqing. Peking (üle 4 milj. el.), hiina keeles Beijing («Põhja pealinn»), on enam kui kolme tuhande aasta vanune. Sellest ajast umbes tuhat aastat on ta mitmesugustel ajajärkudel olnud Hiina riikide pealinnaks. Peking on juba iidsetest aegadest kuulus klassikalise hiina arhitektuuri, kvartalite ühtlase plaanistuse ning kunstlikult loodud järvede ja parkide poolest. Pärast revolutsiooni tunduvalt uuendatuna ja suurelt osalt uuesti väljaehitatuna on Peking kujunenud üheks tähtsaimaks tööstuskeskuseks Hiinas. Pekingis on arenenud masinaehitus, esineb tekstiilitööstuse ja teiste tööstusharude ettevõtteid. Peking on ühtlasi tähtis kultuurikeskus. Siin tegutsevad Teaduste Akadeemia ja hulk kõrgemaid õppeasutusi.

Shanghai (6,9 milj. el.) on elanike arvu poolest kõige suurem linn Hiinas. Tõlkes tähendab Shanghai «Linn mere ääres», kuigi ta asetseb merest rohkem kui 50 km kaugusel veerohke Huangpu jõe kaldal. Enne revolutsiooni oli Shanghai imperialismi peamiseks tugipunktiks Hiinas. Linna keskosasse olid ehitatud pankade, kontorite ja kaupluste paljukorruselised hooned ning välismaalaste elamukvartalid. Seetõttu oli Shanghai hoopis teistsugune välisilme kui teistel Hiina linnadel. Shanghai on maailmaklassi kuuluv sadam, Hiina peamine värv ookeanile, maa suurim mitmekeelse töötleva tööstuse keskus. Oma tekstiilivabrikute võimsuse poolest kuulub Shanghai maailma tähtsaimate tekstiilitööstuse keskuste hulka.

Tianjin (3,2 milj. el.) on Põhja-Hiina suurim sadam ning tekstiili-, toiduainete, masinaehitus- ja keemiatööstuse keskus.

Jangtse jõe keskjooksul asetsev Wuhan (üle 2 milj. el.) on Hiina peamisi transpordi- ja kaubanduskeskusi. Jõe mööda ja raudteel kohaletoodava põllumajandusliku tooraine töötlemise baasil on Wuhanis arenenud kerge- ja toiduainete tööstus. Esimese viisaastaku vältel linna tööstuslik spetsiifika muutus seoses metallurgiakombinaadi ning masinatehaste ja keemiatööstuse ettevõtete ehitamisega.

Nanking (üle 1,5 milj. el.), hiina keeles Nangjing, tähendab «Lõuna pealinn». See on üks Hiina tähtsamaid tööpingiehituse ja keemiatööstuse, teaduslike asutuste, kõrgemate õppeasutuste ja muuseumide keskusi.

Guangzhou (Kanton) on 1,8 milj. elanikku. Linn on Lõuna-Hiina peamine sdaam ning tähtsaim majanduse ja kultuurikeskus.

Chongqing (2,1 milj. el.), tõlkes «Mägede linn», asetseb Jangtse orus kõrgetel küngastel ja eelmäestikus. Chongqing on 72-miljonilise elanikkonnaga hästi arenenud põllumajandusega

Sichuani provintsi majandus- ja kultuurikeskus. Chongqingi mitmekülgne tööstus (metallurgiaist kuni suhkruvabrikuteni) teenindab kogu Edela-Hiina vajadusi.

Loode- ja läänepiirkonnad.

Need piirkonnad võtavad enda alla hiiglasuure territooriumi ning hõlmavad mitut provintsi ja vähemusrahvuste autonoomset piirkonda. Neist suurim — Loode majanduspiirkond — laiub ligi 3 000 km pikkuselt Põhja-Hiina tasandiku lääneservast ja Huanghe jõe käärust kuni NSV Liidu piirini. Selle maa-ala võtavad peaaegu täielikult enda alla mäed, kõrbed ja poolkõrbed ning ta on väga hõredalt asustatud. Suure osa elanikkonnast moodustavad vähemusrahvused. Piirkonna idaosas, Lössiplatool, Huanghe orus kasvatatakse teravilja ja puuvilla, äärmises lääneosas, X i n j i a n g i U i g u u r i a u t o n o o m s e p i i r k o n n a o a a s i d e s o n a r e n e n u d mitmekülgne põllundus, puuvilja- ja siidiussikasvatus. Piirkonna teistes osades on levinud välikarjandus. Looderajoon on rikas mineraalsete toorainete poolest, kuid karmid looduslikud tingimused, hõre asustus ja teede puudumine pidurdab nende rikkuste kasutamist. Pärast 1949. aastat on Loode-Hiinas alustatud nafta, söe, värviliste ja haruldaste metallide maakide tootmist. Linnades on tekkinud töötlev tööstus. Lanzhou—Urumtši raudtee ühendab seda piirkonda Hiina idaprovintsidega.

Sise-Mongoolia autonoomne piirkond on mägede ja steppide maa. Edelas ja läänes ulatub osa sellest territooriumist Gobi ja Alashani kõrbe, kirdeosa võtab enda alla metsarikas Suur-Hingani mäeahelik. Laialdestel karjamaadel domineerib ülemaalse tähtsusega loomakasvatus. Lõunas, Huanghe orus, on arenenud põlluharimine. Piirkonna selles osas on asustus kõige tihedam ning siin paiknevad linnad töötleva tööstusega (naha-, villa-, toiduainete tööstus) ja raudteed. Suur-Hingani metsades areneb metsatööstus.

Tiibeti autonoomne piirkond on kõige kõrgem mäestikuala maakeral. Siinsed looduslikud olud teevad rahvamajanduse arendamise väga raskeks. Tiibet on rikas maavaradelt, metsa ja hüdroenergia poolest, kuid need ressursid pole veel kasutusele võetud. Rahvastik on väga hõre. Enamik elanikke on koondunud Tsangpo (Brahmaputra) ja selle lisajõgede orgudesse, kus 3 000 m kõrgusel merepinnast haritakse põldu — külvatakse varajast otra, nisu, rukist, tatart. Juhtivaks põllumajandusharuks on loomakasvatus. Karja kasvatatakse kogu ülejäänud territooriumi ulatuses, eriti põhjas. Erilist tähelepanu osutatakse jakkide pidamisele.

L h a s a (100 000 elanikku), tiibeti keeles «Püha paik», on Tiibeti piirkonna administratiivne ja poliitiline, majanduslik, kul-

tuuriline ja usuline keskus. Linn asub 3 600 m kõrgusel merepinnast. Juba iidsest ajast on Lhasas arenenud kaubandus ja käsitöö. Viimastel aastatel on ehitatud esimesed tööstusettevõtted.

Lhasas on üle 1 300 aasta vanune 100 m kõrgune Potala loss-klooster — dalai-laamade residents — ning palju teisi kloostreid; mungad moodustavad $\frac{1}{4}$ linna elanikest. Kloostrite ja munkade (laamade) arv on Tiibeti autonoomses piirkonnas väga suur. Parasiitliku eluviisiga laamad elavad Tiibeti töötajate ränga töö arvel, sest buda usu seaduste järgi on töötajad kohustatud laamasid ülal pidama.

Küsimusi ja ülesandeid.

Koostage õpiku teksti ja kaartide alusel Hiina üksikute piirkondade lühike majandusgeograafiline iseloomustus.

Välised majanduslikud sidemed.

Hiina Rahvavabariik on kaubavahetuses paljude maadega kogu maailmas. Hiina ekspordis domineerivad põllumajandussaadused, metsa- ja kalamajanduse tooted, käsitöö, sealhulgas kunstikäsitöö tooted. Lisaks sellele veetakse välja tekstiili- ja õmblustooteid, värviliste ja haruldaste metallide maake, kivisütt, tsemente, samuti mõningat liiki masinaid ja seadmeid. Hiina impordib masinaid, tööstusseadmeid, transpordivahendeid, tööstusele vajalikke materjale, naftaprojekte, mineraalväetisi, vilja.

MONGOOLIA RAHVAVABARIIK.

Pindala — 1,6 milj. km²

Rahvastik — üle 1 milj. el.

Pealinn — Ulan Bator

Geograafiline asend.

Mongoolia Rahvavabariik asetseb Aasia südames, kaugel meredest ja ookeanidest. Ta piirneb Nõukogude Liiduga põhjas ning Hiina Rahvavabariigiga läänes, lõunas ja idas. Mongoolia Rahvavabariigi territooriumi ulatus on läänest itta ligi 2 400 km, põhjast lõunasse — 1 300 km.

Nõukogude ja mongoli rahva vahel on juba ammu välja kujunenud vennalikud suhted ning loodud tihe koostöö majanduse ja kultuuri alal.

Tänu Nõukogude Liidu internatsionaalsele abile võitis mongoli rahvas 1921. a. rahvarevolutsiooni ning sai oma maa täielikuks peremeheks.

Küsimusi ja ülesandeid.

Kasutades tabelit 2, võrrelge Mongoolia Rahvavabariigi ja Euroopa suurimate kapitalistlike riikide pindala.

Rahvastik.

Üle $\frac{9}{10}$ vabariigi elanikest on mongolid. Maa elanikkond oli enne 1921. a. revolutsiooni välja suremas. Rahva enamiku rändava eluviisi, meditsiinilise teenindamise puudumise, sageli puhkenud epideemiate tõttu oli suremus sündimusest suurem. Viimase kahekümne aasta vältel on elanikkonna loomulik juurdekasv pidevalt suurenenud. Mongoolia RV rahvastiku iive on praegu üks kõrgemaid Aasias. Paranenud on rahva materiaalne olukord ning meditsiiniline abi, epideemiad on likvideeritud. Elanikkond läheb järk-järgult üle paiksele eluviisile.

Mongoolia Rahvavabariik on hõreda asustatusega. Ulan Batori ümbruses ning põhjapoolsetes metsastepi- ja stepipiirkondades on elanikkonna tiheduseks 1—2 inimest km^2 -l, lõunapoolsetes poolkõrbe- ja kõrbepiirkondades aga ainult 1—6 inimest iga 10 km^2 kohta. Seoses tööstuse arenemisega on linnade ja töölisasulate elanikkond viimastel aastatel kasvanud ning moodustab üle $\frac{1}{3}$ rahva koguarvust. Seejuures elab üksnes Ulan Batoris üle 200 000 inimese ($\frac{2}{3}$ kõigist linlastest), ülejäänud linnade elanikkond on 2 000—15 000 inimest.

Mongoolia Rahvavabariigi pealinn Ulan Bator on üle kolmesaja aasta vana. Varem oli sellel kohal Urgaa asula, mis kujutas endast näotut jurtade, savihüttide ja kloostrite kogumit Tola jõe orus. Rahvavõimu aastail on linn saanud uueks nimeks Ulan Bator (tõlkes — «Punane Vägilane») ning kasvanud kaasaegseks suurlinnaks avarate väljakute ja tänavatega. Linn on hoonestatud 2—5-korruseliste kivimajadega. Tema tööstus annab üle poole kogu maa tööstustoodangust. Ulan Bator on Mongoolia sotsialistliku kultuuri keskus — siin asuvad sotsialistlike maade kõige noorem teaduste akadeemia, ülikool, koos muud vabariiklikku kõrgemat õppeasutust, tehnikumid, koolid, teatrid ja muuseumid.

Mongoolias, kus varematel aegadel valitses täielik kirjaoskamatus, moodustavad kirjaoskajad nüüd üle $\frac{4}{5}$ kogu elanikkonnast. Üliõpilaste arvu poolest iga 10 000 elaniku kohta on Mongoolia RV esimeste hulgas Aasias.

Küsimusi ja ülesandeid.

Määrake maailma rahvaste kaardi järgi atlas, missugusesse keelkonda kuulub Mongoolia elanikkond.

Majanduse üldiseloostus.

Üle kaheksa aasta — XVII sajandi lõpust kuni 1911. aastani — oli Mongoolia Hiina impeeriumi koloniaalseks ääremaaks. Hiinas oli tol ajal võimul Mandžu dünastia. Pärast selle dünastia võimu kukutamist anti Mongooliale autonoomia. Sel ajal kuulus Mongoolia Aasia kõige mahajäänudate feodaalriikide hulka. Tema majanduse aluseks oli ääretult primitiivne rändkarjandus. Mongoolias ei olnud ei põllundust ega tööstust, ei raudteid ega linnu. Feodaalidele ja vaimulikele, kes moodustasid 5—7% elanikkonnast, kuulus üle poole karjast, talupoegade-karjakasvatavate (araatide) valduses oli ülejäänud osa. Enamik araatide feodaalide, kloostrite ja hiina kaupmeeste igaveses võlaorjuses ning mitmekülgse feodaalse sõltuvuse kütkeis.

Pärast rahvarevolutsiooni võitu ja vabariigi väljakuulutamist (1924. aastal) vabanes Mongoolia Rahvavabariik tänu Nõukogude Liidu vennalikule abile imperialistlikust ikkest ning likvideeris järk-järgult feodalismi jäänused. Kolmekümnendate aastate lõpuks likvideeriti feodaalide klass, vabaneti väliskapitali sõltuvusest, loodi rahvusliku tööstuse alused, tekkis töölikklass. Jätnud vahele kapitalistliku arenemisstaadiumi, hakkas Mongoolia alates 1940. aastast rajama sotsialismi aluseid. Maavarad, metsad ja veekogud, tööstus, transport ja kaubandus on kogu maal üldrahvalikus, sotsialistlikus omanduses. 1959. aastaks viidi lõpule põllumajanduse koostöö. Mongoolia Rahvavabariigi rahvamajanduses valitsevad sotsialistlikud tootmissuhted. 1960. aastal algas Mongoolias sotsialistliku ühiskonna ehitamise lõpuleviimise periood.

Kaasaegne Mongoolia on kiiresti arenev agraar-industriaalma. 1962. aastal astus Mongoolia Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu koosseisu. See avab Mongoolia Rahvavabariigile majanduse kiirendatud arendamise ja looduslike ressursside otstarbekama kasutamise perspektiivi rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse raames.

Mongoolia Rahvavabariigil on nüüd võimalus kiiremini tõsta elanikkonna materiaalsel heaolu. Vabariigi majanduses moodustab tööstus üle kolmandiku.

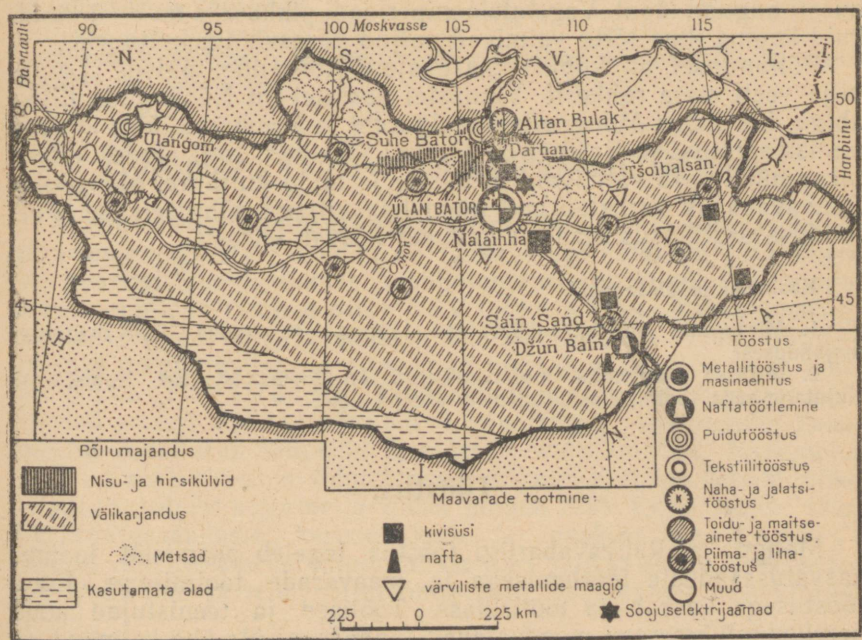
Põllumajandus.

Vabariigi majanduse aluseks on põllumajandus, kus juhtival kohal on loomakasvatuse. Kari on Mongoolia rahvuslik rikkus. Lammaste ja kitsede arvu poolest ühe elaniku kohta on Mongoolia teisel kohal maailmas (Uus-Meremaa järel), lihatoodangult — esikohal. Mongoolias on 22 miljonit karilooma; neist üle poole on lambad, neljandik — kitsed, ülejäänud osa moodustavad hobused, veised, kaamelid.

Loomakasvatus on Mongoolia elus erakordselt suure tähtsusega. Loomakasvatus annab suurema osa natsionaalsest tulust ning on põhiliseks tegevusalaks ligi $\frac{2}{3}$ -le elanikkonnast. Loomakasvatussaadused on tooraineks enamikule toiduainete ja kergetööstuseharudele. Loomakasvatussaadustest toodetud kaubad moodustavad ekspordis umbes $\frac{9}{10}$ ning on põhiliseks artikliks vabariigisisese kaubakäibes.

Loomakasvatus on mongolite traditsiooniline tegevusala. Neil on sel alal aastasade pikkused kogemused ja suur vilumus. Hõreda asustuse tingimustes oli ekstensiivne rändkarjandus käepärasem kui põllundus, pealegi keelas laama usk harida maad — «häirida maa und».

Loomakasvatuse arendamist soodustavad tohutud karjamaad, mis hõlmavad $\frac{4}{5}$ riigi territooriumist. Sügis on Mongoolias tavaliselt kuiv, talv — lumevaene. Rohi, mille poolst siinsed stepid on suvel väga rikkad, kuivab ja jääb püsti. Loomad saavad lume alt kerge vaevaga kätte seda «konserveeritud» sööta. Varematel aegadel sõltus mongoli rahva heaolu suuresti ilmastikust. Kõrbes rohi põuaga ära, oli talv lumerohke või kattis steppi kiilasjää, siis jäi

Leidke kaardil Mongoolia Rahvavabariigi mäetööstuse ja töötleva tööstuse keskused. Missugustes Mongoolia piirkondades arenevad nii põllumajandus kui ka tööstus? Mis on selle põhjuseks?

kari toiduta. Tohtu palju kariloomi hukkus. Niisama suurt kahju tekitasid epizootiad, sest veterinaarabi puudus.

Rahvavõimu aastail pööratakse loomakasvatusele erakordselt suurt tähelepanu. Talveks varutakse sööta, mida suunatakse kiiresti autodega nendesse piirkondadesse, kus loomadele ei jätku karjamaasööta. Stepis on rajatud spetsiaalsed koplid varjualustega loomade jaoks halva ilma puhuks, on ehitatud kaevud. Raadio annab peamistesse karja asukohtadesse edasi ilmateateid, hoiatades saabuvast halvast ilmast. On loodud laialdane veterinaarpunktide võrk, toodetakse biopreparaate loomataudide vastu võitlemiseks.

Suurema osa Mongoolia pindalast võtavad enda alla künklikud kiltmaad, mille üle kõrguvad mäeahelikud (Hangai ja teised). Tohtud maa-alad on sobivad põlluharimiseks. Enam kui kahe kolmandiku Mongoolia pindala ulatuses laiuvad kuivad kõrsheinastepid. Maa lõunaosa võtavad enda alla poolkõrbed ja Gobi kõrb. Põhjaosas, Selenga, Orhoni ja teiste jõgede orgudes, esinevad viljaka alluviaalpinnasega maa-alad. Stepis ja poolkõrbealadel on levinud kastanpruunid mullad. Mongoolia kliima on teravalt kontinentaalne. Suvi on lühike. Sademeist ei piisa, sagedased on põuad. Öökülmad kestavad tihti kuni juuni alguseni ning algavad uuesti augusti lõpul. Vegetatsiooniperioodi pikkuseks on 3—4 kuud, kuid kuuma ilma tõttu valmivad paljud parasvöötme kultuurid.

Põllundusel oli kuni viimase ajani kõrvaline tähtsus. Leivavilja veeti sisse rohkesti. Viimastel aastatel on Nõukogude Liidu abiga, kes müüs Mongooliale traktoreid ja kombaine, üles kintud uudismaamassiive Selenga ja Orhoni jõe orus. Neil aladel külvatakse nüüd vara valmivaid nisusorte ja muid kultuure. Mongoolia Rahvavabariik varustab end nüüd leivaviljaga põhiliselt ise. Põllunduse osatähtsus maa majanduses kasvab kiiresti.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugune on loomakasvatuse tähtsus Mongoolia Rahvavabariigi majanduses?
2. Millised Mongoolia majandusharud on loomakasvatuse teenistuses? Kujutage seda tootmisalaste sidemete skeemi näol.

Tööstus.

Mongoolia Rahvavabariigi tööstus tegeleb peamiselt loomakasvatussaaduste töötlemisega ja maavarade tootmisega. Koos tööstusega kasvab ka tööliklass. Töölised ja teenistujad koos perekonnaliikmetega moodustavad tänapäeval üle ühe kolmandiku vabariigi elanikkonnast.

Mongoolia toiduainete ja kergetööstuse peamine keskus on Ulan Bator. Siin töötavad suur kombinat, mis ühendab

endas nahatööstust, jalatsite tootmist, villatööstust, lambanahkade töötlemist, vilditööstust ning muid tootmisalasid, samuti toiduainete tööstuse ettevõtteid. Teistes linnades on piimatööstuse ettevõtteid, mis töötlevad ümberkaudsetest rajoonidest saadavat piima, villa eeltöötlemise ettevõtteid, naha- ja lihatööstused.

Rasketööstusharudest paistab silma kivisöetootmine. Sütt saadakse peamiselt Nalaihha mehhaniseeritud kaevandustest. See piirkond on Mongoolia peamiseks kütusebaasiks. Gobi kõrbes toodetakse naftat ning siin asub naftatöötlemistehas. Mitmetes piirkondades kaevandatakse mangaani-, volframi- ja tinamaaki, samuti kulda ja fluoriiti. Darhani piirkonnas ehitatakse Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikide kaasabil suurt kütuse- ja energeetikakombinaati.

Seoses sellega, et rahvamajandus vajab ehitusmaterjali, liipreid ja propse, elanikkond aga mööblit, paberit ja tuletikke, on põhjapoolsetes mägistes metsapiirkondades tekkinud metsa- ja puidutööstus. Selle tööstusharu peamiseks keskusteks on Suhe Bator ja Ulan Bator. Okasmetsad võtavad enda alla vaid ühe kümnendiku Mongoolia territooriumist, kuid puiduvarud on märkimisväärsed.

Küsimusi ja ülesandeid.

Nimetage Mongoolia Rahvavabariigi tähtsaimad tööstusharud. Missugust toorainet nad kasutavad?

Transport. Välised majanduslikud sidemed.

Peamine veoste hulk transporditakse Mongoolia Rahvavabariigis transmongoolia raudteel (pikkus ligi 1200 km), mis ühendab peamisi tööstuskeskusi ja põllumajanduspiirkondi pealinnaga. Transmongoolia raudtee liitub NSV Liidu ja Hiina Rahvavabariigi raudteevõrguga ning moodustab ühe osa Moskva—Ulan Bator—Pekingi magistraalil. Territooriumi ülejäänud osas on suur tähtsus autotranspordil. Teed hargnevad kiirjalt Ulan Batorist. Kiiresti areneb õhutransport. Maa kõigis piirkondades kasutatakse kohalikeks vedudeks laialdaselt veoloomi. Mongoolia väliskaubandus toimub peaaegu kogu ulatuses sotsialistlike maadega, sellest kolm neljandikku langeb NSV Liidu arvele. Loomakasvatussaaduste, karusnahkade ja maakide ekspordist saadud vahendite arvel imporditakse masinaid ja sisseseadet, autosid, traktoreid ja teisi põllutöömehhanisme, vedelkütust, rahvatarbekaupu.

KOREA RAHVADEMOKRAATLIK VABARIIK.

Pindala — 121 000 km²

Rahvastik — 11 milj. el.

Pealinn — Phönjan

Korea geograafiline asend.

Korea hõlmab samanimelise poolsaare, Tšetšudo saare ja suure hulga väiksemaid rannalähedasi saari. Korea põhjanaabriks on Hiina Rahvavabariik, äärmises kirdeosas — NSV Liit. Kagus eraldab 220 km laiune Korea väin teda Jaapanist; kõige lähem Jaapani saar — Tsušima — asub 55 km kaugusel. Korea territoorium ulatub põhjast lõunasse üle 700 km, läänest itta — ligi 300 km.

Arenemise iseärasused. Korea Rahvademokraatliku Vabariigi moodustamine.

Koreas leidub suurte lademetena mitmesuguseid maavarasid, samuti on suured hüdroenergia varud. Rohkesti on metsa ja põllumajanduslikku toorainet.

Maa rikkused äratasid mõõdnud sajandi lõpul Jaapani tähelepanu. Jaapani militaristid anastasid Korea ja muutsid ta oma kolooniaks ning sõjaliseks ja tööstuslikuks baasiks mandril. Korea loodusvarasid ekspluateeriti rõõvellikult, hinnaline tooraine veeti Jaapanisse. Sõjatööstuse tarvis ehtasid Jaapani anastajad Koreas metallurgia- ja keemiatehaseid ning rajasid mäestikujõgedele hüdroelektrijaamu.

Korea tööstuse struktuur oli ühekülgne: kasvas peamiselt tooraine hankimine; töötleva tööstuse harud olid väga nõrgalt arenenud, masinaehitust peaaegu ei olnudki. Põllumajandus andis toiduaineid kolonisaatoritele.

1945. aastal, pärast jaapani imperialistide purustamist, vabastas Nõukogude armee Korea koloniaalikkest. Jaapani armee desarmeerimiseks kehtestati Koreas ajutiselt Nõukogude sõjaväeline administratsioon põhja pool 38. laiuskraadi ning Ameerika Ühendriikide sõjaväeline administratsioon lõuna pool 38. laiuskraadi. Liitlasvõimud pidid ette valmistama tingimused ühtse demokraatliku sõltumatu Korea valitsuse loomiseks. Põhja-Koreas viidi läbi agraarreform, millega maa võeti ära jaapani kolonisaatoreilt, korea vaimulikkonnalt ja mõisnikelt ning anti üle töötavale talurahvale. Teiste jaapani kapitalistidele ja nendega koostööd arendanud korea kodanlusele kuulunud majandusharude natsionaliseerimine likvideeris suur- ja keskkodanluse klassi. Põhja-Korea majanduses tekkis sotsialistlik sektor.

Ameerika võimud säilitasid Lõuna-Koreas koloniaalkorra ning tugevdasid reaktsiooniliste jõudude — sõjaväelise kliki, mõisnike

ja kapitalistide võimu. Need jõud moodustasid Ameerika Ühendriikide toetusel 1948. a. maikuu marionetliku valitsuse ja kuulusid välja niinimetatud Korea Vabariigi. Nad esitasid oma pretensioonid kogu Korea suhtes. 1948. a. augustis korraldasid Korea demokraatlikud jõud kogu maa territooriumil elanikkonna aktiivsel osavõtul toimunud üldvalimised Kõrgema Rahvakogu loomiseks. Rahva rõhuv enamik, sealhulgas ka Lõuna-Koreas, hääletas Korea Rahvademokraatliku Vabariigi loomise poolt. Vabariik kuulutati välja 1948. a. septembris. Nõukogude Liit tunnistas Korea RDV suveräänsust ja viis esimesena oma väed Põhja-Koreast välja. Piki 38. laiuskraadi kulgev sõjaline demarkatsioonijoon eraldas Korea Rahvademokraatliku Vabariigi Lõuna-Koreast (pindala 99 000 km², rahvaarv — 26 milj. el.).

Korea RDV rahvastik.

Korea Rahvademokraatliku Vabariigi rahvuslik koosseis on ühtlane. Korealased moodustavad omaette keelerühma, mis kuulub altai keelkonda.

Vabariigi elanikkond koosneb töelistest, teenistujatest, talupoegadest — põllumajanduslike tootmiskooperatiivide liikmetest ja koopereerunud käsitöelistest. Lõuna-Korea külades võimutsevad nagu ennegi mõisnikud ja kulakud, linnades on töö- ja tootmisvahendid kapitalistide valduses.

Rahvastiku tihedus Korea RDV-s on ligikaudu 90 el./1 km². Seejuures on kõige tihedamini asustatud Lääne-Korea lahe rannik, eriti Phönjani madalik. Tihedasti on asustatud ka Jaapani mere kitsas rannikuriba.

Linnades (domineerivad väikesed ja keskmise suurusega linnad) elab umbes kolmandik rahvast. Phönjan (ligikaudu 1 milj. el.) asetseb tasandikualal Tedongani jõe kaldal, Korea tähtsaimas põllumajanduspiirkonnas. Rahvavõimu aastatel on Phönjan kujunenud tähtsaks masinaehituse, kerge- ja toiduainete tööstuse keskuseks, mis koondab enda ümber Korea RDV edelapiirkonna majanduse. Phönjanis paiknevad tähtsamad teaduslikud ja kultuuriasutused. Tööstuse arengult on Phönjan ette jõudnud Lõuna-Korea suurimast linnast Söulist (1,6 milj. el.).

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Selgitage rahvaste kaardi järgi atlases, missugustes maades peale Korea elab veel korealasi.

2. Lk. 14 oleva kaardi järgi (vt. Välisriikide majandusgeograafia, I) võrrelge Korea Rahvademokraatlikku Vabariiki teiste Aasia maadega linnaelanike osatähtsuse poolest.

Majanduse üldiseloostus.

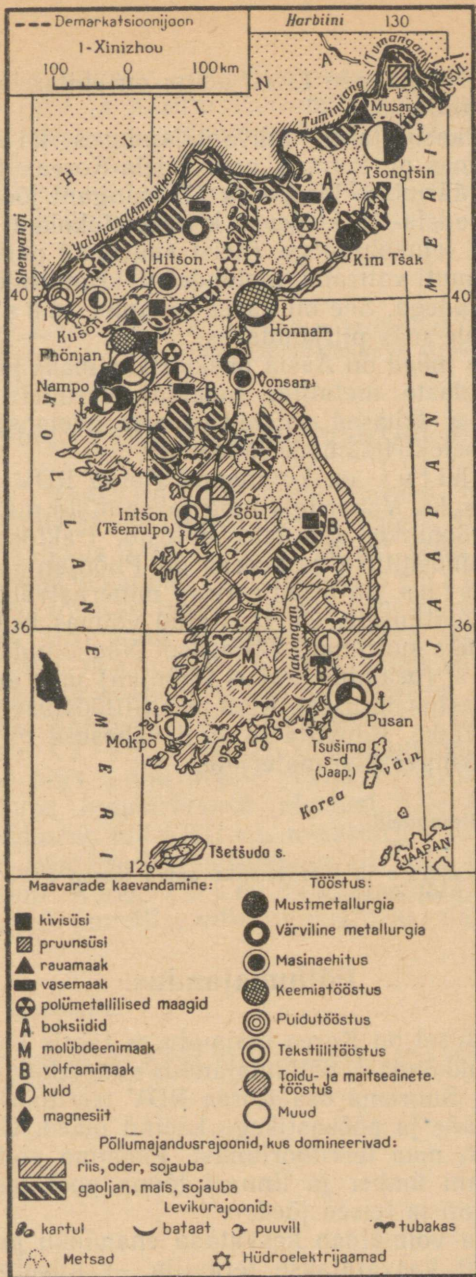
Noore Korea Rahvademokraatliku Vabariigi ees seisid väga rasked ülesanded: likvideerida majanduslik mahajäämus, muuta minevikult päranduseks saadud majanduse koloniaalne struktuur, taastada majandus pärast laastavat sõda, likvideerida Korea kaheks osaks jagamise rasked tagajärjed. Selle jaotamise tagajärjel tekkisid Korea majanduses tõsised disproportsioonid. Korea RDV territooriumil on suuremad maavarade leiukohad (sealhulgas üle $\frac{4}{5}$ söe- ja rauamaagivarudest), $\frac{4}{5}$ kogu Korea hüdroenergiavarudest ja peamised metsamassiivid. Lõuna-Korea mineraalseist ressurssidest on tähtsaimaks volframilademed, milliseid ekspuuteerivad Ameerika Ühendriikide monopolid. Korea RDV territooriumile jäi suurem osa rasketööstust. Lõuna poole 38. laiuskraadi jäid aga peamised põllumajanduspiirkonnad, mis andsid suurema osa riisi kogusaagist ning põhilise osa teiste toidukultuuride saagist, samuti kergetööstuse toorainest (sealhulgas kogu puuvilla). Lõuna-Koreas paiknes ka enamik toiduainete ja kergetööstuse ettevõtteid.

Tänu Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike maade vennalikule abile on Korea RDV saavutanud majanduse arendamisel suurt edu. Sõjas purustatud tehased ja vabrikud on taastatud ning on ehitatud uusi käitisi. Vabariik on kujunenud arenenud industriaal-agraarmaaks, mille tööstus annab ligikaudu $\frac{3}{4}$ rahvamajanduse kogutoodangust. Juhtival kohal on rasketööstus: selle arvele langeb üle poole tööstustoodangust. Korea Rahvademokraatlikus Vabariigis arendatakse edasi maavarade tootmist ja metallurgiat, on loodud uus tähtis majandusharu — masinaehitus, uuea on loodud peaaegu kogu tekstiili- ja toiduainete tööstus. Mõnede rasketööstuse toodangu liikide väljalaskelt ühe elaniku kohta kuulub Rahva-Korea eesrindlike maade hulka.

Lõuna-Korea on endiselt mahajäänud agrarmaa, mille majandus sõltub Ameerika Ühendriikidest. Lõuna-Korea majandus on sügava languse seisundis.

Tööstus.

Korea RDV energiamaajanduses kuulub tähtsaim koht hüdroelektrijaamade elektrienergiatoodangule. See moodustab 95% kogu toodetavast elektrienergiast. Põhja-Korea mägedes langeb rohkesti sademeid. Mägede järskudest kaljustest nõlvadest allavoolavad jõed kätkevad endas suuri energiavarusid. Paljudes piirkondades on neile jõgedele ehitatud ja ehitatakse keskmise võimsusega hüdroelektrijaamade kaskaade. Põhja-Korea suurim hüdroelektrijaam on Suphuni elektrijaam Annokkani jõel

Võrrelge Korea Rahvademokraatliku Vabariigi ja Lõuna-Korea tööstuse paigutust. Kus asuvad peamised maavarade leiukohad ja rasketööstuse keskused? Missugused erinevused Korea RDV ja Lõuna-Korea põllumajanduse paiknemises nähtuvad sellelt kaardilt?

(700 000 kW). Nõukogude Liidu abiga on ehitamisel võimas soojuskeskne Phönjanis.

Laialdaselt kasutatakse rahvamajanduses kivisütt. Seda toodetakse mitmes piirkonnas, eriti Edela-Koreas (Phönjani kivisöebassein) ja äärmises kirdeosas (Tumangani jõe oru pruunsöebassein). Maa edela- ja kirdeosa kivisöeleiukohad on lähestikku r a u a m a a g i leiukohtadega (neist suurimad paiknevad Musani piirkonnas), samuti volframi, molübdeeni, kromiitide, nikli ja magneesiidi leiukohtadega. See on kaasa aidanud mustmetallurgia arenemisele neis piirkondades.

Põhja-Korea mäed on Aasia üheks rikkaimaks piirkonnaks värviliste ja haruldaste metallide maakide varudelt. Värvilise metallurgia tehased paiknevad maa edelaosas, idarannikul ja suurte hüdroelektrijaamade läheduses.

Masinaehitus on kujunenud Korea RDV tööstuse üheks tähtsaimaks haruks. Vabariigis toodetakse nüüd masinaid, kaevandusseadmeid, tööpinke, aparate, autosid, traktoreid, merelaevu. Peamiseks masinaehituse keskuseks on Phönjan ja selle ümbrus. Keemiatööstus on orienteeritud mineraalväetiste ja sünteetilise kiudaine tootmisele. On taastatud võimas keemiakombinaat, mis on Aasias üks suurimaid väljaspool Nõukogude Liitu. Tekstiilitööstus (peamine keskus Phönjan) jääb arenemistempest maha üksnes masinaehitusest. Kuid tekstiilitööstuse toodangu maht on siiski veel väike. Puuvilla ja siidi vähesuse tõttu kasutatakse järjest rohkem sünteetilisi materjale.

Küsimusi ja ülesandeid.

Missuguseid ressursse ja tooraineliike omab Korea RDV tööstus küllaldaselt ja missugustest on puudus?

Põllumajandus.

Põllumajandusel on Korea majanduses tähtis koht: sel alal on tegev pool elanikkonnast, põllumajandus annab kolmandiku natsionaalsest tulust. Suurema osa Korea RDV territooriumist võtavad enda alla metsade ja põõsastikega kaetud mäed. Üles on haritud ainult umbes 1/6 maa territooriumist. Peamine põllunduspiirkond paikneb Phönjani ümber ja linnast lõuna pool tasandikel, mida läbivad Tedongan ja teised jõed.

Korea kliima võimaldab kasvatada enamikku parasvöötme kultuure. Peamiselt kasvatatakse teravilja — niisutatavatel aladel riisi, samuti maisi, sojauba ja gaoljani. Toidukultuuridest on tähtsal kohal ka kartul, bataat ja köögiviljad, tehnilistest kultuuridest — puuvill, tubakas, lina, kanep ja päevalill. Istandustes kultiveeritakse väärtuslikku ravimtaime žen-šeni. Tähtsal kohal on aiandus, are-

nenud on siidiussikasvatus. Teraviljatoodang on rahvavõimu tingimustes külvipinna ja niisutussüsteemide laiendamise, maaharimise mehhaniseerimise ja mineraalväetiste kasutamise tulemusel kahekordistunud.

Loomakasvatusel on teisejärguline tähtsus. Rannikul on arenenud kalandus ja meretööstus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Põhjendage Korea RDV põllumajanduse struktuuri.
2. Võrrelge Korea ja Kirde-Hiina põllumajanduse struktuuri.

Transport. Välised majanduslikud sidemed.

Korea RDV transpordi peamiseks liigiks on raudteetransport. Selle arvele langeb üle $\frac{9}{10}$ kõigist sisemaavedudest. Raudteed (kogupikkus 5 000 km) on pärast sõda taastatud. Järjest tähtsama koha omandab autotransport, eriti mägistes sisepiirkondades. Jõed on laevatamiseks vähesobivad. Korea poolsaarelise asendi tõttu ning seoses majanduse paiknemisega ranniku lähedal omab meretransport väga suurt tähtsust nii sisemaiste kui ka välisvedude jaoks. Rannikul on palju sadamaid.

Umbes 90% Korea Rahvademokraatliku Vabariigi väliskaubanduse käibest langeb sotsialismimaade arvele, sealhulgas pool — NSV Liidu arvele. Väljaveo struktuur peegeldab Korea majanduse industriaalset olemust. Üle $\frac{2}{3}$ ekspordi väärtusest moodustab mäetööstuse, metallurgia ja keemiatööstuse toodang. Välja veetakse ka metsamaterjali, kala ja kalakonserve, puuvilja, žen-šeni. Korea impordib masinaid ja tööstusseadmeid, naftatooteid, puuvilla, villa, toiduaineid, elanikele vajalikke tööstuskaupu.

Küsimusi ja ülesandeid.

Iseloomustage võrdlevalt Korea RDV ja Lõuna-Korea majandust ning kaasegset poliitilist olukorda.

VIETNAMI DEMOKRAATLIK VABARIIK.

Pindala — 159 000 km²

Rahvastik — üle 16 milj. el.

Pealinn — Hanoi

Vietnami geograafiline asend.

Vietnam (vietnami keeles — «Lõunamaa») asetseb Kagu-Aasias. Ta hõlmab Indo-Hiina poolsaare idaosa, ulatudes 1 600 km pikkuse vöötmena põhjapööriljoonest piki rannikut lõunasse. Territooriumi laius läänest itta kõigub 600 km maa põhjaosas kuni 60 km keskosas. Vietnami põhjaosa — Vietnami Demokraatlik Vabariik — omab 1 000 km ulatuses piiri Hiina Rahvavabariigiga. Kõige pikem ühispiir on Vietnamil läänes Laosega (üle 2 000 km). Edelas piirneb Vietnam Kambodžaga.

Arenemise iseärasused. Vietnami Demokraatliku Vabariigi moodustamine.

XIX sajandil langes Vietnam imperialistliku agressiooni ohvriks. 60—80-ndail aastail anastas Prantsusmaa Vietnami, Kambodža ja Laose, moodustades neist oma asumaa — Prantsuse Indo-Hiina.

Asumaa põllumajandus spetsialiseerus peamiselt riisi ja osaliselt ka kautšikipuu kasvatamisele. Vietnami talupojad kannatasid rängalt maapuuduse all ning neid rõhusid julmalt kolonisaatorid ja vietnami mõisnikud. Elades poolnäljas, olid nad sunnitud kolonisaatoritele ära andma suure osa riisisaagist ja kautšuki. Vietnami tööstus tootis vähesel määral maavarasid ja töötles põllumajanduslikku toorainet.

Teise Maailmasõja aastail oli Vietnam Jaapani poolt okupeeritud. Vietnami rahvas kommunistide juhtimisel võitles jaapani okupantide ja prantsuse kolonisaatorite vastu. 2. septembril 1945. a. kuulutati välja Vietnami Demokraatlik Vabariik.

Toetudes Ameerika Ühendriikide sõjalisele abile, alustasid prantsuse imperialistid 1946. a. lõpul koloniaalsõda, mis kestis ligi kaheksa aastat. Vastavalt 1954. aastal sõlmitud Genfi kokkuleppele Indo-Hiina kohta jagati Vietnami territoorium ajutiselt kaheks demarkatsioonijoonega, mis kulgeb ligikaudu piki 17. laiuskraadi.

Põhja-Vietnam valis sotsialistliku arenemistee.

Lõuna-Vietnamis loodi 1948. aastal marionettriik — niinimetatud Vietnami Vabariik.

Ameerika imperialistid osutavad igakülgset abi Lõuna-Vietnami rahvavastasele marionetlikule režiimile. Lõuna-Vietnami reaktsiooniline valitsus, tuginedes Ameerika Ühendriikide abile ja otsesele sõjalisele vahelesegamisele, peab sõda vabadusvõitlust alustanud rahva vastu. Lõuna-Vietnami töötajad astuvad välja imperialistliku vahelesegamise ja reaktsioonijõudude valitsemise vastu, Vietnami rahumeelse ühendamise ning sõltumatu demokraatliku riigi loomise eest. Lõuna-Vietnami rahva võitlus on pälvinud sotsialistlike maade töötajate ja kõigi rahuarmastavate rahvaste palava poolehoidu. Vietnami DV valitsus on esitanud konkreetseid ettepanekud maa ühendamiseks.

Küsimusi ja ülesandeid.

Andke hinnang Vietnami ja selle põhjaosa — Vietnami Demokraatliku Vabariigi geograafilisele asendile.

Vietnami DV rahvastik.

Vietnami Demokraatlik Vabariik on paljurahvuseline maa. Siin elab üle 60 rahvuse ja hõimu. Vietnamlased, kes ise nimetavad ennast «kin'ideks», moodustavad 85% Vietnami DV elanikkonnast. Nad on asustanud peamiselt tasandikupiirkonnad, kuna vähemusrahvused elavad mägedes. Rahvavõimu tingimustes on kõik rahvused saanud võrdõiguslikeks. On loodud kaks autonoomset piirkonda: Vietbak, kus elavad taid, nungid ja teised rahvused, ning Teibak, kus elavad thaid, meod jt. Nagu vietnamlastest elanikkonnaga provintssides, nii ka rahvuspiirkondades arenevad majandus ja kultuur kiiresti.

Vietnami DV-s on likvideeritud mõisnike-feodaalide ja kapitalistide klass. Alles on jäänud üksnes väikekapitalistlikud elemendid (peamiselt käsitöö ja kaubanduse alal). Vietnami DV kõige arvukam klass on talurahvas. Põllumajanduses on tegev $\frac{4}{5}$ aktiivsest elanikkonnast. Üle $\frac{9}{10}$ talupojaperekondadest on astunud põllumajanduslikesse tootmiskooperatiividesse. Tööstuses, käsitöö ja ehituse alal tegutseb umbes $\frac{1}{10}$ aktiivsest rahvastikust. Töölisklassi osatähtsus kasvab pidevalt ning temale kuulub juhtiv osa maa poliitilises elus.

Rahvastiku tihedus Vietnami DV-s on üle 100 el./km². Asustus on väga ebahütlane. Üle $\frac{4}{5}$ rahvastikust elab Songkoi (Punase) jõe deltas, mis moodustab vaid väikese osa vabariigi territooriumist. Elanikkonna tihedus on siin üksikutes provintssides 600—800, kohati isegi 1 000 el./km². Tihedasti on asustatud ka rannikuriba. Samal ajal on mägist metsapiirkondade asustus hõre. Linnades elab umbes $\frac{1}{10}$ Vietnami DV rahvastikust. Peaegu kõik linnad kuuluvad väikeste hulka ning paiknevad Songkoi

deltas ja rannikul. Suurim linn — Hanoi (üle 700 000 elaniku) — tähendab vietnami keeles «Keset jõge». Linn paikneb delta ülas-osas, seal, kus Songkoi hakkab hargnema. Hanoi on Vietnami DV pealinn, maa tähtsaim tööstus-, kultuuri- ja administratiivne keskus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguste Aasia sotsialistlike riikide elanikkonna koosseis on palju-rahvuseline, missugustes aga on see ühtlane?
2. Missugustes Välis-Aasia sotsialistlikes riikides on loodud autonoomsed rahvuspiirkonnad?

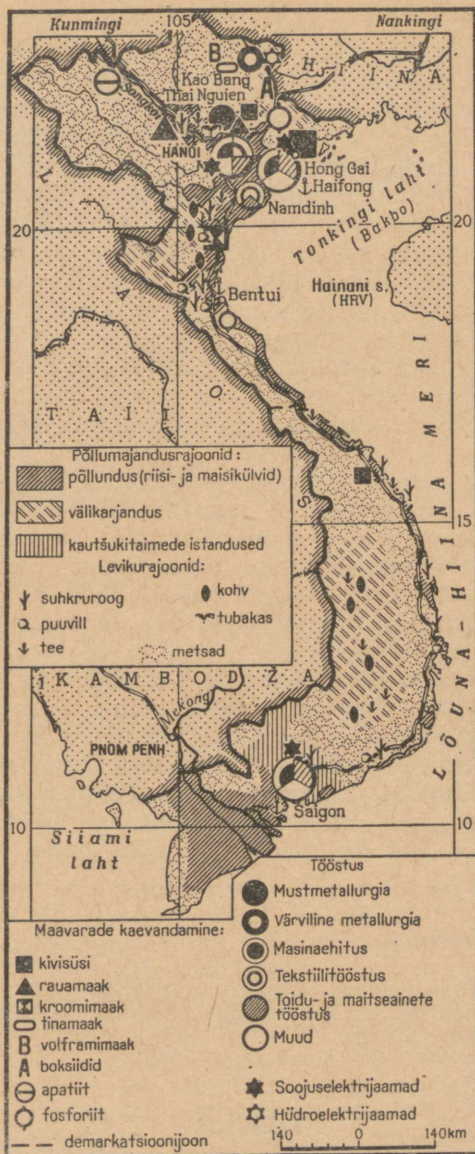
Majanduse üldiseloostus.

Noor Vietnami Demokraatlik Vabariik sai kolonialismilt päranduseks laostatud majanduse. Tänu sotsialistlike maade, eriti NSV Liidu vennalikule abile on Vietnam suutnud saavutada lühikese ajaga suurt edu. Sotsialistlik sektor hõlmab nüüd kogu kaasaegse tööstuse, transpordi, väliskaubanduse, peaaegu kogu põllumajanduse, käsitöö ja sisekaubanduse. Sõja lõpust kuni 1963. aastani kasvas tööstusliku tootmise maht peaaegu seitsmekordseks, põllumajandusliku tootmise maht — enam kui kahekordseks. Tööstus annab praegu üle $\frac{2}{5}$ rahvamajanduse kogutoodangust. Vietnami DV majandus läheb sotsialistliku industrialiseerimise teed. Lõuna-Vietnami mahajäänud agraarmajandus on sügava kriisi seisundis.

Põllumajandus.

Põllumajandus on Vietnami DV majanduse põhikar. Põllu-majanduses on juhtival kohal põllundus. Troopiline kliima lubab viljelda mitmesuguseid põllumajanduskultuure. Mõned kultuurid annavad 2—3 saaki aastas. Ules on haritud kõik harimiskõlblikud maatükid jõeorgudes ja eriti deltades, rannamadalikel, mägedevahelistes orgudes, mäenõlvadel (terrassidel). Külvipinda laiendada on raske — tuleb juurida metsa, hävitada džunglit.

Aastaaegadeks Vietnami, nagu teisteski troopikamaades, on vihmaperiood ja kuiv periood. Isegi jaanuarikuus ei lange temperatuur maa põhjaosas tavaliselt madalamale kui 16—17°. Harva langeb temperatuur 10°-ni. Maist kuni oktoobrini (suvel) on väga palju sademeid ($\frac{4}{5}$ aastasest sademete hulgast). Paduvihmad põhjustavad sageli suuri üleujutusi. Elanikkond võitleb üleujutuste vastu, koondab liigvee veehoidlatesse ja niisutuskanalitesse. Kuiv periood vältab novembrist aprillini (talv). Sel aastaajal nõuavad paljude piirkondade põllud niisutamist. Mõnedes piirkondades seevastu esineb soiseid alasid.

Võrrelge Vietnami Demokraatliku Vabariigi ja Lõuna-Vietnami majanduse paigutust. Mille poolest erineb Vietnami DV-s asuva Songkoi jõe delta majanduse struktuur Lõuna-Vietnami asuva Mekongi jõe delta majanduse struktuurist?

Vegetatsiooniperiood kestab aastaringselt. Talupoegade põllutöodes ei tekigi vaheaega: riisi koristatakse mais ja oktoobris; maisi, bataati ja maniokki — märtsist augustini; puuvilla kasvatatakse kuival perioodil, puuvilja ja köögivilja — kogu aasta vältel.

Vietnami DV ja kogu Vietnami põllunduse tähtsaimaks haruks on riisikasvatuse üleujutatavatel põldudel, eriti Songkoi deltas. Riisi kasutatakse ulatuslikult mitmetel toiduainete tööstuse aladel. Riisidõled lähevad loomasöödaks, neid kasutatakse ka parimate pabersortide valmistamiseks, neist tehakse peakatteid, matte, kandekotte, nõöri. Riisipõldudel kasvatatakse kala. Varematal aastatel oli kogu maa viljaaidaks Mekongi jõe delta Lõuna-Vietnami. Rahvavõimu aastail on riisitootmine Vietnami Demokraatlikus Vabariigis suurenenud enam kui kahekordseks ning ületab nüüd tunduvalt Lõuna-Vietnami toodangu. Riisikasvatuseks ebasobivatel deltamaadel ja küngaste nõlvadel kasvatatakse maisi, bataati, maniokki ja teisi toidukultuure.

Küngastel ja eelmäestikes kasvatatavad tehnilised kultuurid omavad külvipinnas tagasihoidlikku kohta. Tähtsaim neist on suhkruroog, olulised on ka puuvill, tee, kohv, õlitaimed, tubakas. Delta-alal on arenenud seakasvatuse, linnukasvatuse ja siidiusside kasvatamine. Mäestikupiirkondade karjamaadel peetakse veiseid, eriti härgi ja pühvleid, kes on asendamatud tööloomad riisiväljadel.

Vietnami Demokraatlik Vabariik on rikas metsa poolest: metsa all on 56% vabariigi territooriumist. Peaaegu $\frac{2}{3}$ kõigist Vietnami metsadest jääb Vietnami Demokraatliku Vabariigi territooriumile. Metsades on palju väärspuuliike: palisander, tekapuu, raudpuu, sandlipuu, kamripuu, kaneelipuu, roosa ja punane puu ning teised puuliigid, mida kasutatakse mööbli valmistamiseks, nikerdustöödeks, ehitustel ning väärtuslike toodete saamiseks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused on Vietnami DV põllunduse iseärasused?
2. Võrrelge Vietnami DV põllumajanduse struktuuri Hiina, Mongoolia ja Korea RDV põllumajandusega.

Tööstus.

Vietnami Demokraatlikus Vabariigis leidub mitmesuguste maavara de suuri lademeid. Mägestikujõed on rikkad hüdroenergia varudelt, metsadest saadakse rohkesti puitu. Suure hulga mitmesugust toorainet võib tööstus saada põllumajanduselt. Noorel vabariigil on kavas hakata kasutama kõiki neid rikkaid ressursse majanduse arendamiseks.

Tööstuse struktuuris etendab peamist osa kergetööstus ja eriti toiduainete tööstus. Need kaks tööstusharu annavad kokku üle $\frac{2}{3}$ Vietnami DV tööstustoodangu koguväärtusest. Riisipuhastus- ja jahutööstused, suhkru-, tee-, taimeõli- ja tubakavabrikud ning muud toidu- ja maitseainete tööstuse, samuti naha- ja tekstiilitööstuse ettevõtted paiknevad hajali linnades (eriti Hanoi ja Haifongis) ning maakohtades Songkoi deltas. Siin töödeldakse ka Songkoid ja tema lisajõgesid mööda mäestikualadelt parvetatavat metsa.

Rasketööstuse harudest on silmapaistvamal kohal söetööstus. Karjääriviisiliselt kaevandatakse kõrgekvaliteedilise kivisöe lademeid Hong Gai rajoonis ranniku lähedal. Siit veetakse sütt üle kogu maa. Vietnami Demokraatlikus Vabariigis kaevandatakse ka rauamaaki, kromiiti, volframit, tina, boksiiti, apatiiti ning sulatatakse värvilisi metalle. Thai Nguienis (Vietbaki autonoomne piirkond) ehitatakse esimest mustmetallurgiatehast Vietnamis. Kujunemas on kodumaine masinaehitus. Hanoi toodetakse tööpinke ja põllutöömehhanismid, Haifongis — jõelaevu ja väiksemaid merelaevu.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguseid looduslikke ressursse on tööstuse arendamiseks Vietnami Demokraatlikus Vabariigis? Kuidas neid kasutatakse?
2. Kuidas paikneb Vietnami DV tööstus? Millega on seletatav niisugune paigutus?

Transport. Välised majanduslikud sidemed.

Sisemaal toimuvad veosed peamiselt raudteel. Viimaste sõdade ajal purustati raudteed täielikult. Rahvavõimu perioodil on üle $\frac{3}{4}$ neist juba taastatud. Raudteevõrk on hõre (alla 1 km/100 km²). Juba iidsest ajast on omanud suurt tähtsust siseveeteed (eriti Songkoi jõe deltas) ja meretransport. Nende tähtsus on säilinud ka tänapäeval. Veeteede arvele langeb üle $\frac{1}{3}$ kõigi transpordiliikide veokäibest. Lisaks Vietnami DV peamisele sadamale Haifongile on pärast maa vabastamist ehitatud uus sadam Bentui. Eriti kiiresti areneb autotransport, mis ulatub kaugegetesse mäestikupiirkondadesse.

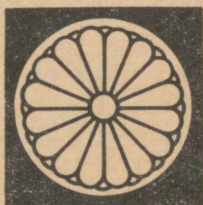
Ligi $\frac{3}{4}$ Vietnami DV väliskaubandusest langeb sotsialistlike maade, eriti NSV Liidu, samuti Hiina Rahvavabariigi ja Tšehhoslovakkia arvele. Vietnami Demokraatlikul Vabariigil on väliskaubanduslikud suhted ka kapitalistlike maadega — Jaapani, Prantsusmaa, India ja Indoneesiaga. Eksportitakse peamiselt sütt, tina, kromiiti, apatiiti, käsitöötooteid, samuti troopikavööndi põllunduse saadusi ja väärismetalle. Vietnami DV realiseerib

neid kaupu (välja arvatud süsi ja apatiit) sotsialistlikul maailmaturul. Üheksa kümnendikku impordist moodustavad tooraine ja materjalid tööstuse jaoks, masinad ja seadmed.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Leidke kaardil Vietnami DV peamised raudteed. Analüüsige Vietnami DV raudteede ja elanikkonna ning majanduse paiknemise seoseid.
2. Iseloomustage võrdlevalt Vietnami DV ja Lõuna-Vietnami majandust ning kaasaegset poliitilist olukorda.

KAPITALISTLIKUD RIIGID.

JAAPAN.

Pindala — 372 000 km²

Rahvastik — 96 milj. el.

Pealinn — Tokio

Koosseis ja geograafiline asend.

Nii nagu Suurbritannia on saareriigiks Euroopas, niisama on Jaapan saareriigiks Aasias. Jaapani saarestikukaar kulgeb paralleelselt mandri rannajoonega 3 500 km pikkuselt. Jaapan koosneb mitmest tuhandest väikesest saarest, millest osa on asustamata, ning neljast suurest saarest — Honšiust, Hokaidost, Kiušiust ja Šikokust. Peaaegu kogu Jaapani elanikkond on koondatud neile neljale saarele.

Saarte rannajoone sügav liigestatus loob head tingimused laevanduseks: sadamad paiknevad soodsates kaitstud lahtedes.

Vaikse ookeani ülemaailmsed veeteed võimaldavad Jaapanil arendada kaubanduslikke suhteid teiste maadega. Jaapani saarte vastas mandril asetsevad NSV Liit ja Hiina, mis loob avaraid võimalusi kaubavahetuseks sotsialistlike maadega.

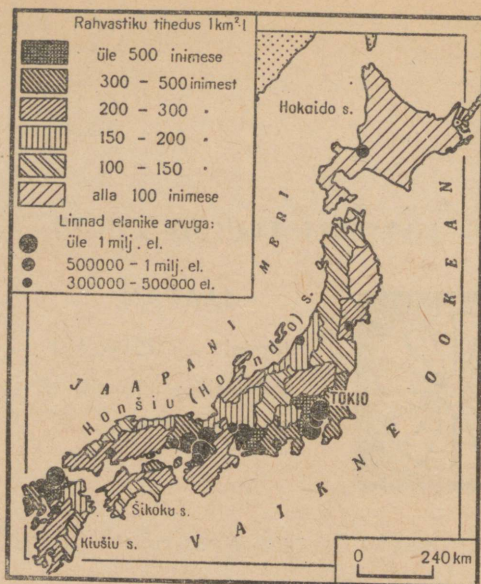
Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge Jaapani ja Suurbritannia geograafilist asendit. Missuguseid ühiseid jooni ja erinevusi te märkate?

Rahvastik.

Jaapani elanikkonna rahvuslik koosseis on ühtlane: üle 99% maa elanikkonnast moodustavad jaapanlased.

Rahvastiku tihedus on keskmiselt ligikaudu 260 el./km², kuid peamistel majanduslikult kasutatavatel tasandikel tõuseb rahvastiku tihedus 500—600 inimeseni ruutkilomeetril.

Meenutage, kuidas paiknevad Jaapani saartel mäed ja madalikud, ning andke geografiline põhjendus rahvastiku paigutusele ja tihedusele. Miks paikneb enamik suurlinna Jaapani idarannikul?

Ligi $\frac{2}{3}$ elanikkonnast paikneb linnades. Maarahvastiku tihedus ei tõuse üle 130–140 el./km², paljudes sisemaapiirkondades on maaelanikkonna tihedus vaid 35–40, Hokaido sisepiirkondades aga kõigest 10–15 inimest ühel ruutkilomeetril.

Ainult 21 Jaapani linnas 160-st on üle 300 000 elaniku, kuid just need suured keskused hõlmavad 70% linlastest. Seitsmes miljoni linnas (Tokio, Osaka, Nagoja, Jokohama, Kioto, Kobe ja Kita-Kiušiu) elab kokku ligi kolmandik linnarahvastikust.

Jaapani majanduses kuulub juhtiv koht väikesearvulisele suurdanluse rühmale. Töölised ja talupojad peavad aktiivset võitlust demokraatlike õiguste eest, monopolide vastu. Amerikka lendurite poolt Hirošimale ja Nagasakile heidetud aatomipommide toimet tunda saanud jaapani rahvas ei taha uut sõda.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 3 järgi Jaapani ja Euroopa kapitalistlike suurriikide ning Aasia maade rahvastiku loomulikkude juurdekasvu. Missugused neist maadest on Jaapanile selle näitaja poolest lähemal?

2. Milles seisab Jaapani ja Suurbritannia elanikkonna klassistruktuuri erinevus?

Arenemise iseärasused. Majanduse üldiseloostus.

Jaapan on kõrgeltarenenud kapitalistlik riik, mille majanduses on juhtival kohal tööstus. Tööstustoodangu kogumahult on Jaapan tõusnud neljandale kohale kapitalistlikus maailmas.

Kapitalistlikule arenemisteele asus Jaapan paljudest teistest maadest hiljem. Teaduse uusimad saavutused, Euroopa ja Ameerika tehnika tungisid Jaapanisse XIX sajandi lõpul. See oli Jaapani tööstusliku ja kultuurirevolutsiooni ajastu. Jaapan kasutas aktiivselt oma soodsat geograafilist asendit, sai alistatud Hiinalt kontributsiooni ning ekspluateeris Hiina territooriumi. See aitas oluliselt kaasa Jaapani kapitalismi kiirele kasvule.

XX sajandi alguseks domineeris Jaapani majanduses põllumajandus, kuid Esimese ja Teise maailmasõja vahelise perioodi vältel muutus Jaapan agraar-industriaalmaast industriaal-agrarimaaks. Tööstuses hakkas jagamatult valitsema panga- ja tööstusmonopolide väikesearvuline klikk. Samal ajal jäid püsima märkimisväärsed feodalismi igandid: maa jäi mõisnike kätte, renditalupojad sõltusid täielikult mõisnikest, vabrikutes rakendati poolorjusliku tööd.

Pärast Teist maailmasõda tekkis vanade tööstusmonopolide kõrvale uusi tööstus- ja pangakapitali koondisi. Kapitali kontsentratsiooni astmelt jääb Jaapan maha Ameerika Ühendriikidest, Saksa Föderatiivsest Vabariigist ja Suurbritanniast. Monopolistidele kuuluvad tööstusettevõtted on sisustatud kõige uuema tehnikaga. Need on suured tehased ja vabrikud. Samal ajal on Jaapani tööstusele iseloomulik see, et püsivad väikeettevõtted tööliste arvuga alla 50 inimese. Niisugustes ettevõtetes töötab peaaegu pool kõigist töölistest. Jaapanis on väikeettevõtteid rohkem kui kapitalistliku Euroopa kõrgeltarenenud maades.

Tööstuse arenemise tempolt on Jaapan sõjajärgsel perioodil ette jõudnud kõigist teistest kapitalistlikest maadest. 1963. aastaks ületas Jaapani tööstustoodangu maht sõjaeelse taseme peaaegu viiekordselt. Terasetoodangult on Jaapan tõusnud kapitalistlike maade hulgas kolmandale kohale Ameerika Ühendriikide ja Saksa Föderatiivse Vabariigi järel, raadioelektronika seadmete toodangult teisele kohale ning laevaehituse tonnaažilt — esikohale. Tööstuse kiire kasvutempo on saavutatud tänu ettevõtete siseseadete uuendamisele ja uue tehnika (sealhulgas importtehnikaga) rakendamisele, suurele nõudmisele tööstustoodete järele, väliskapitalimahutustele ja tööliste julmale ekspluateerimisele.

Olulised muudatused on toimunud ka põllumajanduses. Enne sõda omas maad vähem kui 30% põllumajanduses tegevatest inimestest; 27% talupoegadest polnud üldse maad, 40% talupoegadest omas väga väikesi maatükke ning oli sunnitud maad juurde rentima. Põllumajandussaaduste peamiseks tootjateks olid rentnikud, kes andsid mõisnikele rendiseks üle poole saagist.

Pärast Teist maailmasõda rahvahulkade surve all läbiviidud agraarreform likvideeris mõisnike senise ülevõimu. Suur osa mõisamaadest müüdi talupoegadele, mille tulemusena maaomanike hulk kahekordistus. Piirati ka rendimaksu. See soodustas jõukate

farmimajandite arvulist kasvu ja tugevnemist. Kuid reform ei kaotanud maapuudust. Enamik talupoegi omab umbes ühe hektari suurust maatükikest, rohkesti on jäänud püsima 0,3—0,4 hektari suurusi kääbusmajapidamisi. Talupoegade kihistumine klassideks on intensiivistunud, kehvikud laostuvad ning annavad täiendust linnaproletariaadile.

Peeaeagu kogu põllumajanduslikult kasutatav maa ning kõik tööstuskeskused on koondunud tasandikele ja jõeorgudesse, mis moodustavad umbes 20% Jaapani territooriumist. Väga paljusid majanduslikuks tegevuseks täiesti kõlblikke piirkondi kasutatakse nõrgalt.

Tööstus.

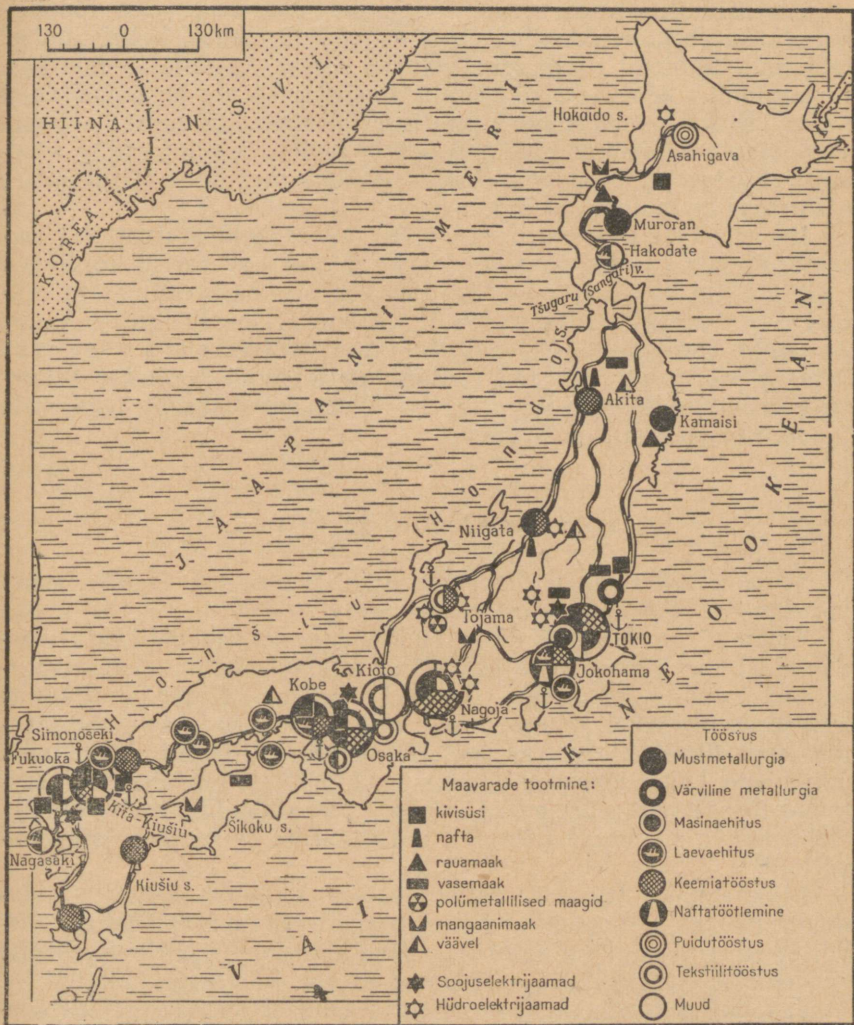
Ligi $\frac{2}{3}$ tööstustoodangu koguväärtusest annab rasketööstus. Rasketööstusharudest on suurima tähtsusega masinaehitus, metallurgia ja keemiatööstus.

Tööstusel on olemas hea baas kõrgeltarenenud energia- ja ja n d u s e näol. Kuigi oma toorainest ei piisa (sütt toodetakse vaevalt $\frac{3}{4}$, naftat aga $\frac{1}{10}$ ulatuses vajadustest), jääb Jaapan elektrienergia tootmise tasemelt kapitalistlike maade hulgas maha ainult Ameerika Ühendriikidest ja Suurbritanniast. Pool toodetavast elektrienergiast saadakse hüdroelektrijaamadelt. Energiabilansis on suur tähtsus naftal, mida imporditakse eeskätt Lähis- ja Kesk-Ida maadest ning Indoneesiast. Naftatöötlemistehaseid on kõigis Jaapani suuremates sadamates.

Metallurgia tööstus sõltub samuti tooraine sisseveost. Jaapanil ei ole küllaldaselt rauamaaki ega koksisütt. Vähe on värvilisi metalle (peale vase). Enne Teist maailmasõda toodeti Jaapanis terast kaks korda rohkem kui malmi; terast sulatati sisseveetavast vanarauast. Nüüd, püüdes vabaneda malmi ja vanaraua sisseveost, ehitavad Jaapani kompaniid uusima tehnikaga varustatud suuri kõrgahjusid. 1962. aastaks suurenes malmitoodang sõjaeelsega võrreldes üheksakordseks (18 milj. t). Tooraine sisseveost oleneb metallurgiatehaste paigutus: nad asetsevad sadamalinnades. Vaid Kiušiu saarel ja Hokaido lõunaosas, kus paiknevad Jaapani parimad söeleiukohad, areneb metallurgia kohaliku tooraine baasil.

Masinaehituse koosseis on väga mitmekesine. Tootmisvõimsuse poolest paistavad silma energeetika- ja transpordimasinate tootmine ning mõningad uusimad masinaehituse harud. Jaapani elektrivedurid, turbiinid, elektrimootorid, raadioelektronika seadmed, kino- ja fotoaparaadid on hästi tuntud kogu maailmas. Laevaehituse alal on Jaapan kuulus oma ülivõimsate tanklaevade («supertanklaevade») poolest. Enamik seesuguseid laevu valmib Jokohama, Kobe ja Nagasaki laevatehastes.

Kiiresti on arenenud autotööstus. Teise maailmasõja eel tootis

Tehke kindlaks, kus paiknevad nafta, söe ja rauamaagi leiukohad. Missuguse transpordiliigi abil toimetatakse neid loodusvarasid tööstuslinnadesse, kus paiknevad metallurgia ja naftatöötlemistööstus? Millelega on seletatav see, et igal Jaapani suurlinnadest on oma tööstuslik spetsialisatsioon? Miks spetsialiseerub Kiuſiu saare põhjaosa metallurgia ja masinaehituse alale suuremal määral kui teised suured tööstuslinnad?

Jaapan vähem kui 20 000 autot aastas, 1962. aastal aga juba umbes 1 miljon autot, millest 724 000 olid veomasinad.

Ulatuslikult on arenenud keemiatööstus. See tööstusharu kasutab kohalikku toorainet — väävlit, puitu, koksistamisel tekkinud jäätmeid ning sisseveetavat naftat. Vanade keemiatööstusharude — hapete ja värvainete tootmise kõrval on omandanud suure tähtsuse uued alad: keemiliste kiudainete ja neist kangaste valmistamine, plastmasside ja väetiste tootmine. Sünteetilise kiudaine väljalaskelt on Jaapan kapitalistlikus maailmas teisel kohal, plastmasside toodangult aga kolmandal kohal.

Kergetööstuse harud arenevad rasketööstusest aeglasmalt. Puuvillaste kangaste tootmine ei ole saavutanud sõjaeelset mahtu, kuigi ka praegu toodavad kapitalistlikus maailmas puuvillast riit Jaapanist rohkem ainult Ameerika Ühendriigid ja India. Jaapanile traditsioonilises siiditööstuses valitses pikka aega ränk depressioon, kuid viimastel aastatel on siidriide tootmine tunduvalt kasvanud. See on väga tähtis siidiussikasvatusega tegelevate jaapani talupoegade seisukohalt.

Tööstusrajoonid ja linnad.

Jaapani tähtsamad tööstusrajoonid paiknevad Honšiu saare idarannikul ja Kiušiu saare põhjaosas.

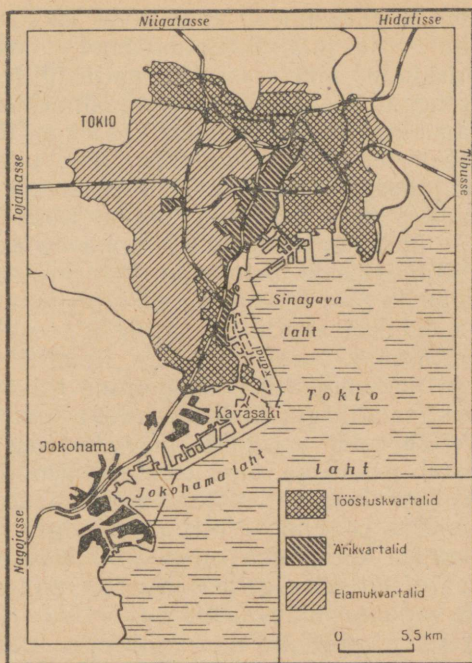
Tokio piirkonnas elab üle viiendiku Jaapani rahvastikust. Lähedal paiknev söebassein ja saare keskosa mäeahelike ristumispiirkonnas asuvad hüdroelektrijaamad varustavad seda piirkonda kütuse ja elektrienergiaga. Koks, nafta, vanaraud ja metallimaagid imporditakse. Suured naftatöötlemis- ja metallurgiatehased paiknevad Tokio lahe suuremates sadamates. Need tehased varustavad toorainega suurt hulka mootori- ja aparaaditehaseid, raadioelektronika seadmete tehaseid, autotehaseid ja muid tööstusettevõtteid.

Linnaelanike vajadusi rahuldavatest tootmisharudest (toiduainete tööstus, polügraafiatööstus, tekstiili- ja õmblustööstuse ettevõtted ning teised) on enamikus koondunud selle piirkonna kahte suuremasse keskusesse — Tokiosse ja Jokohamasse.

Jaapani pealinn Tokio on maa suurim kaubanduslik, tööstuslik, rahanduslik, poliitiline ja kultuuriline keskus.

Linna välisilmes põimuvad euroopa ja jaapani arhitektuur. Keisrilossi ümbruses, ärirajoonides ja kodanluse elamukvartaleis kõrguvad paljukorruselised raudbetoonehitised ning nägusad üksikelamud. Tänavad kirendavad valgusreklamist, tuhanded autod ummistavad risttänavaid, mis raskendab liiklust. Tööliskvartaleis domineerivad ühekorruselised väikesed puumajad, tüüpilised jaapani ehitised madalate uste ja ümbertõstetavate vaheseintega. Majades mööbel peaaegu puudub, seda asendavad matid.

Pärast 1923. aasta maavärinemist, mis tekitas linnas suuri purustusi, on linna ehitamine kulgenud kaootiliselt. Kitsaste tänavate labürindis on raske

Tokio on pindalalt maailma suurim linn. Siin on selgepiiriliselst välja kujunenud linna mitmesuguste piirkondade sotsiaalsed erinevused ja tootmisalased funktsioonid. Leidke plaanil peamised linnaosad ning selgitage, kuidas nad paiknevad. Kuidas pääsevad Tokio sadamasse ookeanilaevad? Missugust sadamat võib nimetada Tokio eelsadamaks?

leida teed, sest paljud tänavad on nimeta ja majad nummerdamata. Sotsiaalsed kontrastid on Tokios nähtavad igal sammul: kõrvuti suure hulga kõrgete õppeasutuste ja teaduslike instituutidega on linnas ligi 6000 templit ja kloostrit; kõrvuti luksuslike hotellidega — inimesed, kes metroo sissepääsude ees ootavad rongiliikluse lõppemist, et leida peavarju allmaaraudtee treppidel; äärelinnas paikneb kõrvuti tehnika seisukohalt suurepäraselt varustatud Hakeda lennujaamaga Haninkupu («Vaeste linn»), kus viletsad hütid pakuvad peavarju kehvemale elanikkonnale. Niisugune on kapitalistliku Jaapani pealinn.

Tokiost kuni Jokohamani kulgevad peaaegu pideva vööndina tööstuslikud satelliitlinnad ja eeslinnad.

Jokohama on Tokio eelsadam, kus on palju rohkem metallurgia- ja naftatöötlemistehaseid kui Tokios. Jokohama masinaehituses domineerivad rohkesti metalli nõudvad tootmisharud — raskemasinaehitus ning eriti seadmete tootmine laevatehaste ja laevade jaoks. Jokohama laevaehitustehased on suurimad Jaapanis.

N a g o j a tööstuspiirkond oli enne sõda kuulus oma tekstiilitööstuse (puuvilla-, villa- ja siiditööstus) poolest. Nüüd toodetakse siin rohkem tehiskiudu, plastmasse ja paljusid teisi keemiasaadusi. Siin on arenenud ka mitmekesine masinaehitus.

Sisemere idapoolses lahes paikneb O s a k a tööstuspiirkond. Osaka on suuruselt teine linn Jaapanis. Selle piirkonna tööstus on koondunud paljudesse linnadesse. Nad asetsevad «kolmnurgas», mille moodustavad suured keskused Osaka, Kobe ja Kioto.

Osaka ja seda ümbritsevad satelliitlinnad on endiselt spetsialiseerunud tekstiilitööstusele («Jaapani Manchester»), kuid tekstiilitööstuse kõrval on siin loodud ka hästiarenenud aparaadi- ja mootoriehitus, toodetakse tekstiilitööstusele ja teistele tööstusharudele vajalikke masinaid. Linn on tähtis finantskeskus: siin on palju pankasid ja monopolistlike kompaniide filiaale.

Kobe on mustmetallurgia ja laevaehtuse linn; Kobe masinatööstus toodab kõike, mida vajatakse laevade jaoks, sinne metallurgia aga varustab metalliga kogu tööstuspiirkonda. Kobe laevatehased annavad 30% Jaapanis ehitatavate laevade tonnaazist.

Kioto — endine pealinn — on mitmekülgse käsitöö ja Jaapanile traditsioonilise keraamika ning siiditööstuse vana keskus. Linn paikneb maaliliselt eelmägede küngastel, siin on palju parke, templeid ja teisi vanaaja mälestusmärke.

Põhja-Kiušiu piirkond meenutab oma tööstuse struktuurilt ja paigutuselt Ruhri basseini. Suured metallurgiatehased annavad malmi, terast, valtsmetalli. Raskemasinatehased toodavad kaevandusseadmeid ning mitmesuguseid tööpinke. Põhjaranniku viis suurt linna on sedavõrd liitunud, et hiljuti kuulutati nad ametlikult ühiseks Kita-Kiušiu linnaks, kus elab üle 1 milj. inimese.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Vorrrelge tabelite 9, 10 ja 11 alusel Jaapani ja teiste kapitalistlike maade söetoodangut, elektrienergia- ja terasetoodangut. Millised järeldused tulenevad sellest võrdlusest?

2. Kandke Jaapani kontuurkaardile tööstusrajoonid ning iseloomustage iga piirkonna ja suurema linna tööstust.

3. Tehke Välisriikide majandusgeograafia, I, lk. 33 toodud kaardi järgi kindlaks, missugustest maadest ja millist temale vajalikku toorainet saab Jaapan?

Põllumajandus.

Hoolimata sellest, et Jaapanis domineerib mägine reljeef, on siinsed looduslikud tingimused põllumajanduse arenemiseks soodsad. Mäenõlvade mullastik on hästi välja kujunenud, siinsed leetmullad ja pruunid metsamullad annavad väetamise puhul kõrgeid saake. Raskused mägiste alade kasutuselevõtmisel tulenevad sellest, et 60% neist aladest on kallak üle 15°, s. t. nõlvad on niivõrd

järsud, et on võimalik ainult terrasspõllundus. Põllunduse niisuguse tüübi puhul on tavaliste põllutöömasinate (traktorite jt.) kasutamise võimalused piiratud. Punamulla- ja alluviaalmullatasaandikud on kergesti kasutuselevõetavad ja haritavad.

Saarte meridionaalne kaju põhjustab suuri erinevusi kliimas. Hokaido saar ja Honšiu põhjaosa paiknevad parasvöötmes. Siin on talvel lumi maas ning suvise vegetatsiooniperioodi pikkus on 120—140 päeva (temperatuuriga üle 10°). Kiušiu lõunaosa ja Riu-kiu saarestiku kliima aga läheneb troopilisele. Siin temperatuur alla 0° ei lange, 240 päeva vältel aastas on temperatuur kõrgem kui 20°. Jaapani keskosa kuulub subtroopilise kliima piirkonda. Sademed (kokku 1 000—3 000 mm aastas) ei ole nii hooajalised kui mandril, kuid siiski vajab idaranniku põllundus talvemussooni perioodil niisutamist, läänerannikul aga ei ole ilma kunstliku niisutusega võimalik riisi kasvatada.

Jaapanis saab kasvatada paljusid põllukultuure, kuid nende paiknemine sõltub kliimast.

Jaapani põllumajanduse peamiseks haruks on põllundus. Loomakasvatus on hakanud levima alles viimastel aastatel seoses loomakasvatuse arendamiseks paremaid võimalusi omavate kapitalistlike majandite tugevnemisega.

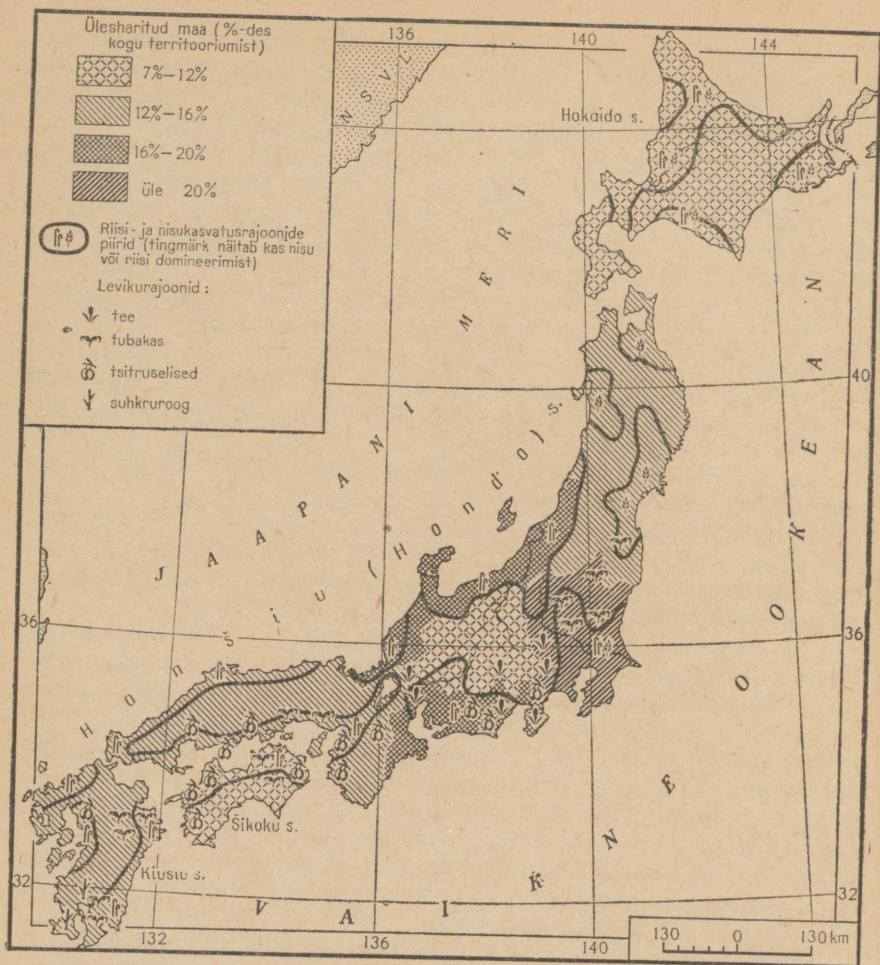
Enne sõda oli Jaapanis põllutöömasinaid vähe. Nüüd on majandid tehnikaga palju paremini varustatud. Domineerib niinimetatud «väike mehhaanika» (mitmesugused elektri- ja sisepõlemismootoritega varustatud masinad, puu- ja köögiviljaaedade hariamiseks määratud käsitraktorid, iseliikuvad kultivaatorid jne.). Jõukad farmid kasutavad seesuguseid masinaid rohkesti. Väiketalu-pidajad ostavad masinaid sageli kooperatiivselt, kuid mehhaniseerimise tase on nende majapidamises siiski madalam. Viimaste aastate vältel on väetiste kasutamine mitmekordistunud. Intensiivsemate meetodite rakendamine põllumajanduses on suurendanud põllumajandussaaduste toodangut.

Samal ajal suur hulk kääbusmajandeid ei suuda otsa otsaga kokku viia. Kaks kolmandikku maavaldajaist on sunnitud käima mujal hooajatöödel või tegelema mitmesuguste kõrvalaladega (metsatööd, siidiussikasvatus, kalandus jne.).

Jaapani maafond ei leia küllaldast kasutamist. Paljud metsapiirkonnad (metsad katavad $\frac{2}{3}$ maa territooriumist) võib muuta terrasspõldudeks. Seda takistab aga asjaolu, et enamik metsast kuulub suurmaomanikele.

Jaapani peamiseks põllukultuurideks on teravili (riis, nisu, oder), kaunviljad, õlitaimed ning mitmesugused köögi- ja puuviljad, sealhulgas tsitruselised. Suur osa teesaagist läheb ekspordiks.

Tähtsaks majandusharuks on ka kalandus. Kala püütakse nii rannavetes kui ka kaugeates põhja- ja lõunameredes. Rannalähedase püügiga tegelevad kõikide ranna-asulate elanikud, püügiga ulgumerel aga suurmonopolid. Monopolide valdusse kuulub

Millega on seletatav maakasutuse väga madal protsent Honšiu saare põhjaosas ja Hokaidol? Andke seletus nisu ja riisi külvalade paigutusele. Kus kasvatakse Jaapanis subtroopilisi kultuure? Missugused on need kultuurid?

suur, tehniliselt täiuslik kalalaevastik. Kala töödeldakse osaliselt avamerel, laevadel, samuti paljudes sadamalinnades. Suuremad kalasadamad on Hakodate ja Nagasaki. Kalapüügitl on Jaapan kapitalistlike maade hulgas esikohal.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Arvutage tabelite 2 ja 17 järgi, kui palju riisi toodavad Jaapan, Birma, Tai ja Indoneesia ühe elaniku kohta. Missugused neist maadest on suurimad riisitootjad?
2. Miks kujunesid just Nagasaki ja Hakodate suurteks kalapüügikeskusteks?

Transport.

Erinevalt paljudest teistest maadest teostub enamik Jaapani sisevedudest rannasõidulaevadel. Teine koht veokäibes kuulub raudteedele, mis ühe kolmandiku ulatuses on elektrifitseeritud.

Mägine reljeef sunnib ehitama palju tunnelid. Neid on Jaapanis üle 3000. Hakodatest lõunasse sõitvad rongid ületavad Tsugaru lahe erilistel parvedel ning sõidavad tunneli kaudu Simonseki väina alt läbi. Niiviisi saab põhja—lõuna suunas sõita läbi kõik saared ilma ümberistumisteta.

Autotransport on ulatuslikult arenenud pärast Teist maailmasõda. Autodega veetakse kaupu lähestikku asetsevate linnade vahel. Jaapan peab kaubavahetust välisriikidega oma laevastiku abil, mille tonnaaž oli 1962. aastal üle 8 milj. t.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 20 järgi Jaapani ja Euroopa kapitalistlike riikide raudteevõrgu tihedust.

2. Missugused on Jaapani sisetranspordi struktuuri iseärasused, võrreldes Euroopa kapitalistlike suurriikidega?

Välised majanduslikud sidemed.

Jaapani majanduse teeb sõltuvaks maailmaturust nii tooraine import kui ka suure osa valmistoodangu eksport.

Ligi $\frac{2}{3}$ impordist moodustavad toorained: nafta, rauamaak, vanametall, süsi, puuvill, vill, kautšuk. Jaapan veab sisse ka masinaid ja toiduaineid. Eksporditakse peamiselt tekstiilitooteid (sealhulgas tehiskiust valmistatud tooteid), masinaid ja aparate, keemiakaupu ja ravimeid.

Umbes 30% eksporditavatest kaupadest läheb Ameerika Ühendriikidesse. Impordis on Ameerika Ühendriikide osatähtsus veelgi suurem. Ameerika Ühendriikidega toimuva väliskaubanduse passiivne bilanss on Jaapanile äärmiselt ebasoodus. Jaapan püüab laiendada sidemeid nende maadega, kust on võimalik saada odavamat toorainet ning kus oleks võimalik realiseerida kõrge hinnaga oma masinaid ja muid kaupu. Suureneb Jaapani majanduslik sisetung Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika arenevatesse maadesse.

Pärast Teist maailmasõda taastusid Jaapani ja Nõukogude Liidu väliskaubanduslikud sidemed alles 1957. aastal, kui sõlmiti spetsiaalne kokkulepe kaubavahetuse laiendamise kohta. Sellest ajast peale Jaapani ja Nõukogude Liidu kaubavahetus kasvab. Taastatud on ka otsene laevaühendus NSV Liidu ja Jaapani sada-

mate vahel. Nõukogude Liit ekspordib Jaapanisse raua-, kroomi- ja mangaanimaaki, kütust, puitu ja teisi kaupu. Jaapanist saadakse mõningaid masinaliike, laevu, keemiatoteid ja ravimeid.

Viimastel aastatel on Jaapan loonud kaubandussuhted Poola, Tšehhoslovakkia, Ungari, Rumeenia ja Bulgaariaga.

KAGU-AASIA MAAD

Poliitiline kaart. Geograafiline asend.

Mõiste «Kagu-Aasia» ühendab Indo-Hiina poolsaarel ja Malai saarestikus asuvate riikide rühma. Siia kuuluvad Birma, Tai, Laos, Kambodža, Filipiinid, Indoneesia ja Malai Föderatsioon (1963. aastal ühendati see Kalimantanani saarel asuvate Inglise asumaadega ja Singapurigiga niinimetatud Malaisia Föderatsiooniks), Vietnami Demokraatlik Vabariik¹ ja Ameerika Ühendriikidest sõltuv Lõuna-Vietnam.

Kagu-Aasia piirkond kujunes kolonisatsiooni objektiks juba kapitalismi koidikul. XVII sajandil, tõrjunud kõrvale portugallased, vallutasid hollandlased Indoneesia ja muutsid selle oma asumaks, mida hakati nimetama Hollandi Indiaks. Hiljem pidasid Indo-Hiina poolsaarel koloniaalsõdasid Inglismaa ja Prantsusmaa, kes XIX sajandi lõpuks jaotasid selle poolsaare omavahel. Seda saatust suutis vältida ainult Tai, kuid, sattunud V. I. Lenini väljenduse kohaselt «inglise vasara ja prantsuse alasi vahele», muutus ta tegelikult poolkoloniaalsõda Hispaaniaga vallutasid Ameerika Ühendriigid 1898. aastal Filipiinid.

Teise maailmasõja aastail olid kõik asumad Kagu-Aasias Jaapani vägede poolt okupeeritud.

Koloniaalsüsteemi lagunemise protsessis sõjajärgsel perioodil on peaaegu kõik endised asumad saanud poliitiliselt iseseisvaks.

Kuid imperialistlikud riigid, kasutades ära asjaolu, et noored riigid on majanduslikult nõrgad, püüavad säilitada oma võimu kõikvõimalike vahenditega: avaliku interventsiooniga (Ameerika Ühendriigid Lõuna-Vietnamis), provokatsioonidega, mida pannakse toime kohaliku elanikkonna reaktsiooniliste rühmituste abil (Laoses), majandusliku survega «abi» sildi all, agressiivsete sõjaliste blokkide kokkuklopsimisega (SEATO).

Imperialistide septsused eraldavad Kagu-Aasia maid üksteisest ning nõrgendavad nende saavutusi võitluses majandusliku sõltumatus eest. Kuid enamik noori riike keeldus osa võtmast imperialistlikest blokkidest ning toetas 1955. aastal toimunud Aasia ja Aafrika maade Bandungi konverentsil rahvaste võrdõiguslikkuse ja rahumeelse koostöötegemise põhimõtteid riikidevaheliste suhete alusena.

¹ Vietnami DV on läbi võetud eespool, Indoneesiat käsitletakse pärast Kagu-Aasia maade üldiseloomustust.

Kagu-Aasia maade geograafiline asend on soodus — nad asetsevad India ja Vaikse ookeani kokkupuutepiirkonnas, läbi Malaka väina kulgeval tähtsal kaubateel, kuid kaubateed kontrollib Singapuris paiknev Inglise mereväebaas. On loodud projekt kanali ehitamiseks Tais läbi Kra maakitsuse. See kanal võimaldaks vältida Malaka väina läbimist.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kirjutage tabelist 2 vihikusse kõigi Kagu-Aasia maade pindala ja rahvaarv.
2. Tehke atlasest leiduvate transpordikaartide järgi kindlaks Kagu-Aasia geograafiline asend. Missugused järeldused sellest tulenevad?

Looduslikud iseärasused ja loodusvarad.

Indo-Hiina poolsaare pinnaehitust iseloomustavad meridionaalsed mäeahelikud, sisepiirkondade ulatuslikud mägismaad ja rannikualade alluviaalmadalikud. Enamik mäeahelikke ja mägismaid on järsunõlvilised ning lõhestatud kuristikutaoliste jõesängidega. Seetõttu on nad põllumajanduslikuks kasutamiseks ebasobivad. Ka Malai saarestik on mägine, kuid siin on mäenõlvu tāsandanud laavavoolud ning seetõttu on nõlvad harimiskõhlikud. Rannikumadalikud moodustavad suure osa peaaegu iga saare pindalast.

Olgugi et Indo-Hiina poolsaar asetseb troopikavöötmes, on territoorium mägestike meridionaalse suuna tõttu külmadele kontinentaalsetele õhumaasidele avatud. Seepärast langevad poolsaare põhjaosa talvetemperatuurid 1 kuni 2°-ni, mägedes aga esineb temperatuuri langust alla 0°. Mõningaid subtroopilisi taimi ei ole võimalik neis tingimustes kasvatada.

Poolsaare lõunaosas, nagu saartelgi, ei lange temperatuur kunagi 20°-st madalamale. Siin kasvatatakse nii subtroopika- kui ka troopikataimi.

Kliima mussoonsus on suurem poolsaarel, mis põhjustab suure suvise sademete hulga (üle 2 500 mm rannikul, ligi 1 000 mm siseosa mägismaadel) ning sademete vähesuse talvel (200—300 mm). Isegi suured jõed Iravadi, Menam ja Mekong jäävad talvel veevaeseks, suvel aga on sagedased üleujutused. Põllud nõuavad talvemuusooni perioodil niisutust. Malaka poolsaarel ja saartel jaotuvad sademed ühtlasemalt, kuid ka siin on paljusid rohkesti niiskust nõudvaid kultuure (nagu näiteks riisi) talvel võimalik kasvatada ainult niisutatavatel maadel.

Jõeorgudes ja enamikul madalikest on levinud alluviaalmuldad. Jõgede üleujutuste järel jääb põldudele palju väetavat muda. Mägismaade nõlvu ja madalikke katavad punamullad, saartel aga esineb viljakat mustmulda, mis tekib laavast aluspinnasel.

Kagu-Aasia maade looduslikud tingimused võimaldavad kasvatada väärtuslikke troopikataimi, mida Aasia teistes piirkondades ei saa kultiveerida.

Suureks rikkuseks on metsad, mis katavad $\frac{1}{2}$ kuni $\frac{2}{3}$ kõigi Kagu-Aasia maade territooriumist. Metsades esineb rohkesti väärspuuliike. Madalikel kasvab mitut liiki palme — suhkrupalmid, kookospalmid ja teised; eelmägedes ja mägismaal kohtame tekapuud, punast, roosat ja musta puud, kampripuud, sandlipuud. Kõikjal on levinud bambus, millest maaelanikud ehitavad maju, osavad käsitöölised aga valmistavad nõusid, matte ja paljusid muid majatarbeid.

Suvemussoonide eest mäeahelikega kaitstud Laose ja Kambodža mägismaadel laiuvad kõrge mahlaka rohukattega savannid, mida saab aastaringselt kasutada karjamaana.

Kagu-Aasia maad on rikkad mitmesuguste maavarade poolest. Poolsaart ja selle juurde kuuluvaid saari moodustavate mäeahelike iidsete kivimitega on seotud rohked tina ja volframi leiukohad. Saartel ja Iravadi orus paiknevate nooremate geoloogiliste moodustistega on seotud naftaleiukohad. Raua- ja mangaanimaagi, kromiitide, väiksemaid värviliste metallide, väävli, boksiitide, fosforiitide ja ehitusmaterjalide leiukohti esineb kõigis Kagu-Aasia maades.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kirjutage teksti ja lk. 117 toodud kaardi järgi vihikusse, missugused maavarad on iseloomulikud igale Indo-Hiina poolsaare riigile ja Filipiinidele. Tehke Välisriikide majandusgeograafia, I, lk. 33 oleva mäetööstuse kaardi järgi kindlaks, missugustes Kagu-Aasia riikides paiknevad kõige suuremad maavarade leiukohad. Missugused on need maavarad?

Rahvastik.

Kagu-Aasia elanikkond jaguneb etniliselt koosseisult kahte rühma. Ühte rühma kuuluvad India rahvastele lähedased Indo-Hiina poolsaare rahvad, teise — malai-polüneesia keelkonna indoneesia rühma — kuuluvad saarte ja Malaia elanikud. *Kõik Kagu-Aasia maad on paljurahvuselised riigid; eriti keerukas on Birma, Malaia ja Indoneesia elanikkonna koosseis.*

Metsarikastes mäestikupiirkondades elab üksteisest eraldatult palju suguharusid ja rahvaid, kes on säilitanud oma keele ja olustikulised iseärasused. Üksnes jõeorgudes ja rannikul, kus iidne põllunduskultuur on tinginud elanikkonna kontsentreerumise, on kujunenud suured rahvad, kes praegu moodustavad ühe või teise maa elanikkonna peamise hulga. Kagu-Aasias elab üle 200 erineva suguharu ja rahva. Suuremad rahvad moodustavad $\frac{4}{5}$ elanikkonnast. Mitmed suguharud on väikesearvulised (1 000—3 000 inimest).

Indoneesia, Malaia, Tai ja Kambodža linnades elab palju hiinlasi, Birmas ja Malaias — hindusid, Kambodžas — vietnamlasi. Eri rühma Indoneesias moodustavad hollandlaste järeltulijad, kes on segunenud kohaliku elanikkonnaga.

Elanikkonna etnilise koosseisu keerukust süvendab väga mitmesuguste erinevate religioonide olemasolu. Kagu-Aasias on levinud kõik kolm suuremat kaasaegset religiooni: Indias tekkinud ja seejärel Birmas, Tais, Kambodžas, Laoses ja Vietnamis juurdunud buda usk; araablaste poolt sissetoodud islami usk, mis domineerib Malaias ja Indoneesias; ristiusk, mida Hispaania katoliku usu misjonärid on levitanud Filipiinidel.

Nagu kõik religioonid, peab ka buda usk maist elu ainult katsumuseks, mis eelneb hinge õndsusele pärast surma. Seda hauatagust õndsust olevat võimalik saavutada ainult maapealse «vaga elu» läbi. Niisuguseks eluks peetakse mungapõlve ning seepärast on buda usu maades väga palju munkasid ja kloostreid. Religioon, mis jutlustab, et maapealse elu ümberkorraldamise taotlused on «patused», on väga heaks tööriistaks võitluses rahvahulkade liikumise vastu.

Rahvastiku tihedus on Kagu-Aasia maades väiksem kui Jaapanis. Teistest tihedamini on asustatud Filipiinid. Rahvastiku tihedus on kõigi maade üksikutes osades väga erinev. Peamistes põllunduse piirkondades tõuseb rahvastiku tihedus 1 km²-l 200—300 inimeseni ja üle selle, vähekasutatavates mäestikupiirkondades aga elab sageli alla 5 inimese 1 km²-l.

Kõikjal domineerib küla tüüpi asustus. Linnarahvastiku osatähtsus ei tõuse enamikus Kagu-Aasia maades üle 15%. Rannikule ja laevatatavate jõgede orgudesse koondunud linnad on põllumajandussaaduste ja mineraalse tooraine töötlemise keskusteks. Pääaegu igas riigis leidub suur sadamalinn, mis teenindab vastava maa väliskaubandust. Niisugune keskus on sageli pealinnaks. Üle 1 miljoni elaniku on Singapuris, Bangkokis ja Filipiinide endises pealinnas Manilas. Teistes linnades on elanike arv väiksem: Birma pealinnas Ranguunis — 800 000, Kambodža pealinnas Pnom Penhis — üle 400 000, Malaia pealinnas Kuala Lumpuris — üle 450 000, Laose pealinnas Vientjanis — ligi 100 000 elanikku.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tehke atlasest toodud rahvaste kaardi järgi kindlaks ja kirjutage vihikusse, missugused rahvad moodustavad iga Kagu-Aasia riigi elanikkonna peamise osa.

2. Koostage tabeli 2 järgi kontuurkaardile Kagu-Aasia rahvastiku tiheduse kartogramm riikide järgi. Kirjutage juurde kõigi Kagu-Aasia riikide pealinnade nimed.

Majanduse üldiseloostus.

Majanduse monokultuurne, agraarne ja tooraineid tootev iseloom, majanduse täielik sõltuvus maailmaturust — niisuguse päranduse jätsid kolonisaatorid noortele Kagu-Aasia riikidele.

Peaaegu kõigis neis riikides on puudus toiduainetest. Ühtedes neist tõrjuti toidukultuurid välja eksportartikleid andvate kultuuride poolt (Malaia, Inglise kolooniad Kalimantani saarel), teistes on mahajäänud põllumajanduse toodang liiga väike ega anna vajalikku hulka toiduaineid. Tööstus, mis võiks varustada elanikkonda tarbekaupadega, on nõrgalt arenenud. Peaaegu kõik tarbekaubad veetakse sisse.

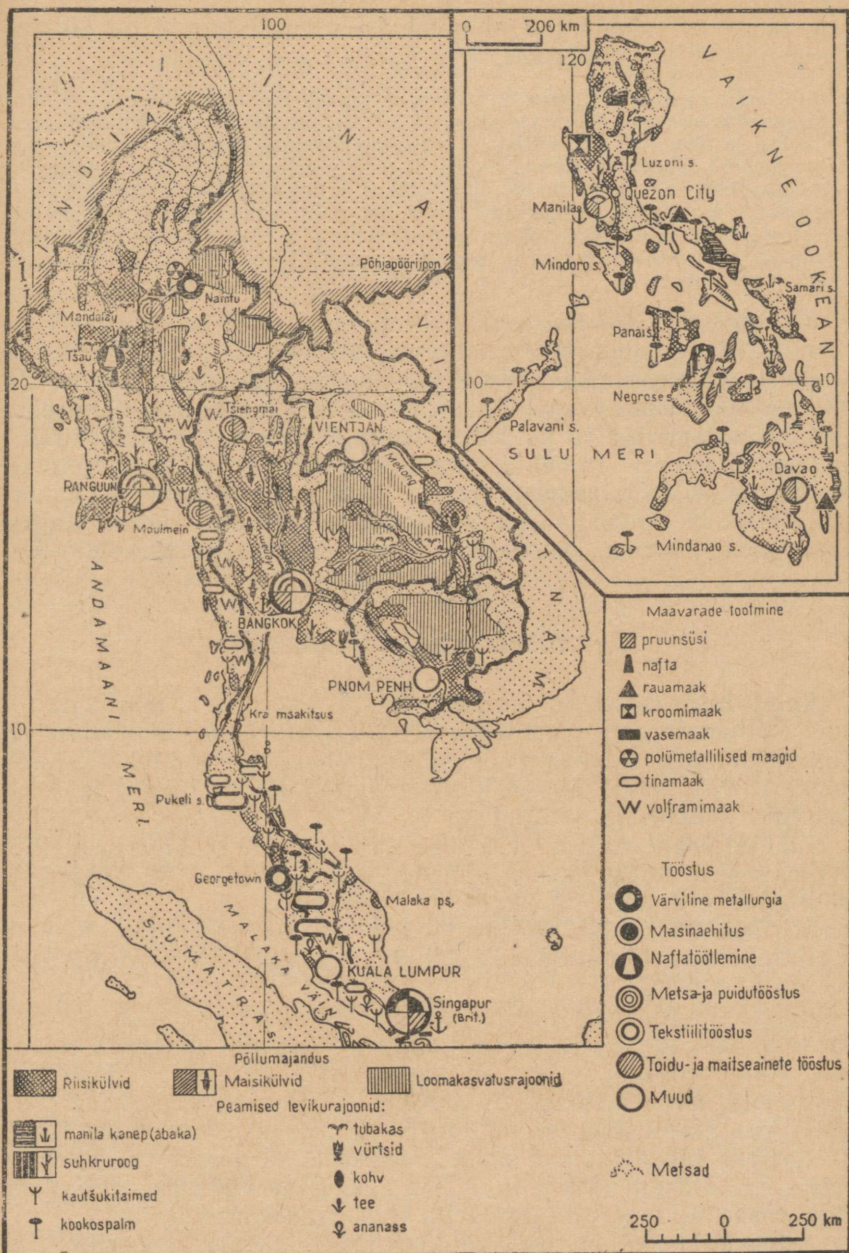
Paljud Kagu-Aasia maad (Birma, Indoneesia, Kambodža jt.) laiendavad kaubavahetust sotsialistlike maadega. NSV Liit ja teised sotsialismimaad aitavad neil ehitada vabrikuid, tehaseid, koole, haiglaid.

Mäetõendus ja mineraalseid tooraineid töötlevad ettevõtted kuuluvad mitmetes Kagu-Aasia maades peaaegu täielikult välismaalastele. Neile kuuluvad ka paljud istandused ja ekspordiks minevaid põllumajandussaadusi töötlevad vabrikud. Kõik see suurendab Kagu-Aasia maade majanduslikku sõltuvust imperialistlikest riikidest.

Väga keerukad on kõigis Kagu-Aasia maades ka sotsiaalsed suhted. Kolonisaatorid osutasid igakülgset toetust mõisnikele ning kindlustasid nende võimu. Talupoegadele kuuluvad väga väikesed maatükid, paljudel pole maad üldse ning nad on sunnitud seda rentima mõisnikelt, tasudes selle eest tööga mõisniku põldudel või suure osaga saagist. Osal elanikkonnast puudub alaline teenistus. Elanikkonna materiaalne elutase on väga madal. Näiteks Birmas moodustas natsionaalne tulu ühe inimese kohta 1960. aastal 50 dollarit, Birma endises metropolis Inglismaal aga — 1 382 dollarit. Parem pole olukord ka teistes maades.

Kuigi olukord on keerukas, on noorte sõltumatute maade valitustel siiski plaanis rekonstrueerida majandus ja läbi viia mitmed reformid. *Kõigis Kagu-Aasia maades luuakse riiklikku sektorit kui rahvusliku majanduse edasise arendamise alust.* Ülesehitustööle tõmmatakse kaasa ka rahvuslik kapital. Kuid paljudes maades on säilinud välismaiste monopolide omandus. Indoneesias astutakse otsustavamaid samme: paljud ettevõtted ja muu välismaalastele kuuluv vara, eriti endiste kolonisaatorite omandus, natsionaliseeritakse. Birmas on natsionaliseeritud kõik välismaised kompaniid peale ühe mäe- ja maagitööstuses tegutseva kompanii.

Agraarreformid näevad kõikjal ette mõisamaade väljaostmist. See aeglustab reformide elluviimist, sest riigil ega enamikul talupoegadel ei ole vahendeid selleks, et maa eest maksta. Efektive mad on rendimaksu piiramiseks ja talupoegade majandite veega

Tehe kindlaks, kus paiknevad tina ja volframi leiukohad ning kus toodetakse naftat. Iseloomustage Indo-Hiina poolsaare maade põllumajandust. Millega on seletatav Kagu-Aasia maade suurlinnade tööstuse kitsas spetsialiseerumine?

varustamiseks rakendatud abinõud. Niisutussüsteemid on kõikjal muudetud riigi omanduseks.

Riiklike plaanide täitmiseks on vaja rohkesti rahalisi vahendeid, mida Kagu-Aasia maades aga on vähe. Neid vahendeid tuleb juurde hankida ekspordi suurendamise ja elanikkonnalt võetavate maksude tõstmise teel. Neis maades, kus need vahendid lähevad majanduslikuks ülesehitustööks, võib oodata rahvusliku majanduse kiiremat kasvu ja töötajate olukorra järkjärgulist paranemist. Seal aga, kus neid vahendeid imperialistlike riikide poolt pealesunnitult orjastavate kohustuste tõttu kulutatakse relvastuse ostmiseks (Tai, Malaia, Filipiinid), jääb rahvusliku majanduse arenemine aeglaseks ning töötajate olukord äärmiselt raskeks, pakkumata ka olulisemaid tulevikuperspektiive.

Sidemete laiendamine sotsialistlike maadega aitab nõrgendada sõltuvust imperialistlikest riikidest. Võrdõiguslik kaubavahetus kaupade realiseerimise garantiiga, omakasupüüdmatu abi, mida antakse tööstusettevõtete, õppeasutuste ja haiglate ehitamiseks, madala protsendiga ja poliitiliste tingimusteta antavad krediidid, rahvusliku kaadri ettevalmistamine ja paljud teised sotsialistlike maadega loodud sidemete vormid pakuvad soodsaid võimalusi noorte riikide rahvusliku majanduse arendamiseks. Paljud Kagu-Aasia maad (Birma, Indoneesia, Kambodža) on valinud selle tee.

Peamised majandusharud.

Kagu-Aasia maades on domineeriv tähtsus põllumajandusel. Põllumajanduses on tegev üle 70% iga maa elanikkonnast. Kõik need maad on väärtuslike subtroopiliste ja troopiliste kultuuride, eriti riisi, kautšuki, tee, kohvi, palmiõli, kopra, tubaka jm. ülemaailmse tähtsusega tootjad.

Kõikjal peale Malaia on riisi all üle poole külvipinnast. Riisist saadakse mitte üksnes väärtuslikku teravilja. Riisiõlgedest tehakse paberit, korve, pakendeid kalade veoks, peakatteid. Üleujutatud riisivälju kohtab igal madalikul, iga küla ümbruses. Mäestikupiirkondades tõusevad riisipõllud terrassidel küllaltki kõrgele mööda nõlvakuid.

Kõigis Kagu-Aasia maades toodetakse kautšukit. Kokku annavad nad üle $\frac{4}{5}$ kogu maailmas toodetavast naturaalkautšukist. Kõige rohkem toodavad kautšukit Malaia ja Indoneesia. Heveapuid, mille mahlast — lateksist — valmistatakse kautšukit, hakatakse ekspluateerima alates 5.—7. kasvuaastast ning 25.—30. aastaks lakkavad nad mahla andmast. Seepärast tuleb istandusi perioodiliselt uuendada, mis talupoegade väikemajandites on väga raske. Kergem on seda teha suurtes istandustes.

Erinevad maad on spetsialiseerunud erinevate ekspordikultuuride kasvatamisele. Riisi veavad kõige rohkem välja Birma ja Tai, koprat ja palmiõli — Filipiinid.

Oma tarbeks kasvatatakse kõigis Kagu-Aasia maades maisi,

kaunvilju, bataati ja kassavat (maniokki), mille mugulatest tehakse jahu. Neis maades on riis leiva asendajaks.

Loomakasvatuse arenenud. Üksnes Laos ja Kambodža, kes kasutavad oma rikkalikke looduslikke karjamaid, kasvatavad ja ekspordivad naabermaadesse tööloomi. Rannalähedastes meredes, jõgedes ja järvedes püütakse palju kala.

Suurt osa paljude maade ekspordis etendab metsamajanduse toodang. Peale väärtusliku puidu veetakse välja mitmesuguseid vaikusid, palsameid ja lakke. Metsatööl, eriti Tais, kasutatakse tihti elevant, kes kannavad langetatud puid parvetusjõgede äärde.

Mineraalset toorainet toodetakse kõigis Kagu-Aasia maades. Kõige rohkem toodetakse naftat, tina ja kromiite. Malaia, Indoneesia, Tai ja Birma annavad umbes $\frac{2}{3}$ kapitalistlikes maades toodetavast tinast. Enamik tinakaevandusi (välja arvatud Indoneesias) ning kõik tinasulatustehased kuuluvad välismaalastele, peamiselt inglise monopolistidele.

Kagu-Aasia maade osatähtsus maailma naftatoodangus on tühine. 1962. aastal toodeti Indoneesias, Kalimantan saare Inglise asumaades ja Birmas 27 milj. t naftat, mis moodustab vähem kui 3% kapitalistliku maailma toodangust. Kuid Aasia selle osa naftapiirkonnad on tähtsad selle poolest, et teistes lähedal asuvas maades naftat peaaegu ei olegi (India ja Austraalia naftavarud alles hakatakse kasutama, Jaapanile oma naftast ei piisa). Ka nafta tootmine ja töötlemine on välismaiste, enamikus Inglise ja Ameerika kompaniide käes, kuid viimasel ajal on hakanud sellesse tööstusharusse aktiivselt sisse tungima Jaapani kompaniid.

Indoneesias ja Malaias toodetakse boksiite (umbes 4% kapitalistliku maailma toodangust). Kromiitide toodangult on Filipiinid Lõuna-Aafrika Vabariigi järel teisel kohal kapitalistlike maade hulgas. Sütt, rauamaaki, mangaanimaaki, väävlit ja mõningaid teisi maavarasid toodetakse väga vähe. Pole kahtlust, et seoses rahvusliku majanduse arenemisega hakatakse neid maavarasid rohkem kaevandama.

Väiketööstus, peamiselt käsitööndus, samuti nagu rahvuslikule kodanlusele kuuluvad pisivabrikud, tegelevad põllumajandusliku tooraine töötlemisega, riide ja mitmesuguste majapidamistarvete valmistamisega.

Transpordi seisund peegeldab majanduse nõrkust. Raudteid on vähe, Laoses pole neid üldse, Kambodžas on üksainus 385 km pikkune raudteeliin. Suur osa sisemaistest vedudest toimub paatide ja väikeste laevadega mööda jõgesid, samuti veo- ja kandeloomade abil. Samal ajal on väliskaubandust teenindavad sadamad tehniliselt hästi varustatud ning paljud neist kuuluvad oma kaubakäibelt maailma tähtsaimate sadamate hulka.

Singapur teenindab ligi 70 regulaarset laevaliini ja võtab iga aasta vastu umbes 10 000 laeva. Singapur asub samanimelisel

saarel, mis on mandriga ühenduses tammi abil. Tammi mööda läheb raudtee Malaiasse. Singapuri sadamasildade kogupikkus on üle 4 kilomeetri. Viis kuivdokki võivad teostada kõige keerukamaid laevaremonte.

Linna välisilme otsekuu kehastab kolonialismi. Lahesuudmes kõrgub tsitadell, mida ümbritsevad rohked sõjalised kindlustused ning kaks lennuvälja. Piki mereranda ja sinna viivail tänavatel paiknevad paljukorruselised majad, kus asuvad kaubafirmade kontorid ja pangad, administratiivasutused ja kohaliku välismaise ladviku luksuslikud üksikelamud. Sadama ümber paiknevad Aasia suurimad, inglastele kuuluvad tinasulatustehased ja kautšukivabrikud. Äärelinnakvartalite täistuubitud majakestes elab palju töölisi ja teenistujaid. Lennuväljal valitseb kogu ööpäeva vältel elevus: iga paari minuti järel maanduvad siin maailma kõige erinevamate maade lennukid; suurtes kaubamajades müüvad välisfirmad oma kaupa, mis lennuvälja territooriumil ei lähe tollimaksu alla.

Niisama «internatsionaalne» on ka suur sadam Bangkok, mis asetseb Menami jõe mõlemal kaldal 33 km kaugusel merest. Linnas on 60 kaid, millistest paljud on spetsiaalselt kohandatud teatud kaubaliikide vastuvõtuks.

Tõusude ajal tungib merevesi regulaarselt linna, seepärast on linnas rohkesti kanaleid, kus alati sõidab hulgaliselt paate. Paadid on linnatranspordi peamiseks liigiks. Paljud paadid on kinnifatud paigale ning neid kasutatakse elamuna. Linnas on palju ehitusi rajatud vaiadele ning tõusude ajal jäävad nad vee kohale. Siin, nagu Singapuriski, on ärikvartalid ja rikaste elamukvartalid ehitatud uusimas euroopalikus stiilis, äärelinnad aga sarnanevad pigem küllaga — riisiväljad ümbritsevad maju, põldude niisutamiseks kasutatakse linnakanalite vett. Tänavatel sõidavad motorikšad ja autod mööda elevantidest, keda kasutatakse koormate kandmiseks. Kõrvuti viie ülikooliga on linnas 400 buda usu kloostrit. Kõikjal eksisteerivad luksus ja viletsus kõrvuti.

Majanduse spetsialiseerumine monokultuurile peegeldub reljeef-selt väliskaubanduse struktuuris. Kõigi Kagu-Aasia maade ekspordi peamine osa langeb ühele-kahele kultuurile (Birmas riis, Tais ja Kambodžas — riis ja kautšuk) või mineraaltooraine liigile (Malaias ja Laoses tina, Indoneesias — nafta).

Kõigi maade sisseveos on tähtsal kohal tekstiili- ja muud kaubad. Paljud Kagu-Aasia maad on sunnitud sisse vedama toiduaineid. Kõik need maad on viimastel aastatel hakanud sisse vedama rohkem masinaid ja tööstusseadmeid (eriti Birma ja Indoneesia).

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Leidke tabeli 17 järgi, missugune on Kagu-Aasia maade osatähtsus kapitalistliku maailma riisikülvides ja toodangus.

2. Ühe elaniku kohta toodetakse elektrienergiat Laoses 8, Birmas — 22, Kambodžas — 12, Indoneesias — 12, Tais — 32, Filipiinidel — 118, Malaias — 188 kWh. Võrrelge tabeli 10 alusel neid ja kapitalistlike suurriikide vastavaid andmeid. Mida see võrdlus näitab?

3. Koostage lk. 117 esitatud kaardi ja õpiku teksti järgi Birma, Kambodža ja Laose majanduse lühiiseloostus.

4. Mis on iseloomulik Birma ja Tai arenemisteele ning missugust mõju avaldab see nende majandusele?

INDONEESIA.

Pindala — 1,9 miljonit km²

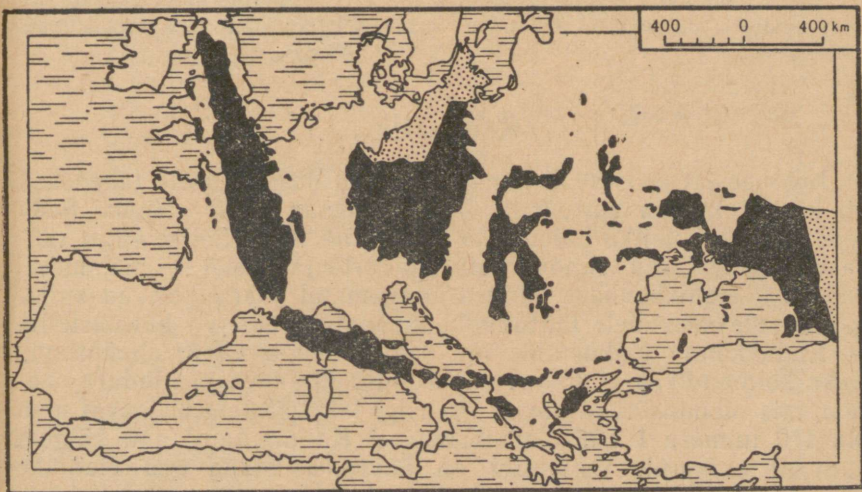
Rahvastik — 103 milj. el.

Pealinn — Djakarta

Koosseis ja geograafiline asend.

Indoneesiat nimetatakse «kolme tuhande saare riigiks». Tegelikult on neid üle 10 000. Mitme tuhande saare kogupindalast moodustavad Kalimantan, Sumatra, Jaava, Sulawesi ja Lääne-Irian (Uus-Ginea saare lääneosa) 92%.

Tohutus ookeaniaväruses hajutatud Malai saarestiku saared moodustavad piiri Vaikse ja India ookeani vahel. Kõik laevad, mis suunduvad Euroopast Aasia idarannikule või tagasi, sõidavad Indoneesia saarte vahelt läbi. Ühtlasi on need saared «sillaks» Aasia ja Austraalia vahel. Teel Euroopast ja Aasiast Austraaliasse teevad kõik rahvusvaheliste õhuliinide lennukid vahemaandumise Djakartas.

Indoneesia saarte kaart on asetatud Euraasia kaardile. Kui palju maad on Sumatra läänepiirist Lääne-Iriani idapiirini ja Kalimantan saart läbiva piiri põhjapoolseimast punktist Jaava lõunarannikuni?

Looduslikud iseärasused ja loodusvarad.

Troopikakliima temperatuur (kogu aasta läbi mitte vähem kui $+25^{\circ}$) võimaldab saada 2—3 saaki aastas, kuid sademete ebaühtlus loob põllumajandusele tõsiseid raskusi. Kuigi aasta keskmine sademete hulk Jaaval ja Väike-Sunda saartel on üle 3 000 mm, esineb siin kuival aastaajal veepuudust; Kalimantanil, Sumatral ja paljudel teistel saartel põhjustab sademete üliküllus rannikumadalike soostumist. Ainult melioratsiooni abil on võimalik maad ratsionaalselt kasutada.

Suured ja tihedad troopikametsad katavad üle poole paljude saarte pindalast. Ainult Jaava saarel on üles haritud umbes $\frac{2}{3}$ territooriumist, suurimal saarel Kalimantanil aga on üles haritud alla 5% maast.

Suured on arvukate jõgede energiavarud, maapõu on rikas mitmete varade poolest — leidub naftat, kivisütt ja pruunsütt, esineb suuri tina-, raua-, mangaani- ja niklimaagi leiukohti, boksiite, fosforiite, väävlit ja teisi maavarasid. Paljud saared on geoloogiliselt peaaegu läbi uurimata ja on väga tõenäoline, et maapõue tundmaõppimine suurendab tunduvalt maavarade loetelu ja arvestatavaid varusid.

Indoneesia looduslikud tingimused ja loodusvarad pakuvad avaraid võimalusi hästi arenenud majanduse rajamiseks.

Küsimusi ja ülesandeid.

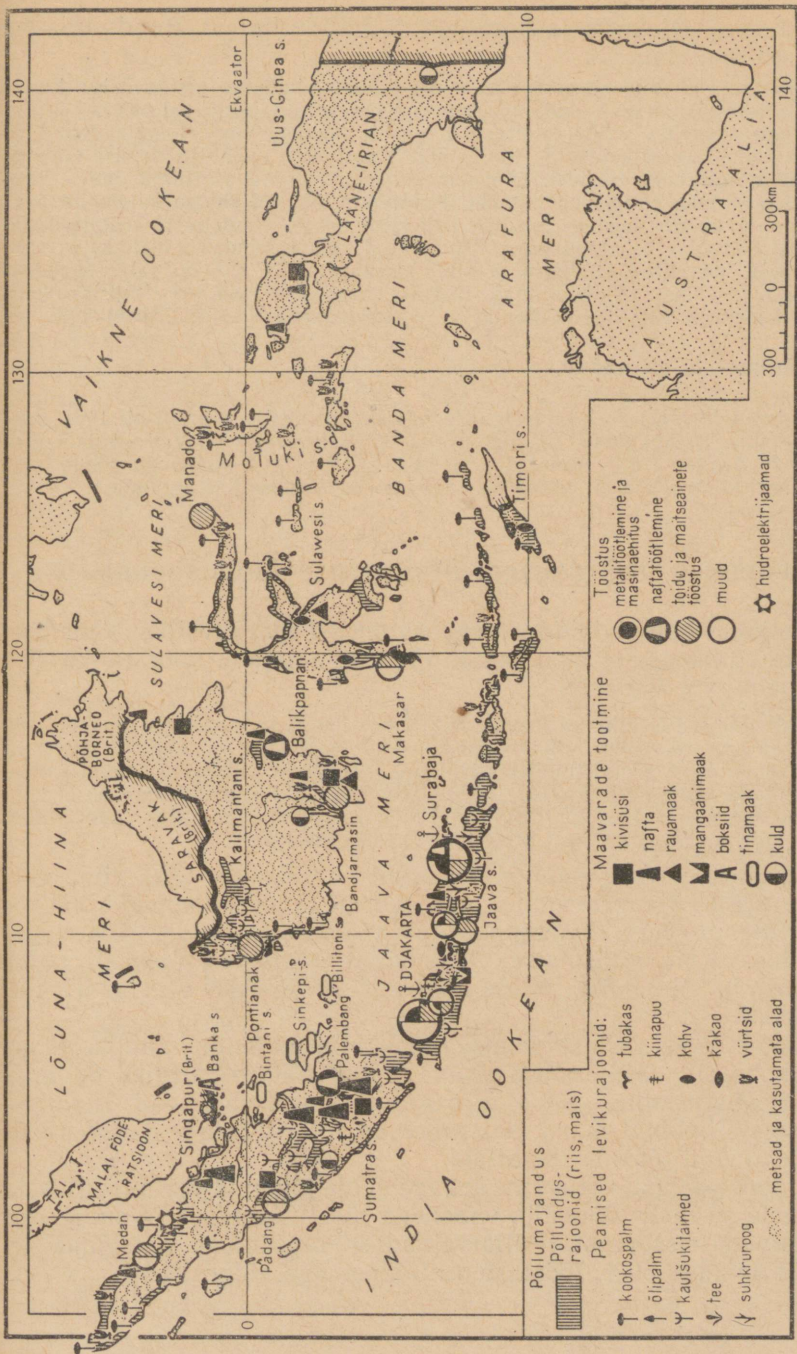
Tehke Välisriikide majandusgeograafia, I, lk. 33 esitatud maavarade kaardi järgi kindlaks, missugustel Indoneesia maavaradel on suur osa ülemaailmses toodangus.

Rahvastik.

Indoneesiat asustavad kümned rahvad on üksteisele lähedased nii keelelt kui ka kultuurilt. On kujunemas ühtne rahvus. Seda soodustab üldriikliku indoneesia keele kiire levik. Seitse suurt rahvast — jaavalased, sundalased, maduudid ja teised — moodustavad 80% elanikkonnast. Mõned kaugematel saartel elavad suguharud pole veel õieti lülitunudki maa majandus- ja kultuuriellu.

Elanikkonna paiknemine on saarte kaupa väga ebaühtlane. Kaks kolmandikku elanikest on koondunud Jaava ja Madura saarele, mis moodustavad kokku 7% riigi kogupindalast. Jaaval elab üle 470 inimese 1 km²-l, naabersaarel Kalimantanil aga kõigest kuni 10 el./km²-l. Valitsusel on kavas asustada osa elanikke Jaavalt ümber Sumatrale ja Kalimantanile. Neil saartel kuivendatakse soiseid piirkondi ja puhastatakse maad metsadest.

Linnades elab alla 15% rahvastikust. Ainult kaheteistkümmes linnas on üle 100 000 elaniku, kusjuures kaheksa niisugust linna

Tehke kindlaks, missuguseid maavarasid toodetakse Indoneesia saartel. Kuidas kasutatakse nende territooriumi ning missugused kultuurid on eri saartel põhilisteks?

asub Jaaval. Djakarta ja Surabaja on miljonilinnad, Bandungis on ligi 1 miljon elanikku.

Djakartas on selgesti eraldatav vana, tüüpilise hollandi ehitusviisiga linnaosa — all-linn, kuhu on koondunud äritegevus, ning uus, kõrgemal paiknev linnaosa laiade tänavate, valitsusasutuste nägusate hoonete ning elumajadega. Linnas on palju väikesi kautšuki-, toiduainete tööstuse ja metallitöötlemise ettevõtteid, kaks autoremonditehast. Djakartast hargnevad raudteeliinid Jaava idarannikule ja maa sisepiirkondadesse. Tandjungprioki eelsadama kaudu on pealinn seotud kõigile teistele saartele ja välismaailma suunduvate mereteedega. Pidevalt käib elav askeldus suurel lennuväljal, mis teenindab kohalikke ja rahvusvahelisi lennuliine. Djakarta on suur kultuurikeskus, siin on palju õppeasutusi ja muuseume. Naaberlinnas Bogoris asub üks maailma liigirikkamaid botaanikaaedu, kus töötas ka kuulus vene maädeuurija N. Mikluhho-Maklai.

Küsimusi ja ülesandeid.

Indoneesia saarte ja saarerühmade rahvastiku tihedus 1 km²-l oli 1961. aastal järgmine: Kalimantan — 8, Sumatra — 33, Sulawesi — 37, Väike-Sunda saared — 76, Jaava — 477, Molukid — 11, Lääne-Irian — 2. Koostage nende andmete järgi kontuurkaardil Indoneesia rahvastiku tiheduse kartogramm.

Arenemise iseärasused. Majanduse üldiseloostus.

Hollandi kolonialistide vastu suunatud üldrahvaliku vabadusvõitluse tulemusena moodustati 1945. a. augustis noor rahvusriik — Indoneesia Vabariik.

Hollandlased ei tahtnud leppida nii rikka asumaa kaotamisega ning pidasid inglise ja ameerika imperialistide abiga pikka aega sõda vabaduse saavutanud rahva vastu. 1949. aastal tunnistas Holland Indoneesia sõltumatust, kuid sundis teda astuma Hollandi-Indoneesia Liitu. 1954. aastaks katkestas Indoneesia kõik sidemed endise metropoliga. 1963. aastal olid hollandlased sunnitud Indoneesiale tagasi andma ebaseaduslikult anastatud Lääne-Iriani.

Hollandi varade natsionaliseerimise tulemusel läks riigi valdusse enamik tinakaevandusi, transpordi- ja sidevahendeid, hüdroelektrijaamu, palju kommunaal- ja tööstusettevõtteid, rida suuri istandusi. Kuid välismaised kompaniid valitsevad endiselt nafta tootmist ja töötlemist, nende kontrolli all on ikka veel suur hulk istandikke.

Alates 1956. aastast areneb Indoneesia majandus riiklike plaanide kohaselt. Majanduse planeerimise lõppeesmärgiks on maa industrialiseerimine. Selle ülesande täitmisel abistavad Indoneesiat sotsialistlikud maad, kes annavad talle tööstuse sisseseadeid ning ehitavad tööstusettevõtteid.

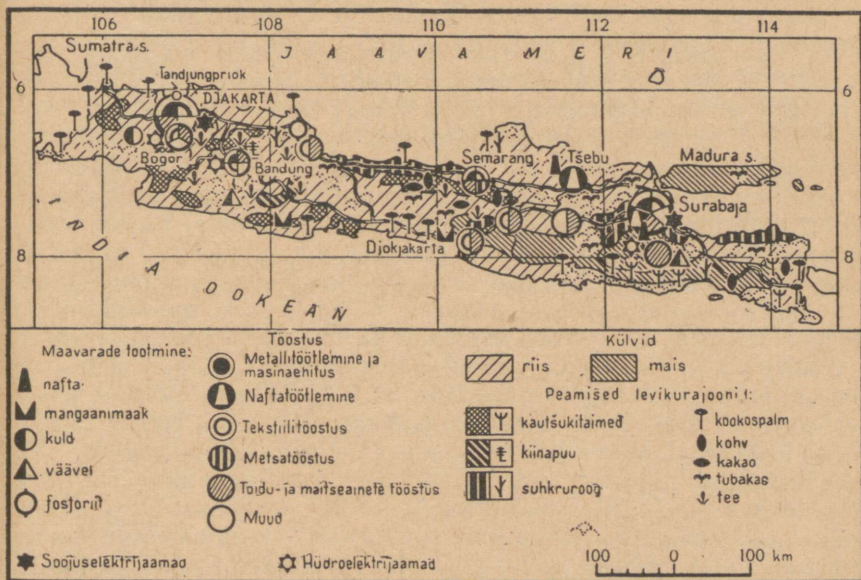
Indoneesia majanduse arenemine ei ole jõudnud veel niisugusele tasemele, et oleks võimalik vabaneda tööstuskaupade ja suure osa toiduainete sisseveost. Põllumajanduse osatähtsus natsionaalses tuluses on umbes 60%, tööstuse osatähtsus aga kõigest 14%.

Põllumajandus.

Peamise majandusharu — põllumajanduse arenemist pidurdab asjaolu, et talupoegadel on vähe maad, samuti iganenud majandamismeetodite rakendamine. Suur osa maast, seejuures parimad maad, kuuluvad mõisnikele ja istanduseomanikele. Valitsuse poolt kavandatud agraarreforme alles hakatakse ellu viima. Seepärast ei ole talurahva olukord veel märgatavalt paranenud.

Indoneesia põllunduses esineb kaks selgepiirilisel väljakujunenud suunda: ekspordiks minevate tehniliste kultuuride tootmine ja toidukultuuride kasvatamine oma maa tarbeks. Toiduainete puudus on üheks tõsiseks raskuseks noore riigi majanduses. Uute maade ülesharimine Sumatral ja Kalimantanil võimaldab suurendada toiduainete omatoodangut. Samal ajal võimaldab irrigatsioonisüsteemide rajamine Jaaval saada kaks ja isegi kolm saaki aastas, laiendada toidukultuuride tootmist. Käesoleval ajal toodetakse $\frac{3}{4}$ toidukultuuridest Jaaval. Kasvatatakse samu kultuure mis teisteski Kagu-Aasia maades: riisi, maisi, kaunvilju, bataati, kassavat.

Ekspordikultuuridest on tähtsaimaks heveaistandused. Kautšuki toodangu mahult on Indoneesia Malaia järel teisel kohal kapitalist-

Majanduse paigutus Jaaval sõltub looduslike tingimuste erinevusest madalikudel, eelmäestikes ja mägedes. Tehke kindlaks, kuidas paiknevad põllumajanduskultuurid sõltuvalt looduslike tingimuste iseärasustest. Missugused tööstusharud on Jaava linnades domineerivaiks ning millega on see seletatav? Miks paikneb enamik linnu saare põhjarannikul?

likus maailmas. Indoneesia kautšukiistandused vajavad uuendamist. Indoneesias saadakse lateksit istanduse 1 ha kohta vähem kui Malaias: puud on enamasti jõudnud kriitilisse vanusejärku. Majanduse arendamise plaanis on ette nähtud nii hevea- kui ka kookospalmiistanduste ulatusliku uuendamise programm. Enamik kautšukist toodetakse Jaaval, kuid heveapuud kultiveeritakse ka Kalimantanil ja Sumatral. Teistel saartel on seda kultuuri väga vähe.

Kookospalme kasvatatakse väga laialdaselt. Palju koprata ja palmiõli toodetakse Sulavesi saarel. Mitmesugused vürtsid kasvavad peaaegu kõigil saartel. Kõik teised ekspordiks minevad kultuurid — tee, kohv, kakao, suhkruroog, tubakas, kiinapuu ja tekapuu — on peaaegu täielikult koondunud Jaavale, kuigi looduslikud tingimused võimaldaksid kasvatada neid peaaegu kõigil saartel.

Jaava linnade ümbruses peab osa talupoegi põllunduse kõrval ka lehma ning müüb linna piima ja piimasaadusi.

Nagu teistes Kagu-Aasia maades, nii ka Indoneesias tegelevad elanikud ka kalapüügiga. Kala püütakse rannavetes. Indoneeslased kasvatavad kala ka üleujutatud riisipõldudel. Seda tüüpi kalakasvatusega tegelevad väga paljud talupojad.

Tööstus.

Kolonisaatoritelt jäid Indoneesiale suhteliselt arenenud mäetööstus ja väikesed madala mehhaniseerimisastmega ettevõtted, mis töötlesid põllumajandussaadusi ja tootsid tarbekaupu.

Mäetööstuse harudest on tähtsamaks tina, nafta ja boksiitide tootmine. Suurem osa tinast toodetakse Banka, Billitoni ja Sinkepi saarte riiklikes kaevandustes. Indoneesial ei ole tinasulatustehaseid ning tooraine läheb Malaia ja Singapuri tehastesse. Naftat toodetakse mõnedes Sumatra piirkondades, Kalimantanil ja Lääne-Irianis. Jaava saarel paiknevad leiukohad on peaaegu ammendatud. Indoneesia naftat töötlevad Inglise ja Ameerika kompaniid on ehitanud mitmes suuremas sadamas suuri naftatöötlemistehaseid (Sumatral, Kalimantanil, Jaaval). Boksiite kaevandatakse Bintani saarel ja mujal, Jaavale on koondunud 80% töötleva tööstuse väikeettevõttest ning 87% selle tootmisharu töölistest. Teistel saartel esineb tööstust ainult mõnedes suuremates sadamalinnades.

Indoneesial ei ole küllaldast kütuse- ja energeetikabaasi. Seal toodetakse üle 1 mljr. kWh elektrienergiat, kusjuures 75% sellest annavad Jaava elektrijaamad. Paljude saarte elanikud ei ole elektrivalgust iialgi näinud. Käesoleval ajal ehitatakse soojus- ja hüdroelektrijaamu. Võimsat hüdroenergeetikasõlme rajatakse Jaaval. See hakkab andma elektrienergiat tööstusele ning niisutama suurt hulka põllumaad. Sumatral alustab varsti tegevust teine hüdroenergeetika- ja tööstuskompleks. NSV Liiduga sõlmitud lepingus kavandatud tööstusettevõtetest ehitatakse praegu alumiiniumitehast.

On alustatud oma metallurgia rajamist. Ehitatakse kolme suurt tehast: Jaaval ja Kalimantanil käib töö Nõukogude Liidu abiga. Sumatral aga ehitavad tehast Saksa FV firmad. Kui alustavad tegevust kaks ehitatavat mineraalväetiste tehast, siis rahuldatakse ka põllumajanduse vajadused väetise järele. Ühte neist tehastest rajatakse Nõukogude Liidu abiga.

Transport.

Kolonisaatorid ei kandnud hoolt oma peamise saarelise koloonia transpordi arendamise eest, sest kaubalaevastik võimaldas tooteid Indoneesiast välja vedada. Mereveesed etendavad praegugi peamist osa maa sise- ja välistranspordis. Väliskaubandus toimub veel paratamatult välisriikide laevadega, kuid saartevaheline laevandus on Indoneesia riigi käes. Kaubalaevastikus on palju väikesi laevu. Üle 70% raudteedest paikneb Jaaval, ülejäänud osa on Sumatral. Teistel saartel peetakse asulate vahel ühendust paatidega piki jõgesid. Viimastel aastatel areneb kiiresti autotransport. Eriti intensiivselt ehitatakse kõva kattega autoteid Kalimantanil, kus NSV Liidu abiga rajatakse ligikaudu 700 km pikkust maanteed, ning Sumatral ja mitmel väiksemal saarel. Vabariigi kõik tähtsamad keskused on omavahel ühendatud regulaarse lennuliiklusega. Lennuühendust peavad riigile kuuluvad lennukid. Neli lennuvälja võtavad vastu rahvusvaheliste õhuliinide lennukeid. 1964. aastal alustas tegevust lennuliin Moskva—Djakarta.

Küsimusi ja ülesandeid.

Määrake õpiku teksti ja kaartide järgi kindlaks, missugune on Jaava tähtsus Indoneesia majanduses. Koostage lühike majandusgeograafiline kirjeldus Jaava kohta.

INDIA.

Pindala — 3,2 milj. km²

Rahvastik — 442 milj. el.

Pealinn — Dehli

Arenemise iseärasused ja geograafiline asend.

Peaaegu 200 aastat oli India Suurbritannia asumaaks. See pidurdas kauaks selle maa majanduslikku arenemist, mis enne inglaste vallutust oli kuulunud oma põllumajanduse ja käsitöö kõrge kultuuri poolest.

Kolonisaatorid purustasid India vana, isoleeritud külakogukondadel põhineva ühiskonna, ning tugevdasid mõisamaavaldust, mida iseloomustasid talupoegade sõltuvuse feodaalsed vormid. Osa paremast maast hõivasid inglased ise ning rajasid sinna istandused. Lähistroopilise ja troopilise põllumajanduse saadusi veeti intensiivselt metropoli.

Tööstuse piiratud arenemine ei suutnud kindlustada tööga kõiki, kes seda vajasisid; orjastatud talurahvas ei tulnud ots otsaga kokku. Vaesus ja nälg muutsid India nuhtluseks. Ligi pooled lapsed ei elanud kümne aastasekski; üksnes ajavahemikul 1875—1944 suri nälga 70 milj. inimest.

Töötajate väljakannatamatult raske olukord kutsus esile kiiresti hoogustuva rahvusliku vabadusliikumise. XIX sajandi lõpul loodi partei «India Rahvuskongress», kes võttis enda peale ülesande vabastada maa koloniaalsest rõhumisest. Käesoleva sajandi 20-ndail aastail tekkisid Indias Suure Sotsjalistliku Oktoobrirevolutsiooni mõjul kommunistlikud rühmitused, kes hiljem (1925. a.) ühinesid India Kommunistlikuks Parteiks. Rahvalikumine omandas poliitilise sihikindluse, muutus maa progressiivsete jõudude massiliseks liikumiseks.

Pärast Teist maailmasõda ei suutnud Suurbritannia enam oma ülevõimu säilitada. Rahvusliku vabadusvõitluse tulemusena sai India 1947. a. iseseisvaks, kuid, püüdes hoida majanduslikku ja poliitilist mõju enda käes, saavutasid inglise kolonistid India lõhestamise kaheks dominiooniks (India Liit ja Pakistan). Selle jaotamise aluseks võeti elanikkonna kuuluvus eri usundesse (kas hinduistid või muhameedlased), kuna eri territooriumide rahvuslikku ning majanduslikku tervikkust ei võetud üldse arvesse. Enamik vabrikuid ja tehaseid jäi India territooriumile, seevastu neid toorainega varustavad piirkonnad aga läksid Pakistani koosseisu. Ligi 8 milj. põgenikku Pakistanist tekitasid Indias õige keeruka probleemi — kuhu see uus elanikkond paigutada.

Inglise imperialistid lootsid tekkinud raskusi ära kasutada ja oma positsioone tugevdada, kuid India rahvad tugevdasid vabadusvõitlust ning 1950. a. kuulutati India sõltumatuks vabariigiks, kuigi ta ei katkestanud sealjuures sidemeid Rahvaste Ühendusega.

Noor India Vabariik (hindi keeles — Bharat) võitleb aktiivselt rahvusliku majanduse tugevdamise, täieliku majandusliku sõltu-

matuse eest. Ta astub välja erineva sotsiaalse süsteemiga maade rahuliku kooseksisteerimise eest, sõpruse ja koostöö eest Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikidega. Samal ajal mõistab ta hukka osavõtu agressiivsetest blokkidest ning igasugused neokolonialismi vormid.

India kaasaegne geograafiline asend avab talle kõige laiemad võimalused väliskaubanduse arendamiseks. Hindustani poolsaare lõunatipu lähedalt kulgevad kaubateed Vahemerest Vaiksesse ookeani ja Austraaliasse. See asjaolu kergendab oluliselt kauplemist Euroopa, Ameerika ja Aafrika maadega.

Mitmed India naaberriigid Kagu-Aasias astuvad samuti välja imperialismi vastu, rajavad oma rahvuslikku majandust, ning väliskaubanduse sidemete laiendamine nendega tuleb kasuks mõlemale poolele.

Mandril külgneb India Pakistani, Afganistani ja Hiinaga. Maismaapiirid, mis kulgevad piki kõrgeid mäeahelikke, on kaasaegse transpordi seisukohalt äärmiselt ebasoodsad, välja arvatud ainult India—Pakistani piir, mis on tõmmatud mööda madalikku. 90% India väliskaubandusest toimub mere kaudu, kuigi tema merepiirid on kolm korda lühemad kui maismaapiirid.

1947. a. jaotamine muutis suhted vastmoodustatud India ja Pakistani riigi vahel teravaks. Pakistani sõjaväed tungisid Kašmiiri rajoonis India piiridesse ning hoiavad osa sellest territooriumist tänaseni enda käes.

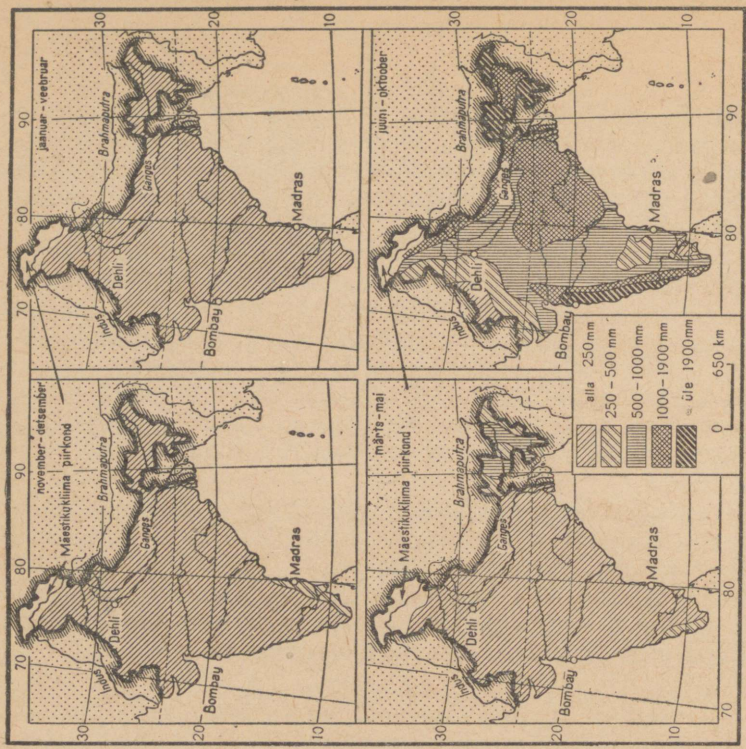
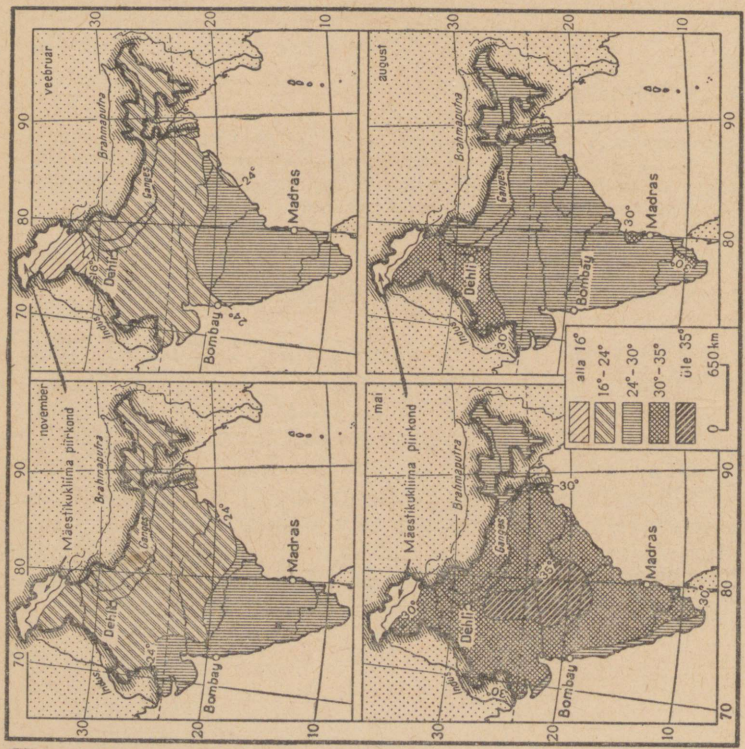
Reisiliiklus kõigi maailma maadega toimub lisaks veetele veel arvukate lennuliinide kaudu. Nõukogude Liiduga on otselennuühendus liinil Moskva—Taškent—Dehli.

Küsimusi ja ülesandeid.

Määrake tabeli järgi atlases kaugused Bombay ja Londoni, Bombay ja Odessa ning Kalkuta ja San Francisco sadama vahel. Arvutage välja, kui palju võtab aega India kaupade transportimine nimetatud sadamatesse, kui tänapäeva ookeaniauriku kiirus on 20 sõlme (1 sõlm = 1,8 km/t).

Looduslikud iseärasused ja loodusvarad.

India loodus on rikas ja mitmekesine. Ulatuslikel aladel näeme siin kõrgete eelmäestike okasmetsi, mäestike jalameid ja rannikumadalikke katvaid mitut tüüpi lähistroopilisi metsi ning Dekkani kiltmaa savanne. Metsad on rikkad hinnaliste puuliikide poolest, kuna savanne kasutatakse suvemuusooni perioodil karjamaadena. Põhjaosa mäestikevahelistes nõgudes (Kašmiiri jt. nõod) esineb aastaaegade vahetus: lumine talv vahetub sooja ja palava suvega; Himaalajast lõunas aga valitseb igavene suvi temperatuuriga 20—28°. Indias võib kasvatada kõiki paras- ja lähistroopilise vöötme taimi, aga samuti paljusid troopilisi kultuure.

Kaart-skeemide järgi, mis näitavad temperatuuri muutumist ja sademete hulka, kirjeldage aastaaegu Indias. Missugused temperatuurid ja sademete hulk on iseloomulik Gange orule, Dekkani kiltmaale ning rannikualade talvemuusooni ajal, talvemuusooni ülemineku perioodil suvemuusooniks, suvemuusooni ajal ja suvemuusooni üleminekul talvemuusooniks. Mis ajal ja missuguses India piirkonnas langeb liialt vähe sademeid taimekasvatuseks?

Kasutamiseks kõlbmatu maa (kõrgmäestikualad, Ida- ja Lääne-Gattide kaljud, Thari kõrb) moodustab alla $\frac{1}{5}$ riigi pindalast. Kuid looduslike eelduste ja võimaluste ärakasutamine on seotud paljude raskustega. Peamine neist on mussoonvihmade sesoonsus, mille tagajärjel valdav osa territooriumist ei saa talvise kirdemussooni ajal küllaldaeselt sademeid, suvel aga põhjustavad suured sajud jõgedes üleujutusi, mis sageli hävitavad kõik külvid. Dekkani kiltmaa avarustel ei ületa aasta keskmine sademete hulk 300—350 mm; et talvemussooni perioodil jõed kuivavad, siis on niisutusvõrgu rajamiseks tingimata vaja ehitada veehoidla. Kõige selle tõttu jääb palju maad kasutamata. Põllud ja karjamaad hõlmavad ligikaudu poole kogu India pindalast.

Põllud paiknevad enamasti Gangese orus ja delta piirkonnas, Induse—Gangese jõgedevahelisel alal ning rannikumadalikel.

India maapõues leidub palju m a a v a r u. Maavarade luurega tegelesid küll ka inglise kolonisaatorid, kuid süstemaatiliselt uurimist alustati alles pärast India iseseisvumist. Juba ammust ajast olid tuntud India rikkalikud raua- ja mangaanimaagi, söe, boksiidi ning vilgu leiukohad, aga samuti varudelt mõnevõrra väiksemad värviliste metallide maardlad; hiljuti avastati siin ka mitmesugust aatomitoorainet (uraani- ja tooriumimaaki). Nõukogude Liidu tehnilise abiga võeti kasutusele uued nafta ja maagaasi leiukohad. Kunagi oli India kuulus oma teemantide ja vääriskivide poolest, millest osavad meistrid valmistasid kauneid ehteid. Nüüd on teemandikaevanduste varud ammendatud ning vääriskivide kaevandamine tugevasti kahanenud. Põhja- ja Lõuna-India jõgede energiavarud pakuvad häid võimalusi hüdroelektrijaamade ehitamiseks.

Küsimusi ja ülesandeid.

Temperatuuri ja sademete kaart-skeemide järgi kandke kaardile need India rajoonid, mis vajavad niisutamist talveperioodil, ning piirkonnad, kus põllundus ilma kunstliku niisutamiseta on võimatu aasta läbi.

Rahvastik.

India rahvastik moodustab ligikaudu 15% maakera elanikkonnast; iga aastaga kasvab tema rahvaarv 5—6 miljoni elaniku võrra. Indialaste madala elatustaseme põhjuseks peab osa kodanlike teadlasi rahvastiku liiga kiiret juurdekasvu, mistõttu maa nagu ei suutvat oma elanikke toita (nn. ülerahvastuse teooria). Tegelikult olid koloniaalse India rahvastiku rasked elutingimused tootlike jõudude nõrga arenemise, tööpuuduse, madala töötasu ning talupoegade maapuuduse otsene tagajärg. Seetõttu oli India rahvastiku suremus koloniaalse sõltuvuse aastail suurimaid ning

tema elanike keskmine eluiga (23—25 aastat) väiksemaid maailmas.

Tänapäeva Indias on võetud kasutusele mitmeid abinõusid rahva töökorralduse ja tervishoiu parandamiseks. Sisse on viidud tööseadusandlus, on keelatud töötada alla 14 aasta vanustel lastel; tööstus annab tööd suurele hulgale inimestele. Mõisamaavaldust piiranud agraarreform mõnevõrra parandas talupoegade olukorda. Suremus langes, mille tagajärjel rahvastiku keskmine eluiga on praegu 35—38 aastat.

Kolonialismi igandeid pole aga kerge kõrvaldada. Indias on palju noori inimesi, kellel puudub püsiv töökoht; suurte linnade tänavail on rohkesti kerjuseid, rändmoosekante ja madudetaltsutajaid, kes demonstreerivad oma kunsti turistidele, ning otse tänavail ööbivaid kodutuid.

Elanikkonna rahvuslik koosseis on väga kirju.

Mõiste «indialane» hõlmab eri rasside, rahvuste, rahvaste ja hõimude esindajad. Suurte rahvuste ja rahvaste hulka kuuluvad hindud, bengaalid, tamiilid ja marathid, kelle arv ulatub kümnetesse miljonitesse. Säilinud on veel mitmeid väikesi hõime (todid, kotid jt.), kelle arv ei ületa 1 miljonit.

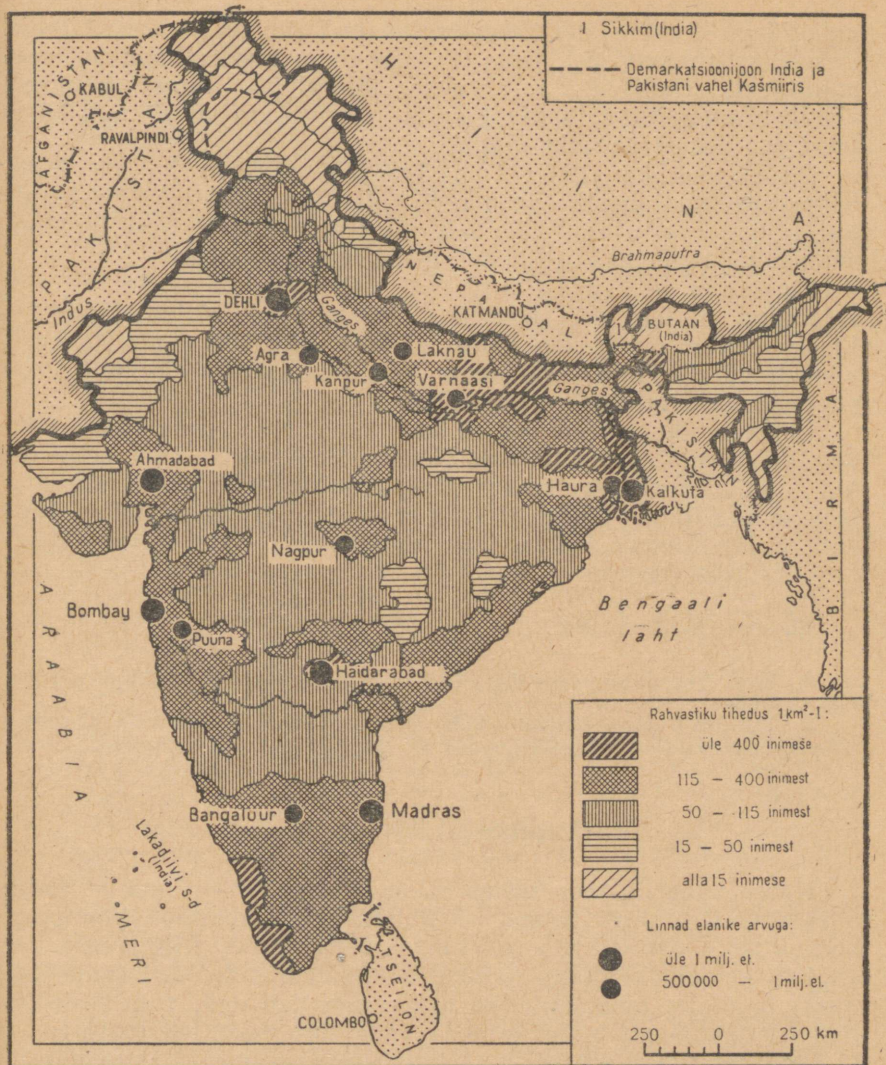
Peaegu $\frac{3}{4}$ rahvastikust räägib keeli, mis kuuluvad indo-euroopa keelkonna india keelte rühma; umbes $\frac{1}{4}$ (poolsaare osas) räägib draviidi keeli. Riigikeelteks on hindi ja inglise keel.

Võitluses inglise kolonisaatoritega, kes igati püüdsid ohutada rahvuslikku vaenu, India rahvad liitusid, moodustades rahvuslik-poliitilise ühtsuse. Praegu toimub Indias rahvaste rahvuseks kujunemise protsess, milleks üsna tõhusalt aitab kaasa ka uus administratiivne jaotus. Kuueteistkümne osariigi piirid on tõmmatud silmas pidades nende rahvastiku rahvuslikku koosseisu, mis sageli ilmneb juba osariigi nimetuses: Andhra Pradeši osariik on saanud oma nime andhra rahva järgi, Gudžarati osariik gudžarattide järgi jne.

Vanas Indias moodustasid kirjaoskajad rahvastikust mitte üle 15%; nüüd on kirjaoskajate arv küll tunduvalt kasvanud, kuid ikkagi on $\frac{3}{4}$ elanikkonnast veel kirjaoskamatu. Seetõttu on ka mõistetav, miks on usul india rahva elus nii suur tähtsus.

India rahvaste seas on levinud üle 20 usundi; valitseval kohal (hõlmab 80% usklikest) on hinduism, millele järgneb islam (10%). Hinduismi usudogmade seas on eriti suur tähtsus kinnitusel, et jumal jaotas inimesed kastidesse: ühed kastid on kutsutud valitsema, teised — neile alluma ja töötama. Osa inimesi (vanasti orjad, hiljem nn. musta töö tegijad) asetas usund väljaspoole kaste. Need olid täiesti ilma õigusteta inimesed — «roojased», paariad, kelle arv ulatus üle 50 miljoni. Kolonisaatorid toetasid igati kastisüsteemi, leides endale tuge kõrgemate kastide esindajate näol.

Teine dogma — uskumine, et inimese hing läheb pärast tema surma mõne looma sisse, on toonud endaga kaasa loomade kummardamise, «pühaks» pidamise, mis ei luba nende liha toiduks tarvitada (eriti «pühad» on lehmad, elevantid, ahvid). India valitsus keelas kastisüsteemi, samuti võitleb ta aktiivselt

Millega seletada rahvastiku ebahütlast tihedust Indias? Piirkondades, kus rahvastiku tihedus on üle 115 el./km², paikneb rohkesti väikesi ja keskmise suurusega linnu. Leidke need piirkonnad kaardil.

teiste kahjulike usutavade ja eelarvamuste vastu, kuid paljud neist on äärmiselt tugevasti juurdunud, mistõttu nende kaotamine pole sugugi kerge.

Feodaalidest maaomanike ja monopolistliku kodanluse reaktsiooniline rühmitus on seotud inglise ning teiste välismaiste mono-

polistidega. Rahvusliku kodanluse enamik aga on huvitatud India iseseisvast arenemisest, tema feodalismi- ja imperialismivastasest poliitikast. Töölised ja arvukas talurahvas (igast kümnest elanikust on seitse talupojad) on iseseisvuse aastail võitnud kätte terve rea demokraatlikke õigusi.

Rahvastiku tiheduselt (135 el./km²) kuulub India kõige tihedama asustusega maade hulka. Sealjuures on tema paljud rajoonid asustatud hõredalt ning õige suurel osal territooriumist jääb rahvastiku tihedus maha maa keskmisest.

Ligikaudu $\frac{4}{5}$ rahvastikust elab suurtes külates. See seletub asjaoluga, et üle 70% elanikest on tegevad põllumajanduses. Lisaks sellele on Indias palju väikesi linnakesi, mis tekkisid vanasti vürstiriikide keskustena. Neis linnades on säilinud palju suurepäraseid arhitektuurimälestisi.

Linnaelanike suurem osa on koondunud 117 suurde linna, mille elanike arv ulatub üle 100 000. Neis asuvad suured tööstusettevõtted ja on arenenud kaubandus, ühtlasi on nad maa kultuurikeskusteks. Kuues linnas tõuseb elanike arv üle 1 miljoni (Bombay, Kalkuta, Dehli, Madras, Haidarabad, Ahmadabad). Neist kolm — Bombay, Kalkuta, Madras — on India suurimad sadamad.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Maailma rahvaste kaardi järgi atlasest selgitage, missugused rahvad elavad Indias.

2. Tabelist 4 leiate miljonilinnade arvu Inglismaal ja Ameerika Ühendriikides. Võrrelge neid vastavate linnade arvuga Indias.

Majanduse üldiseloostus.

Noore vabariigi ees seisab raske ülesanne — muuta India agrarmaast industriaalmaaks. Rahvusliku kodanluse juhtimisel sekkub riik aktiivselt uue majanduse ülesehitusse. Riigile läks üle Inglise koloniaalvõimude omand (raudteed, side, sadamamajandus), ta võttis oma kätte ka maavarade uuringu, suurte raske-tööstusettevõtete, raudteede ja laevade ehitamise. Nii loodi India majanduses riiklik sektor.

Riigikapitalism Indias on progressiivne seepärast, et ta loob tingimused rahvusliku majanduse arenemiseks ja imperialistlikest mõjudest vabanemiseks.

Majanduse arendamisest võtab suurel määral osa ka rahvuslik erakapital. Sellele kuulub palju kerge- ja toiduainete tööstuse ettevõtteid ning mõningad metallurgia- ja masinaehitustehased. Riik soodustab erakapitali mahutamist tööstusse.

Välismaine kapital on säilitanud oma positsioonid mitmes tööstusharus (naftatöötlemine, elektrotehnika, osalt keemiatööstus); India valitsus soodustab välismaiseid kapitalimahutusi, suunates neid vastavalt majanduse arendamise

huvidele. Märkimisväärne osa välismaisest kapitalist kuulub Suurbritanniale ja Ameerika Ühendriikidele, kuid viimasel ajal on suurenenud kapitali juurdevool Saksa FV-st ja Jaapanist. Majandust arendatakse valitsuse plaani kohaselt.

Rahvusliku erakapitali ja välismaise kapitali huvid ei ühti alati riigi huvidega. See pidurdab majanduse arenemist ega võimalda täita riiklikke plaane.

India industrialiseerimisele osutavad suurt abi Nõukogude Liit ja teised sotsialismimaad, kes varustavad teda tööstusseadmetega ning ehitavad Indiale soodsatel tingimustel tööstusettevõtteid.

Põllumajanduses on riik võtnud enda peale varem inglastele kuulunud niisutussüsteemide töö korraldamise, uute irrigatsiooni-seadmete ehitamise. On loodud põllumajanduspank, mis annab talupoegadele krediiti, talupoegi abistatakse sordiseemne, väetiste ja masinate hankimisel.

Põllumajanduse arenemist pidurdavast pearaskusest — vana-nenud agraaarsuhete süsteemist jagusaamine kulgeb aeglaselt.

Vana India mõisnik — «semindar» — rentis maad talupojale vahendajate (allrentnike) kaudu. Selliseid vahendajaid võis mõisniku ja talupoja vahel olla kaheksa kuni kakskümmend ja kõik nad said kasu talupoja töö arvel. Niisugune maakasutuse süsteem («semindari»), mis oli kogu maal laialt levinud, faktiliselt röövis talupojal kuni $\frac{4}{5}$ tema saagist. Palju kergem polnud talupoegade-väike-omanike («rajottide») olukord. Nad valdasid viletsaid maalapikese. Neid koormasid kõrged maksud maa ja vee eest ning mitmed muud maksud, mistõttu nad suutsid vaevu ots otsaga kokku tulla. On loomulik, et tehniline tase oli rentnike ja rajottide majandites väga madal.

India valitsuse poolt läbiviidud maareformid osaliselt piiravad mõisnike maavaldusi. Mitmetes osariikides osteti mõisnikelt ära renditalupoegade maad ja müüdi neile, kes seda ise harivad; edasi-rentimine on piiratud või keelatud. Kõik see on talupoegade olukorda mõnevõrra parandanud. Kuid suurem osa talupoegi jäi pooli-kute reformide tõttu siiski ilma maata, sest neil pole raha maa väljaostmiseks mõisnikult. Maapuudus on endiselt india põllu-majanduse nuhtluseks.

Valitsuse poolt propageeritavad tootmiskooperatiivid abistavad ainult jõukamaid talupoegi, sest neis kooperatiivides jaotatakse tulud proportsionaalselt maa suurusele, mida kooperatiivi liikmed omavad.

Talupoegade raskest olukorrast tulenevalt on põllumajanduse kasvutempo tööstuse omast palju aeglasem. Toitlustusprobleem on jäänud lahendamata ja riigil tuleb igal aastal puuduvaid toidu-aineid sisse vedada.

Tootlike jõudude paigutus vajab põhjalikku ümberkorraldamist. Vanas Indias koondus tööstus ainult üksikutesse suurtesse keskustesse, peamiselt sadamalinnadesse. Niisutati ainult neid maid, kus viljeldi ekspordikultuure. Paljud India osad on majanduslikult veel nõrgalt arenenud.

Vabariigis töötatakse välja majandusliku rajoneerimise skeemi; kogu maal rajatakse uusehitusi — tulevaste majandusrajoonide keskusi. Kirdes on selleks Damodari org, keskrajoonis Nagpuri

ja Bhilai piirkond, lõunas Bangaluri hüdroelektrijaamad ja tööstuskompleks, loodes Bhakra-Nangali hüdroosõlm.

Saavutatud majanduslik edu ei ole veel muutnud majandusharude suhet. Põllumajanduse osa rahvuslikus tulus on kahane- nud, kuid siiski ületab ta veel tunduvalt tööstuse osatähtsuse. Põl- lumajandus on endiselt juhtiv haru.

Põllumajandus.

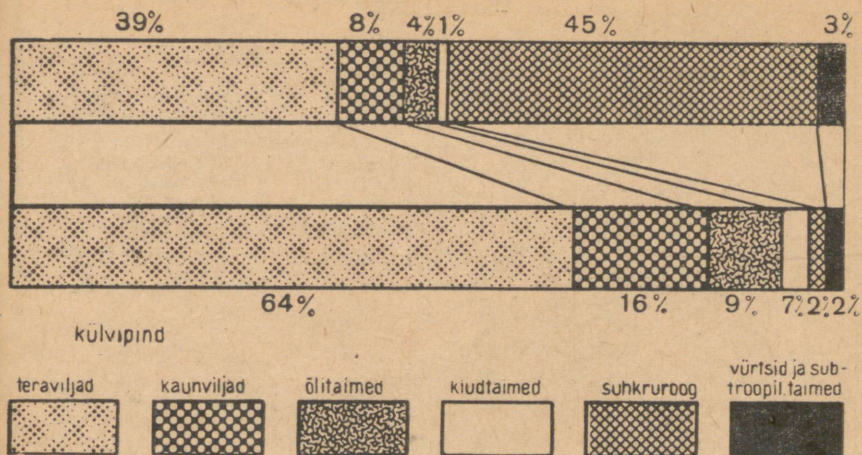
Maaviljelus annab põllumajanduse kogutoodangust umbes 70%. Temperatuuriolud, välja arvatud kõrgmägistes rajoo- nides, võimaldavad tegelda taimekasvatusega aastaringselt. Gan- gese ja Brahmaputra laiad orud, samuti paljud rajoonid ranniku- madalikul, on kaetud viljakate alluviaalsete muldadega; eelmäge- des ja Dekkani kiltmaal on laialt levinud punamullad, aga samuti ka laavakatetel tekkinud «mustad» mullad, mis säilitavad hästi niiskust ja on kõrge loodusliku viljakusega.

Vaatamata neile soodsatele tingimustele kasutatakse õige suurt osa põllumaast ainult üheks külviks aastas (külvatakse enne mus- soonvihmade algust). Ülejäänud ajal ei jätku põllu jaoks vett. India rahva kõnekäänd ei ütle asjata: «Kui päike on saagi isa, siis vesi on tema ema.»

Suurbritannia koloniaalvõimu pikkadel aastatel sai vett ainult 12% põllumaast, kusjuures enamikku sellest niisutati algelisel viisil kaevudest. Tänapäeva Indias on hüdrotehniliste ehituste tagajärjel niisutatavate maade pindala Damodari, Mahanadi ja Satledži jõgede orgudes tugevasti laienenud. Niisutatavad maad hõlmavad praegu umbes $\frac{1}{4}$ külvipinnast. Nendel maadel kogu- takse kaks saaki aastas. Valitsus on kavandanud irrigatsiooniehi- tuste olulise laiendamise.

Enamiku põllukultuuride madal saagikus on iganenud maa- harimisevõtete tagajärg. Vaatamata sellele et iseseisvusaastail on India põllumajanduses kaasaegsete masinate arv tugevasti kasva- nud ja põldudel töötab praegu 30 000 traktorit, on suurema osa talupoegade peamiseks tööriistaks jäänud puuader, harvem raud- ader; väetisi kasutatakse veel väga vähe, kuigi viimase aasta- kümne jooksul on põldudele antava väetise hulk kolmekordistu- nud.

Külvipinnas on juhtival kohal teraviljad — riis, nisu ja mitmesugused hirsilised. Riis hõlmab külvipinnast rohkem kui $\frac{1}{3}$, tema arvele langeb umbes pool teraviljade kogusaagist. Harilikult külvatakse riisi niisutatavatele põldudele, kuid kirdes, kus on palju sademeid, niisutavad aasta kahest külvist ühte mussoonvihmad. Kui Gangese orus laiuvad kõrvuti nii riisi- kui ka nisupõllud, siis Induse—Gangese veelahkmel (Pandžaabis) on nisu põhiliseks kul- tuuriks, mida kasvatatakse ka niisutatavail maadel.

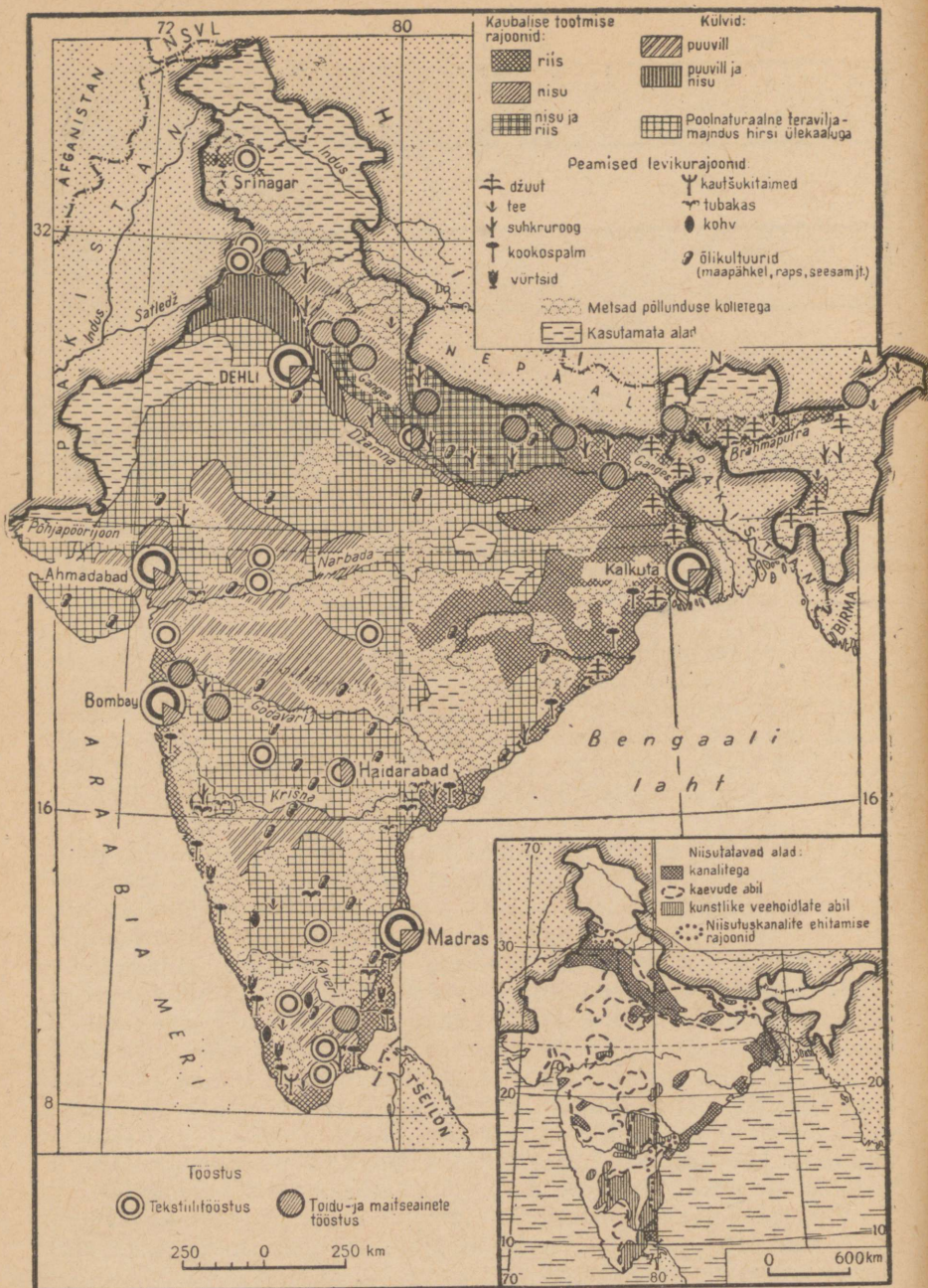
Mitte alati ei peegelda külvipinna koosseis õigesti mitmesuguste põllumajanduskultuuride tähtsust maa majanduses. Võrreldge selle diagrammi tulpi ja leidke, kumma järgi on õigem otsustada India põllumajanduse struktuuri üle.

Rahvastiku toidus on suure tähtsusega õlikultuurid ja kaunviljad. Kaunviljad on levinud kõikjal, asendades poolsaare paljudes osades leivavilju. Õlikultuurid on rohkem kui kaunviljad rajooniti spetsialiseeritud. Suur tähtsus on rapsiseemnetel, millest saadakse hinnalist tehnilist õli. Nende saagilt ja ekspordilt ei ole Indial võistlejaid. Eksporditakse ka maapähkliit ja kookosõli.

Tehnilistest kultuuridest kasvatatakse Indias puuvilla ja džuoti. Pärast maa jaotamist kaheks 1947. aastal kannatasid India tekstiilivabrikud terava puuvilla- ja džuidipuuduse all. Valitsus soodustas igati nende kultuuride külvipinna laiendamist ning praegu vastab nende toodang juba tööstuse vajadustele. 1962. aastal oli India puuvilla külvipind võrdne selle külvipinnaga Ameerika Ühendriikides, kuid viimase puuvilla-kogusaak oli 3 korda suurem. Madala saagikuse põhjuseks on ebakvaliteetsed sordid ja madal agrotehnika. Praegu juurutatakse Indias paremaid puuvillasorte, nende hulgas ka nõukogude sorte. Põhja- ja lõuna-rajoonides puuvillapõlde niisutatakse, kuna Dekkani «mustadel» muldadel kasvatatakse puuvilla ilma kunstliku niisutuseta. Džuoti viljeldakse ainult Gangese delta kõige niiskemates rajoonides.

Viimastel aastatel laienesid Gangese orus ja rannikul tugevasti suhkrurookülvid. Käesoleval ajal rahuldab India oma vajadused kodumaise suhkruga.

Eksportkultuuridest (tee, kohv, tubakas, vürtsid) on kõige suurem tähtsus teepõõsal, mida kasvatatakse peamiselt suurtes istandustes Ida-Himaalaja eelmägedes (Assami osariik) ja poolsaare

Uurige India põllumajanduse kaarti ja selgitage, miks on riisipõllud koondunud maa põhjaossa ja rannikule, nisupõllud loodesse, hirsikultuurid aga poolsaarelisse ossa. Mispärast on suurem osa toiduainete tööstusest koondunud Gangese orgu? Missugused kultuurid on tooraineks Ahmadabadi, Bombay ja lõunaosa linnade tekstiilitööstusele ning millised Kalkuta tekstiilitööstusele?

lõunaosas. Teelehtede saagilt on India maailmas esikohal (peaaegu $\frac{1}{3}$ maailma kogutoodangust).

Loomakasvatuse arenenud, kuigi India on veiste arvult esimesel kohal maailmas. Suur on ka lammaste arv. Veiseid kasutatakse veoloomadena, produktiivkarja on väga vähe. Intensiivse loomakasvatuse arenemist on pidurdanud söötade puudus ja usundilised eelarvamused. Nüüd on loodud riiklikke farme, kus kasvatatakse puhtatõulist karja. Farmid osutavad talupoegadele abi loomakasvatuse arendamisel. Kašmiiri mägirajoonides ja Thari kõrbe äärealadel on levinud lambakasvatus. Kašmiiri kangad, vaibad ja vilt on pälvinud ülemaailmse kuulsuse.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabelite 15, 16 ja 17 alusel selgitage, milline koht on India kapitalistlike riikide hulgas teraviljade külvipinnalt ja kogusaagilt.

2. Tabeli 18 järgi arvestage välja, mitu korda on puuvilla hektarisaak Nõukogude Liidus suurem kui Indias. Kui palju puuvilla võiks India oma põldudel koguda, kui saak ühelt hektarilt oleks siin niisama suur kui Nõukogude Liidus?

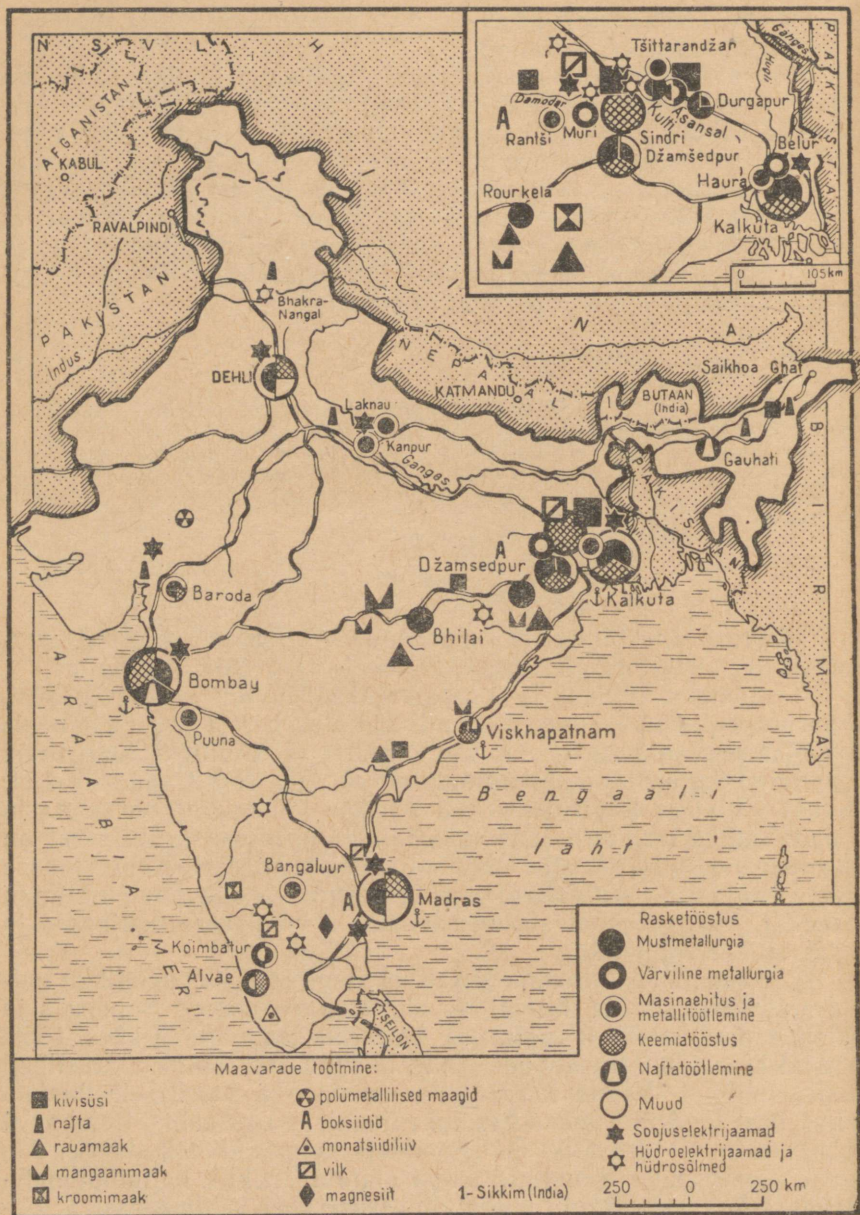
Tööstus.

Tööstuse ülesehitamisel on peamine tähelepanu pööratud energeetikale, metallurgiale, masinaehitusele ja keemiatööstusele.

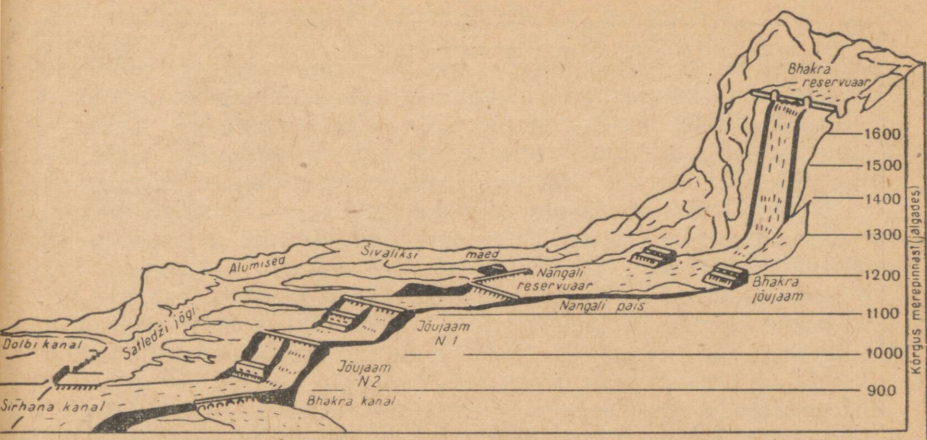
Peamisteks kütuse- ja energiaallikateks on India kivisüsi, hüdroenergia, puit ja teised kohalikud kütused. Energia bilansis etendab peaosas kivisüsi. Kivisüsi varudelt (125 milj. t) jääb India kapitalistlike maade hulgas maha ainult Ameerika Ühendriikidest, Saksa FV-st ja Suurbritanniast. Kivisüsi toodangult on ta Aasia kapitalistlike maade hulgas esikohal. Suurem osa India söest on madala kvaliteediga, eriti vähe on koksistuvat sütt. Kuni viimase ajani kaevandati sütt ainult ühes basseinis — Džamšedpuri linna lähedal. Praegu on alustatud söetootmist poolsaare põhjaosas ja maa teistes rajoonides.

Nafta tootmine Assamis ei katnud isegi ühte kümnendikku naftavajadustest. Nafta import ja töötlemine (tehased Bombay's ja Visakhapatnamis) oli Inglise ja Ameerika kompaniide käes. 1956. aastal korraldati Nõukogude Liidu ja Rumeenia abiga ulatuslikud naftaotsingud. Nende tulemusena avastati ja hakati eksploateerima uusi leiukohti vanas Assami rajoonis. Pandžaaabis, Bombay'st põhja pool (Gudžaratis) ja Himaalaja eelmäestiku keskosas. Assamis lasti käiku Rumeenia abiga ehitatud riiklik naftatöötlemistehas, Nõukogude Liidu abiga ehitatakse veel kahte tehast.

Damodari jõe orus rajatakse hüdroenergeetika kompleksi ja suuri soojuselektrijaamu. Satledži jõel on lõpetamisel suurehitus (Bhakra-Nangal), Lõuna-India mäestiku jõgedel ehitatakse ja on juba käiku lastud mitmeid hüdroelektrijaamu.

Missuguseid maavaru ja kus leidub Indias? Kuidas langevad kokku maavarade kaevandamine ning metallurgia ja masinaehituse asukohad? Missugused tööstuslinnad töötavad juurdeveetaval toorainel? Väiksem kaart (ülal nurgas) hõlmab uusehituste, rajooni Damodari jõe orus. Missugused tööstusharud on seal ülekaalus?

Bhakra-Nangali hüdroõlme ehitamisel kasutati Sattedzi jõe mägist profiili. Vaa-
dake, kui suuri langusi esineb jõel ja kuhu on ehitatud elektrijaamad. (Jalg =
= 30,5 cm.)

Püsiva energiabaasi rajamiseks on juba palju ära tehtud, kuid siiski on tootava elektrienergia hulk veel väike (umbes 26 milj. kWh), mis raskendab mitmete rasketööstusharude arendamist.

Metallurgiatööstus on hästi kindlustatud kvaliteetse rauamaagi ja mangaaniga (nende varudelt on India kapitalistlike maade seas esikohal). Sõe, rauamaagi ja mangaani lejukohtade soodne kooslus Tšhota Nagpuri platool (Dekkani kirdeosas) määras India esimeste täieliku tsükliga metallurgiatehaste asukoha Džamšedpuri linnas. Need ehtas India kompanii «Tata» XX sajandi alguses. 1959. aastal andis esimese toodangu võimas riiklik tehas Bhilais, mis rajati Nõukogude Liidu abiga. Tehase esialgseks võimsuseks olj arvestatud 1 milj. t metalli aastas, kuid kohe pärast tema käikulaskmist algas vastavalt täiendavale kokkuleppele Nõukogude Liiduga tehase laiendamine, nii et ta võiks toota 2,5 milj. t metalli aastas. Bhilai on India uhkus; tehas ületab pidevalt tootmisülesandeid. Hiljuti hakkas see vaba India esiklaps tootma raudteerööpaid noorte Aafrika riikide jaoks. Damodari orus ja Kalkuta lähistel ehitatakse veel kahte riiklikku tehasi. Viimase 12 aasta jooksul on terasesulatamine kasvanud Indias kolmekordseks.

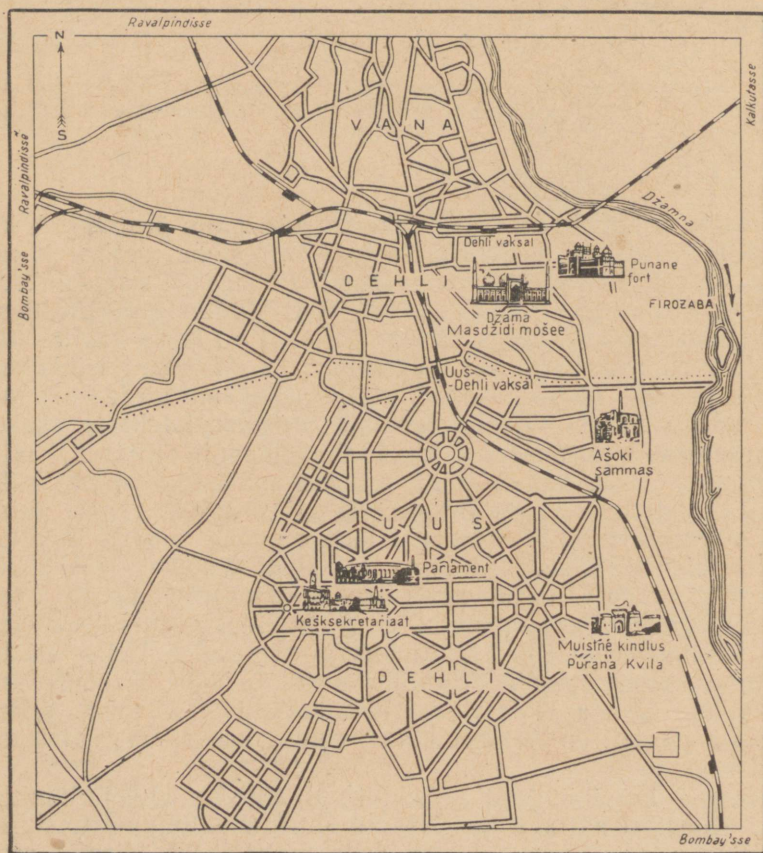
Suured boksiidivarud võimaldavad ehitada alumiiniumitehaseid. Viimastel aastatel on ehitatud kolm alumiiniumitehasi, kuid elektrienergia vähesus takistab selle tootmisharu laiemat arengemist.

India tööstuse kõige noorem haru — masinaehitus —, mis tekkis alles Teise maailmasõja päevil, täieneb igal aastal

mitme uue tehasega. Vaguni- ja veduritehased vabastasid India vajadusest importida raudtee veerevat koosseisu; uued tehased Damodari piirkonnas ja Dekkani kiltmaa lõunaosas toodavad metallilõikepinke, elektrimootoreid, elektrijaamade, suhkrudžuudi- ja puuvillavabrikute sisseseadeid. Käesolevaks ajaks on India tekstiilimasinate ostmise Inglismaalt peaaegu lõpetanud.

Nõukogude Liidu, Tšehhoslovakkia ja Saksa DV abiga on ehitatud raskemasinatehased. Teise maailmasõja ajal ehitatud automontaažitehased lähevad üle autode tootmisele; Bangoluuris töötab lennukitehas. Visakhapatnamis ehitatakse suurt laevatehast.

Kiiresti areneb ka keemiatööstus, eriti väetiste tootmine. Damodari orus töötab Välis-Aasia kõige võimsam lämmastik-

Vana- ja Uus-Dehli erinevad teineteisest. Jälgige uue linna originaalset planeeringut. Leidke plaanil Punane fort, kus 1950. a. heisati vaba India lipp.

väetiste tehas. On alustatud sünteetiliste materjalide, sealhulgas ka kangaste tootmist.

Rasketööstuse silmapaistvale arenemisele vaatamata on toodangu väärtuselt ülekaalu säilitanud vanad harud — tekstiili- ja toiduainete tööstus.

Kõige rohkem on arenenud puuvillatööstus. Kangaste kogutoodangult jääb India maha ainult Ameerika Ühendriikidest ja Nõukogude Liidust. Kuid tema tehased on tehniliselt mahajäänud: samal ajal kui Ameerika Ühendriikides on automaattelgedega varustatud kõik tehased, moodustavad need Indias ainult 7% sisseadetest. Suurim puuvillatööstuse rajoon paikneb Bombay ja Ahmadabadi vahel. Kalkuta ümbruse džuudivabrikud toodavad mitte ainult siseturu, vaid ka ekspordi jaoks.

Kõrvuti vabrikutööstusega on Indias säilinud käsitööl põhinev kodutööstus. Toodangu koguväärtuselt ei jää see suurtööstusest palju maha. Kodutööstuslikud ettevõtted töötlevad põllumajanduslikku toorainet, valmistavad puuvillaseid, siid- ja villaseid kangaid, jalatseid, vaipu, ehteid jm. Neist suurem osa on koondunud Gangese oru linnadesse.

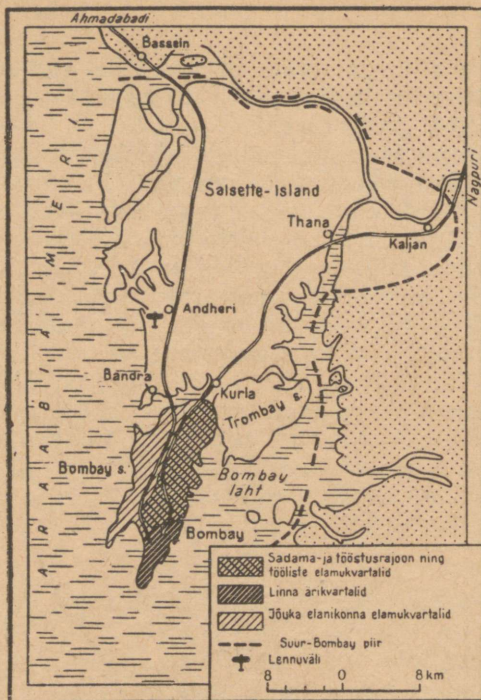
Tööstusrajoonid ja linnad.

Oma arenenud tööstusega paistavad India linnade seas silma Bombay ja Kalkuta. Märkimisväärselt on tööstus laienenud ka Dehli.

Pealinn Dehli on India vanimaid linnu. Linna vanemas osas on säilinud palju rippuvate aedadega paleesid, mošeesid ja teisi mineviku mälestisi. Uus-Dehli on ehitatud inglaste poolt euroopalikus stiilis. Tööstust esindavad paljud toiduainete tööstuse ettevõtted, puuvillakombinaat ja mitmesugused arvukad kodutööstuslikud töökojad. Eeslinnades rajatakse elektrotehnika- ja masinaehitustehaseid. Dehli on suur transpordisõlm, mis on raudtee kaudu seotud maa kõigi suuremate sadamatega. Tema lennujaamias ristuvad paljud rahvusvahelised lennuliinid.

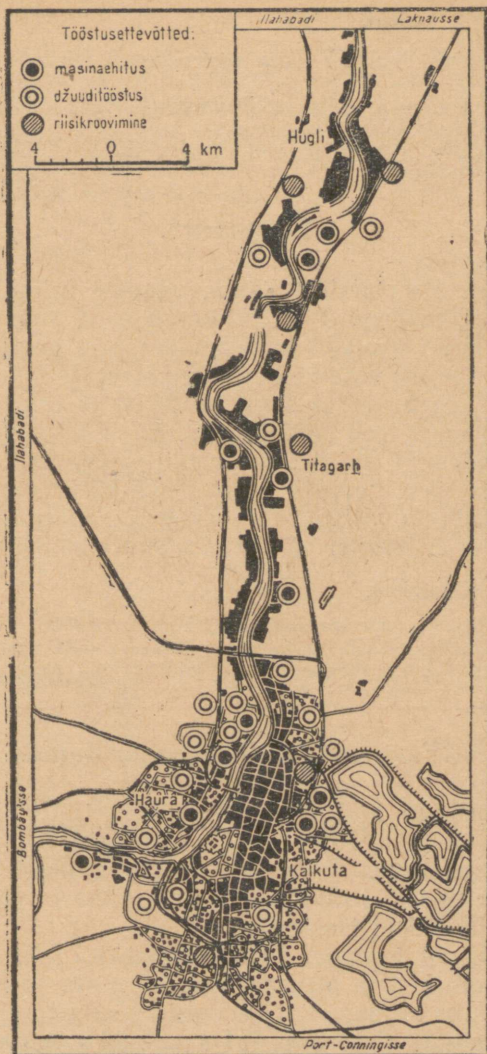
Bombay'd — rahvaarvult India suurimat linna — ei nimetata juhuslikult «India väravaks». Tema sadama kaudu toimub üle $\frac{1}{2}$ riigi impordist ja umbes $\frac{1}{3}$ ekspordist. Laialdase kaubandusliku tegevuse kõrval toodetakse Bombay's ka palju tööstuskaupu. Ta on tähtsamaid puuvillaste kangaste, tekstiilimasinate ja elektriseadmete tootmise ning naftakeemia keskus. Tema eeslinnades ehitati esimesed aatomireaktorid Indias. Linnas asuvad riigi suurim ülikool, kinostuudiod ja palju kultuuriasutusi. Bombay meelitab kokku palju välismaa turiste, keda teenindavad hästikorrastatud supelrannad, hotellid, staadionid, mitmesugused lõbustusasutused.

Kalkuta on tähtis sadam, mis asub Gangese deltaharu Hugli vasemal kaldal, 140 km kaugusel Bengaali lahest. Sadama

Bombay paikneb mandriosa juurde kuuluvail saartel ning poolsaartel. Linna keskosa asub Bombay saarel. Linna põhiplaanis ilmnevad selgesti erinevused tema eri osade funktsioonides. Selgitage, miks paiknevad äri- ja tööstuskvartalid idarannikul, kuna kvartalid, kus elab linna jõukam rahvas ning asuvad turistidele määratud hotellid ja lõbustuskohad, hõlmavad saare lääneranniku.

kaubakäibest langeb pool ekspordi arvele. Jõe laevateed puhastatakse pidevalt setetest ja ookeanilaevad võivad tõusta ülesvoolu kuni sadamäsildadeni. Kalkutas on väga palju töölisi. Suurem osa neist on tegevad džuudivabrikutes ja toiduainete tööstuses, samuti ka laevatehastes ning väikestes metallitöötlemise ettevõtetes, mis paiknevad Haura eeslinnas. Nagu enamikus kapitalistliku maailma suurlinnades, nii ka Kalkutas erinevad heakorrastatud ärilinnaosa ja sellega liituvad jõuka rahvastiku elamurajoonid teravalt vanalinnast, heakorrastamata tööliskvartalitest. Kalkutas nagu Bombay's on häda ja viletsus koondunud «bastidesse» (hurtsikute rajoonid, kus virelevad vaesed).

Kalkuta on India suuremaid tööstuskeskusi. Tema tööstuslikud eeslinnad on nihkunud kaugele ülesjõe. Missugused tööstusharud on siin arenenud? Millega seletada Kalkuta tööstuse sellist struktuuri?

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 9 alusel India söetoodangut teiste kapitalistlike riikide toodanguga.

2. Millega seletada asjaolu, et Bombay kujunes tähtsaimaks impordisadamaks, Kalkuta aga ekspordisadamaks?

3. Kandke teksti ja kaartide abil kontuurkaardile tööstusrajoonid ning koostage nende iseloomustus.

Transport.

Peamine osa sisemaistest kaubavedudest toimub raudteede l. India raudteevõrgu kogupikkus on üsna suur — 57 000 km, kuid see pole siiski küllaldane. Raudteevõrgu geograafia ei vasta kaasaegse majanduse vajadustele: maa siserajoonid on üksteisega nõrgalt seotud. Erineva laiusega raudteed ja ühe rööpmepaariga teede domineerimine teeb veod kalliks. Ka autotransport on puudulikult arenenud, kuigi Teise maailmasõja aastail rajati palju maanteid. India merelaevastik on veel väike ja suurem osa väliskaubandusest toimub välismaiste laevadega. Alalised lennuliinid ühendavad omavahel kõiki India suuremaid linnu.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Vaadake atlase transpordikaardilt, kuidas paikneb India raudteevõrk, ja võrrelge selle tihedust Aasia teiste kapitalistlike riikide vastava näitajaga.

2. Missugused rahvusvahelised lennuliinid läbivad Indiat?

Välised majanduslikud sidemed.

Inglise ülevõimu ajal moodustasid $\frac{2}{3}$ India ekspordist tee, džuu, puuvill, õliseemned, vürtsid ja mineraalne tooraine (mangaan, vilk). Samal ajal importis India peamiselt tarbekaupu ja toiduaineid. Selline väliskaubanduse struktuur peegeldas tema majanduse koloniaalset iseloomu.

Nüüd etendavad impordis peamist osa tehaste sisseseaded ja masinad, toorained ja poolfabrikaadid, nafta ja naftaproduktid, milles kajastub maa industrialiseerimine. Veel on säilinud küllaltki mahukas toiduainete sissevedu. Ekspordis kasvab tööstuskaupade osatähtsus, kuid põhilise ja moodustavad endiselt mineraalne tooraine ning lähistroopilise ja troopilise maaviljeluse saadused.

Väliskaubanduse geograafia on märgatavalt muutunud. Vanasti suunati peaaegu kogu ekspord metropoli ja inglise kaubad moodustasid suurema osa impordist. Praegu langeb Suurbritannia arvele umbes $\frac{1}{4}$ India väljaveost ja $\frac{1}{5}$ sisseveost. Tunduvalt on suurenenud Ameerika Ühendriikide osatähtsus, kes veavad Indiasse tööstuskaupu ja toiduaineid; on suurenenud kaubavaetus Saksa FV ja Jaapaniga.

Kõige tähtsam muutus välistes majanduslikes sidemetes seisneb aga selles, et aasta-aastalt kasvab India kaubavahetus Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike maadega. Viimase 8—10 aasta jooksul on väliskaubanduse käive nende maadega suurenenud 10-kordseks. India impordib sotsialismimaadest kompleksseid tööstuse sisse-seadeid ja masinaid, müües vastu raua- ja mangaanimaaki, villa, villaseid ja siidkangaid, toornahka, džuudist tooteid ja muid kaupu. Kaubandus põhineb sõbralikul vastastikusel abistamisel ja võrdõiguslikkusel.

Sidemed sotsialismimaadega ei piirdu ainult väliskaubandusega. India saab märkimisväärseid laene soodsatel alustel ilma poliitiliste tingimusteta, mida esitavad talle imperialistlikud riigid. Peale abi tööstusettevõtete ehitamisel ja maapõue uurimisel saab India sotsialistlikelt riikidelt ka teaduslikku informatsiooni. Üheks India abistamise tähtsaks vormiks on tema rahvusliku kaadri ettevalmistamine; paljud India noored omandavad kõrgema hariduse Nõukogude Liidu ja teiste sotsialismimaade õppeasutustes; India noored teadlased ja insenerid praktiseerivad nende maade tehastes ja teaduslikes instituutides. India kultuurisidemed sotsialistlike maadega kasvavad ja tugevnevad.

AFGANISTAN.

Pindala — 650 000 km²

Rahvastik — 13 milj. el.

Pealinn — Kabul

Geograafiline asend.

Afganistan paikneb Aasia südames ega oma väljapääsu merele. Ta piirneb Nõukogude Liidu, Iraani, Pakistani, India ja lühikesel kõrgmägisel lõigul Hiina Rahvavabariigiga. Asend tähtsate maismaateede ristumiskohal ja ligipääsuteedel Indiale andis Afganistanile ammu silmapaistva kaubandusliku ja sõjalis-strateegilise tähtsuse. Lühim tee merele kulgeb läbi Pakistani territooriumi, kuid viimasel ajal kasutab Afganistan välissuhtlemiseks üha rohkem läbi Nõukogude Liidu kulgevat teed.

Nõukogude Liidu ja Afganistani suhted on rajatud sõprusele ja koostööle. Afganistan seisab neutraliteedi positsioonil ega ole astunud sõjalistesse blokkidesse.

Afganistan kasutab väljapääsuna merele nelja teed: 1) Kabulist Kundusi ja edasi mööda Amu-Darjad Nõukogude Liitu; 2) Khaiberi mäekuru kaudu Pešavarisse ja Karatšisse Pakistanis; 3) Kuškast Nõukogude Liidu territooriumil Musta mere või Balti mere sadamatesse; 4) Heratist läbi Iraani veetute kõrbete Pärsia või Omaani lahe sadamatesse. Jälgige neid teid kaardil ja otsustage, missugused neist ja milliste maa rajoonide jaoks on kõige soodsamad.

Rahvastik.

Afganistanis ei ole kunagi läbi viidud rahvaloendusi, mistõttu rahvastiku üldarv — 13 miljonit — on üksnes ligikaudne.

Afganistan on paljurahvuseline riik. Tema territooriumil elab vähemalt 20 erinevat rahvast. Umbes 60% rahvastikust moodustavad afgaanid (puštunid), kes jagunevad kaheks põhiliseks haruks — ida- ja lääne-afgaanideks (viimased on kõige arvukamad). Afgaanid asustavad maa kesk-, lõuna- ja idaosa. Põhja-Afganistanis moodustavad rahvastiku enamiku rahvused, kes elavad ka Nõukogude Liidu vabariikides: tadžikid ($\frac{1}{5}$ maa rahvastikust), usbekid, turkmeenid. Ligikaudu pool kõikidest afgaanidest elab Afganistani piiridest väljaspool — Puštunistanis, territooriumil, mis XIX sajandi lõpul vägivaldselt liideti Briti India koosseisu ja 1947. aastal India lõhestamise puhul jäeti Pakistanile. Riigikeel (puštu) kuulub iraani keelte gruppi. Enamik rahvastikust on muhameedlased.

Rahvastiku paiknemine maa territooriumil on äärmiselt ebahütlane ja sõltub suurel määral looduslikest tingimustest. Vaatamata sellele et maa paikneb lähistroopilistel laiustel, on Afganistani looduslikud tingimused sõltuvalt mägisest reljeefist (keskmine kõrgus on 1200—3000 m vahemikus) suhteliselt karmid. Kliima on kontinentaalne, ööpäevaste ja aastaste temperatuuride järskude kõikumistega, väheste sademetega (100—300 mm aastas); kõrbelistes lõunarajoonides sademete hulk kahaneb 40—50 millimeetrile. Rahvastiku keskmine tihedus (umbes 20 el./km²) ei peegelda territooriumi asustatuse tõelist pilti. Oaasides tõuseb rahvastiku tihedus üle 100 inimese, kuid kõrbelisel Iraani kiltmaal on see 2—3 inimest 1 km² kohta. Ligikaudu $\frac{1}{5}$ rahvastikust on rändava või poolrändava eluviisiga. Afganistani linnades elab vähem kui $\frac{1}{10}$ maa rahvastikust. Linnaelanike seas on palju väikekoodanlasi — kaupmehi, käsitöõnduslike töökodade omanikke.

Suurim linn Kabul (umbes 400 000 el.) on maa vanimaid linnu, transporditeedel asuv kaubanduskeskus. Siin asuvad riigi põhilised tööstusettevõtted.

Välismaise kapitali kauaaegne valitsemine pidurdas maa majanduslikku ja kultuurilist arenemist; $\frac{9}{10}$ elanikkonnast on kirjaoskamatu. Elu-olu mõjutab

tugevasti muhamedi usk. Vaimulikkond kasutab religiooni rikkaste huvides, jutlustades alandlikkust, alluvust ja inimeste paratamatut ebavõrdsust. Eriti raske on naiste olukord. Nad on õigusteta. Loori kandmise kohustus on kaotatud, kuid kõrvaliste isikute juuresolekul tütarlapsed ja noored naised katavad oma näo, külades aga kantakse alaliselt parandžaad. Mitmenaisepidamine on lubatud, kuid seda õigust kasutavad ainult rikkad, sest mõrvoja eest tuleb tasuda suur summa — kalõm.

Rändavate, poolrändavate ja mõnede paiksete suguharude juures eksisteerib veel sugukondlik organisatsioon ning seetõttu on paljudel afgaanidel oma isiklik relv — vintpüss, kõver mõök (saabel), pistoda, harvem püstol, mahajäänud rajoonides kasutatakse aga piiki, viskeoda ja nooltega vibupüssi. Vanemate nõukogu («džirga») otsustab suguvõsa või suguharu siseasju. Paljudel suguharudel on patriarhaal-sugukondlikud suhted. Suguharu ülemkiht ekspluaateerib oma suguharu teisi liikmeid.

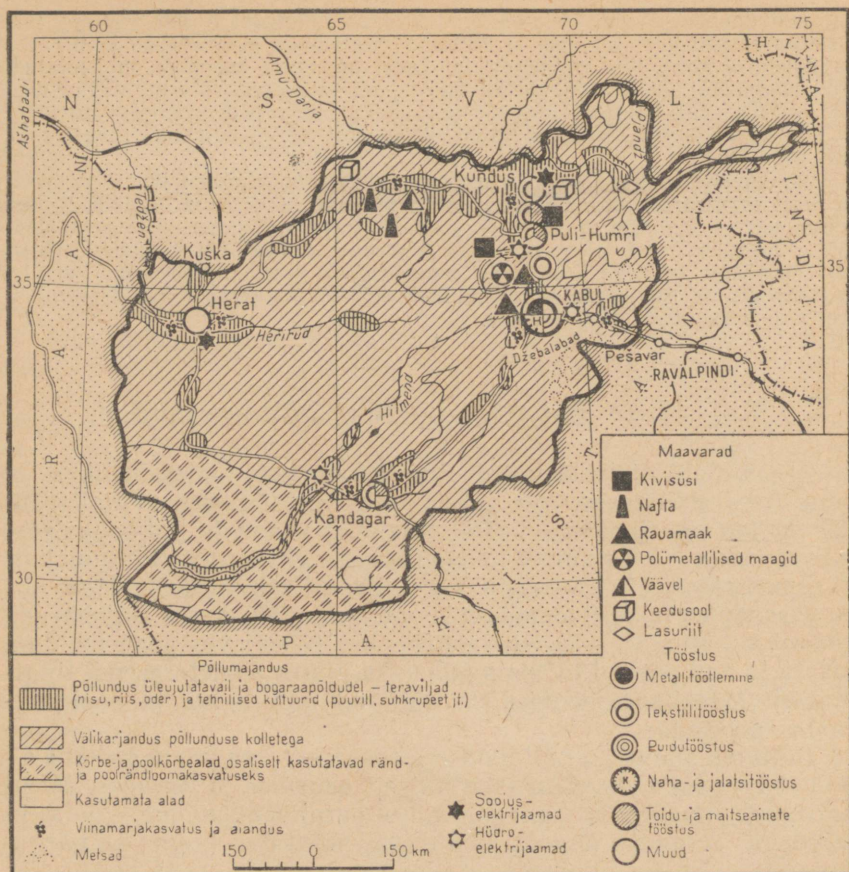
Majanduse üldiseloomustus. Põllumajandus.

Afganistan oli kaua aega Suurbritanniast majanduslikus ja poliitilises sõltuvuses, mis mõjus tema majandusele negatiivselt. *Afganistan on agrarimaa*. Põllumajandus annab natsionaalsest tulust umbes $\frac{3}{4}$. Ta annab ka põhilise osa ekspordist. Põllumajanduses on rakendatud peaaegu $\frac{9}{10}$ aktiivsest rahvastikust. Maa, niisutusseadmed ja kariloomad on koondunud mõisnike ja suguharude khaanide kätte. $\frac{4}{5}$ põlluharijaist on kas täiesti või peaaegu ilma maata ja nad peavad töötama mõisnike juures poolleterarendi tingimustel. Mäestikurajoonides on säilinud naturaalne ja poolnaturaalne majandus.

Põllumajandus on põllunduse-loomakasvatuse suunaga. Maa viljelusega tegeldakse põhiliselt oasides ja orgudes. Maad haritakse puuadra ja -sahaga, mäestikurajoonides aga kõpla ja labidaga. Teravilju lõigatakse sirbiga, pekstakse eeslite ja härgade abil.

Irrigatsioonil on tohtu tähtsus. Haritavad maad hõlmavad ainult 5% riigi pindalast, kusjuures $\frac{1}{3}$ kasutatavatest maadest on niisutatavad. Irrigatsioonisüsteemid on algelised ja väikeste mõõtmetega. Eranditult kuuluvad need mõisnikele, mis annab viimastele võimaluse dikteerida oma tahet väikemaaomanikele. Vesi lastakse esmalt mõisniku põllule ja alles seejärel talupoegade ja rentnike põllulappidele. Vee hankimiseks peetakse lakkamatut võitlust. *Afganistani põllumajanduse põhiliseks ülesandeks on niisutatavate maade pindala suurendamine irrigatsioonisüsteemide ehitamise abil*. Kuiv-(bogaraa-)põllundus on võimalik ainult mägede nõlvadel, eelkõige riigi põhjarajoonides.

Umbes 70% külvipinnast on teraviljade all. Esimene koht kuulub nisule, teine riisile. Nisu viljeldakse põhjas nii niisutatavatel kui ka niisutamata põldudel, riisi aga ainult niisutatavatel maadel. Mägisuguharudel on peamisteks toidukultuurideks oder ja hirss. Oma leivavilja ei jätku, mistõttu seda imporditakse. Jõgede

Leidke kaardil põllunduse, rändkarjanduse ja tööstuse peamised rajoonid. Millega seletada nende rajoonide erinevat spetsialiseerumist. Kuhu suunduvad peamised maanteed?

orgudes kasvatatakse maisi, mäestikorgudes aga kaunvilju. Tehnilistest kultuuridest on kõige levinum puuvill. Laialt on arenenud aiandus ja viinamarjakasvatuse. Afganistan on kuulunud oma kuivatatud aprikooside ja viinamarjasortide poolest. Laialt on levinud samuti juurviljad ja kõrvitsalised.

Tähtsaks majandusharuks on loomakasvatuse. Kasvatatakse peamiselt lambaid. Põhjarajoonides domineerib paikne väli- ja poolrändkarjandus, kagupiirkondades aga rändkarjandus. Loomakasvatuse on ekstensiivse iseloomuga, kari on väikese produktiivsusega. Ta on peaaegu aasta läbi karjamaasöödal. Loomakasvatajad talveks sööta ei varu. Talvel kari sageli hukkub söötade puu-

duse ja külmade tõttu. Loomade massilist lõppemist põhjustavad sageli veel katk, siberi katk ja teised haigused. Rändkarjakasvatajad rändavad igal kevadel lõunaosa kõrbetest, kus nad tavaliselt talvituvad, põhja, rikkalikuma rohtkattega karjamaadele. *Afganistani peamiseks rikkuseks on karakulli lambad. Nende nahad on põhiliseks eksportartikliks.* Karakulli lambaid karjatatakse peaaegu kõikjal maa põhjarajoonides. Kõrgmägistes piirkondades kasvatatakse kitsi. Veised on levinud põhjas niisutus põllunduse rajoonides. Teistes rajoonides takistab söödapuudus nende arvu suurendamist. Kõikjal kasvatatakse kaameleid ja eesleid.

Tööstus.

Vaatamata sellele et Afganistani maapõues on kivisütt, raua- ja kroomimaaki, polümetallilisi maake, vaske, soola ning väävli, on mäetööstus nõrgalt arenenud. *Töötleva tööstuse harudest on rajatud kergetööstus, mis rahuldab osaliselt oma rahvastiku vajadusi riide, suhkru ja tuletikkude osas. Masinaid ja seadmeid ei toodeta.*

Vabrikutööstuse nõrga arenemise tõttu on suur tähtsus kodu- töönduslikul käsitööl, kusjuures eriti väljapaistev on vaibakudumine. Afganistani villased ja poolvillased vaibad on tuntud kogu maailmaturul. Nad paistavad silma mustri ja töötlemise peensuse ning värvide püsivuse poolest. Meistrid annavad põlvest põlve edasi värvide valiku ja mustrite loomise saladusi. Vaipade valmistamisel töötavad peamiselt naised ja lapsed. Käsitöölised toodavad samuti suures koguses puuvillaseid ja villaseid kangaid. Kitse- või lambavillast peen «kašmiiri» kangas on laialt tuntud.

Transport. Välised majanduslikud sidemed.

Seoses sellega, et Afganistanis pole raudteid, veetakse põhiline osa kaupadest autotranspordiga. Paljudes rajoonides kasutatakse kaameleid ja eesleid.

Afganistan püüab ületada aastasadade mahajäämust. Nõukogude Liit aitab teda majanduse arendamisel, andes krediiti, tööstusseadmeid ja saates kvalifitseeritud spetsialiste. Nõukogude Liidu abiga on Afganistanis ehitatud 15 mitmesugust objekti, sealhulgas autoremonditehas Džangalakis, leivakombinaat ja rahvusvaheline lennujaam Kabulis, Puli-Humri hüdroelektrijaam, naftahoidlad, Dželalabadi kanal, paisud ja irrigatsiooniseadmed. Nõukogude Liit osutab Afganistanile suurt abi ka maanteede ehitamisel. Nõukogude Liidu abiga ehitatud Kuška—Herat—Kandahari maantee (750 km) ühendas lühimat teed kaudu maa põhjapiirkonnad lõunarajoonidega.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugust tähtsust omab Afganistani jaoks sõbralike sidemete tugevdamine Nõukogude Liiduga?
2. Kasutades teksti, määrake, milliseid kaupu Afganistan ekspordib.

IRAAN.

Pindala — 1,6 milj. km²

Rahvastik — 22 milj. el.

Pealinn — Teheran

Geograafiline asend.

Iraan (kuni 1935. a. — Pärsia) asub Aasia edelaosas. Lõunas uhuvad teda Pärsia ja Omaani laht ning põhjas Kaspia meri. Merepiiridel on suur tähtsus Iraani väliskaubanduslike sidemete seisukohalt. Lisaks sellele kulgesid juba vanast ajast peale läbi Iraani tähtsad kaubateed Euroopast ja Põhja-Aafrikast Kesk-Aasiasse, Indiasse ja Hiinasse.

Iraani naabus NSV Liiduga äratav tema suhtes imperialistlike riikide tähelepanu. Viimased teostavad Iraani majandusliku allutamise poliitikat, nad lülitasid ta agressiivsesse sõjalisse CENTO blokki ning muutsid tegelikult oma majanduse tooraine- ja agraaripatsiks. Nõukogude Liit aga, vastupidi, aitab Iraanil arendada rahvuslikku majandust, kasutada efektiivselt loodusvarasid. NSV Liidu ja Iraani vahel on sõlmitud mitu lepingut piirijõgede kasutamise kohta.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused riigid on Iraanile piirinaabriteks?
2. Võrrelge Iraani ja Afganistani geograafilist asendit.

Rahvastik.

Iraan on paljurahvuseline riik. Siin elavad pärslased, kurdid, aserbaidžaanlased, araablased, armeenlased ja turkmeenid. Umbes poole rahvastikust moodustavad pärslased (farsid), kes asustavad maa lõuna- ja keskrajoone. Kõige arvukama rahvusena on pärslased mitmeti eri seisundis — nende keel on riigikeeleks ja nad on eesõigustatud töölevõtmisel. Üheksa kümnendikku Iraani rah-

vastikust kuulub iraani ja türgi-tafari keelte rühma. Peaaegu kogu Iraani elanikkond on islamiusuline.

Rahvastik paikneb erakordselt ebaühtlaselt. Põuastes piirkondades on asulad koondunud kas jõgede äärde või oasidesse, kus on kättesaadav põhjavesi. Kaspia lõunarannikul paiknevad Iraani külad üksteisele lähestikku ja rahvastiku tihedus on seal kõige suurem — 30—35 el./km². Samal ajal jääb Kagu-Iraani kõrberajoonides asustus äärmiselt hõredaks — alla 1 el./km².

Maarahvastik moodustab kogu elanikkonnast $\frac{3}{4}$. Linnades on vähe töölisi, kuid palju kodutööndajaid, käsitöölisi ja väikekaupmehi. Mõisnikud, kaupmehed, töösturid ning kõrgem vaimulikkond moodustavad Iraani rahvastikust ainult 1%.

Pealinn *T e h e r a n* (üle 2 milj. elaniku) on Iraani peamine tööstuskeskus. Siia koonduvad maa kõiki rajooni ühendavad raudja maanteed. Linnas on kaks omavahel teravalt erinevat osa: kaas-aegsete kivimajade, laiade tänavate, kirevate vitriinide, busside ja autodega uus «euroopalik» linn ning hallide, akendeta seintega savionnide ja kitsaste räpaste tänavatega vanalinn.

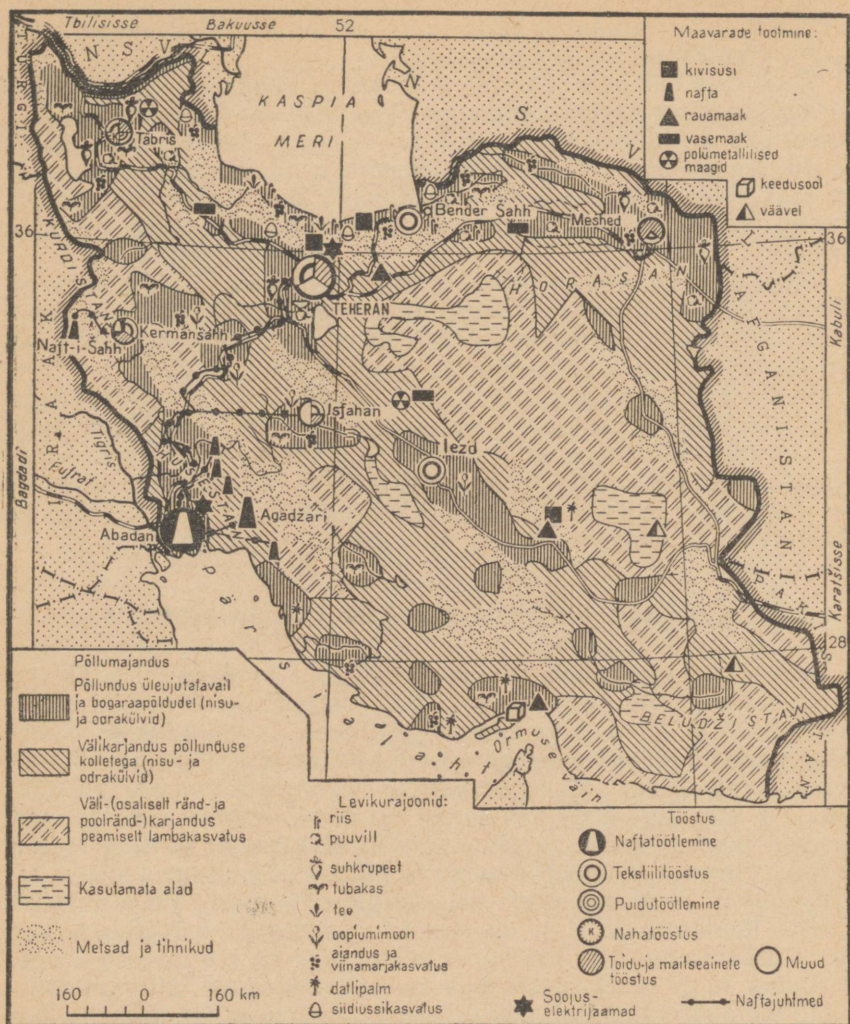
Majanduse üldiseloostus. Põllumajandus.

Iraan on agraarmaa. Põllumajandusliku toodangu osatähtsus natsionaalses tulus moodustab $\frac{3}{4}$. Põllumajanduse arenemist takistavad feodaalsuhted. Maa kuulub mõisnikele ja vaimulikele. Suur-maaomanikud elavad peaaegu eranditult linnades, olles sageli kõrgetel ametikohtadel riigiaparaadis. Talupoegade olukord on äärmiselt raske: ligi 60% talupoegadest puudub oma maa ja nad harivad üksnes väikesi renditud maatükke. Teravalt kontinentaalne ja kuiv kliima raskendab omakorda põllumajandusega tegelemist. Veepuudus annab end tunda maa kõigis rajoonides, välja arvatud Kaspia lõunarannik. Vesi on eranditult mõisniku käsutuses. Vee hinna määrab omanik, kusjuures mõnel pool on see niivõrd kõrge, et ületab isegi rendimaksu maa eest. Veepuuduse tõttu on talupojad mõnikord sunnitud põllundusest loobuma ja üle minema loomakasvatusele. Kuid ka sel juhul satuvad nad sõltuvusse mõisnikust, sest karjamaad kuuluvad samuti feodaalidele.

Põllumajanduse taseme tõstmiseks on valitsus võtnud tarvitusele mitmed abinõud: on tehtud algust agraarreformiga, ehitatakse hüdroõlmi, mis suurendavad niisutatavat pindala. Koostöös NSV Liiduga on kavas ehitada piirijõe Araksile mitu hüdroelektrijaama.

P õ l l u n d u s on põllumajanduse põhiharu. Ta on ekstensiivne — haritakse ainult $\frac{1}{3}$ selleks kõlblikust maast; ülesharitud maast niisutatakse 25%.

Peamine teravili on nisu. Talupojad külvavad ka otra ja riisi.

Missugused kultuurid on tüüpilised maa põhja-, kesk-, lääne- ja lõunarajoonidele? Mispärast põllumajanduspiirkonnad paiknevad Iraanis väikeste laikudena? Võrrele Iraani ja Afganistani kaardi järgi juhtivate tööstusharude paiknemist.

Poole teraviljasaagist annavad Iraani põhjarajoonid, kust vilja veetakse Kesk- ja Lõuna-Iraani. Linnade ümbruses kasvatatakse köögivilja ja kõrvitsalisi: tomateid, sibulaid, meloneid, arbuuse. Köögivilju tarvitatakse toiduks enamasti toorelt, ainult väike osa konserveeritakse. Arenenud on ka aiandus ja viinamarjakasvatuseks, mille toodang moodustab ekspordis olulise osa. Iraan veab välja

veel kuivatatud aprikoose, mandleid, viigimarju ja datleid. Iraan on vanimaid puuvillakasvatuse rajoone. Tehnilistest kultuuridest on puuvill ka praegu ekspordis esikohal.

Iraani talupojad tegelevad juba ammu siidiussikasvatusega, kuid tänapäeval on see haru jäänud tagaplaanile ja greenide (siidiliblika munade) tootmine on tunduvalt langenud. Sagedaseks nuhtluseks on siin rändtirtsud (sarantšaad), kes saagi täiesti hävitavad. Nõukogude Liit abistab iraanlasi süstemaatiliselt võitluses rändtirtsudega, puistates lennukilt kemikaale putukate kogunemispaikadesse.

Karjakasvatus etendab Iraani majanduses suurt osa, kuid tema arenemistase on veel üsna madal. Karjandusega tegelevad ränd- ja poolränd-suguharud. Kari kuulub mõisnikele, suguharu pealikule, kõrgemale vaimulikkonnale ja kaupmeestele. Karjamaade ulatuslikumat kasutuselevõtmist piirab vee puudumine. Ülekaalus on väkeloomad, sest mäestikukarjamaadel on vähe sööta. Kasvatatakse rasvaõnnar-(kurdjukk-) lambaid — liha-villalambaid, kes annavad jämedat villa; põhjarajoonides on ülekaalus karakulli lambad. Kõikjal leidub kaameleid ja härgi, lõunas ka pühvleid. Elusloomad, vill, toornahk on Iraani ekspordi tähtsamad artiklid.

*Küsimusi ja ülesandeid.

Iseloomustage võrdlevalt Iraani ja Afganistani looduslikke tingimusi ning põllumajandust.

Tööstus.

Imperialistide ja feodaalide võimutsemine takistab Iraani rahvusliku tööstuse arenemist. Riigis puudub masinaehitus, väike on elektrienergiatoodang. Viimase toodang ühe elaniku kohta Iraanis on 40 korda väiksem kui Nõukogude Armeenias. Paljude tööstusharude ettevõtted töötavad mitte aastaringselt, vaid sesoonselt. Samal ajal ututavad Iraani üle välismaa kaubad, tõrjudes välja rahvusliku toodangu. Suuri ettevõtteid on vähe, domineerivad kodutöönduslikud töökojad.

Ehkki Iraani maapõuevaru on nõrgalt uuritud, on siin avastatud kivisütt, rauamaaki ja värvilisi metalle.

Iraani peamine loodusvara — nafta — on välismaa kapitali käes. Suuri leiukohti lõunaosas ekspuuteerib Rahvusvaheline Naftakonsortsium, kuhu on oma kapitali mahutanud Ameerika, Inglise, Inglise-Hollandi ja Prantsuse monopolid. Iraanile kuuluvad ainult väikesed ettevõtted Naft-i-Sahhi juures ja naftatöötlemistehas Kermanšahhis. Nafta tootmine ja töötlemine on kõige suurem tööstusharu Iraanis. Nafta on maa ekspordi aluseks. Aba-

danis töötab üks maa suurimaid naftatöötlemistehaseid (kuulub Rahvusvahelisele Naftakonsortsiumile).

Töötlevas tööstuses on silmapaistval kohal tekstiilitööstus. Kõrgekvaliteedilist puuvilla ja villa veetakse sisse, sest Iraani enda tooraine on madala kvaliteediga. Erilisel kohal tekstiilitööstuses on vaibakudumine. Vaipu tehakse siin kõige mitmesugusemast materjalist ja erisuguse kvaliteediga. Valmistatakse villaseid, siid- ja puuvillaseid vaipu. Neid kootakse nii vabrikutes kui ka kodutöenduslikes töökodades käsitsi. Nii ühel kui teisel juhul kasutatakse rohkesti laste ja naiste tööjõudu. Vaibad on Iraani tähtsamaid eksportkaupu.

Olulisel kohal maa majanduses on toiduainete tööstus — suhkru-, riisipuhastus-, jahu-, konservi- ja teevabrikud, kuivproduktide tootmine jne. Iraani tööstuse arendamisel on olnud suur osa Nõukogude Liidul, kes abistas Iraani materjalide ja seadmete osas. Nõukogude Liidu abiga on ehitatud ja käiku lastud mitmed elevaatorid, puuvilla- ja riisipuhastustehased.

Transport. Välised majanduslikud sidemed.

Põhilisteks transpordiliikideks on Iraanis raudtee- ja autotransport. Raudteid on aga vähe. Peamagistraal — Transiraani raudtee — läbib kogu maa Kaspia merest Pärsia laheni. On ehitatud mitmed maanteed. Välissidemete suhtes on suur tähtsus meretranspordil, viimane aga toimub peamiselt välismaa laevadega.

Iraan ekspordib toorainet ja veab sisse tööstuskaupu. Tema väliskaubanduse käibest langeb $\frac{2}{3}$ arenenud kapitalistlike maade arvele.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 8 andmete alusel määrake Iraani koht maailma peamiste naftatootjate maade seas.

2. Võrrelge Iraani ja Afganistani ekspordi struktuuri.

TÜRGI.

Pindala — 781 000 km²

Rahvastik — 29 milj. el.

Pealinn — Ankara

Geograafiline asend.

Türgi on üks väheseid riike, mis paiknevad kahes maailmajaos. 97% tema territooriumist asub Aasias, kus ta hõlmab mägise Väike-Aasia (Anatoolia) poolsaare, osa Armeenia mägismaast, Süüria platoost ja Ülem-Mesopotaamiast. Euroopas kuulub Türgile väike ala Balkani poolsaare äärmises kaguosas.

Vahemere basseini idaosas, Aasia ja Euroopa «kokkupuutepunktis» ning Aafrika vahetus läheduses asuva Türgi geograafilisel asendil on mitu olulist iseärasust.

Läbi ja üle tema territooriumi kulgevad kõige lühemad rahvusvahelised maismaateed ja õhuliinid. Euroopast Edela-Aasia maadesse ning Indiasse. Türgi lõunarannikult on mereliikluses suure tähtsusega Suessi kanali sissepääsuni ainult veidi üle 600 km. Kirdeosas on Türgil peaaegu 600 km ulatuses ühine maismaapiir NSV Liiduga.

Türgi piirides asub väljapääs Mustast merest Vahemerre — Bosporuse väin ja Dardanellid. Sellel on suur rahvusvaheline tähtsus, kuna ta puudutab nii Musta mere äärseid kui ka selle merega mitteseotud riikide huve. 1936. aastal sõlmitud rahvusvahelise kokkuleppe kohaselt on Türgi kohustatud püsivalt kindlustama väinades normaalsed laevasõidutingimused.

Türgi geograafiline asend, eriti tema naabrus sotsialistlike maadega, on tõmmanud pidevalt endale Ameerika Ühendriikide ja teiste imperialistlike suurriikide tähelepanu. Türgi on agressiivsete blokkide NATO ja CENTO aktiivne liige.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake tabeli 2 järgi Türgi koht territooriumi suuruselt ja rahvaarvult NSV Liidu naaberriikide seas.
2. Võrrelge Türgi, Iraani ja Afganistani geograafilist asendit.

Rahvastik.

Rahvastiku põhiosa (86%) moodustavad türklased — türgi-tatari keelerühma kuuluv rahvas. Kõige arvukamaks vähemusrahvuseks on kurdid (umbes 2,9 milj.), kes asustavad Iraani

Istanbul asub nii Euroopas kui Aasias, asetledes sissepääsu juures Marmara merest Bosporuse väina. Vanades linnaosades (Fatih, Eminönü, Üsküdar) on kitsad, kõverad tänavad, madalad majad, palju templeid ja käsitööstuslikke töökodasid. Beyoğlyl asuvad äri- ja kaubanduskvartalid, Galatas — sadam ja tööstus.

ja Iraagiga piirnevaid alasid Armeenia mägismaal. Maa teistes piirkondades elab veel araablasi, grusiinlasi, laase, armeenlasi, tšerkesse, kreeklasi ja bulgaarlasi. Vähemusrahvused alluvad rahvuslikule rõhumisele, samuti riigis valitseva muhamedi kiriku usu-lisele tagakiusamisele.

Rahvastiku tihedus on Türgis 38 inimest 1 km²-l. Kõige tihedam on asustus (2—3 korda suurem maa keskmisest) Euroopa-osas, Väike-Aasia poolsaare lääneosas ja mujal ranniku-piirkondades; hõredalt on rahvastatud ulatuslikud kiltmaa-alad, eriti idaosas. Türgi on põhiliselt maarahvastiku maa. Savimaja-dest koosnevad külad on õige armetu ilmega, seda eriti maa sise-ja idaosas. Ainult veidi üle 1/4 rahvastikust elab linnades. Linnad on enamasti väikesed ja nõrgaltarenenud majandusega, kusjuures elanike tegevusalade poolest ning oma välisilmelt mee-nutavad nad rohkem suuri külasid.

Sellel foonil paistavad silma kaks linna. Esimene neist —

Istanbul (koos eeslinnadega 1,9 milj. elanikku) — on Türgi tähtsaim kaubandus-, tööstus- ja transpordikeskus. Samuti on ta rikas iidsete ajaloomälestiste poolest. Pealinnas Ankara elab üle 700 000 inimese. Linnas areneb kiiresti tööstus ja kaubandus, on ehitatud palju valitsushooneid ning rajatud uusi elamukvartaleid. Kuid sellele vaatamata jääb Ankara suurelt osalt kitsaste tänavate ja savist majadega vanaks türgi linnaks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Maailma rahvastiku kaardi järgi atlases tehke kindlaks Türgi põhirahvaste paiknemine.
2. Missugustes Edela-Aasia maades peale Türgi elab veel kurde?

Majanduse üldiseloostus.

Pärast vabariikliku korra kehtestamist 1923. a. suunas Türgi valitsus oma jõupingutused poolkoloniaalse sõltuvuse ja feodaalse mahajäämuse likvideerimisele ning kaasaegse tööstuse rajamisele. Tööstuse põhiharud natsionaliseeriti. Olulist abi osutas Türgile tema majanduslikus ülesehitustöös Nõukogude Liit.

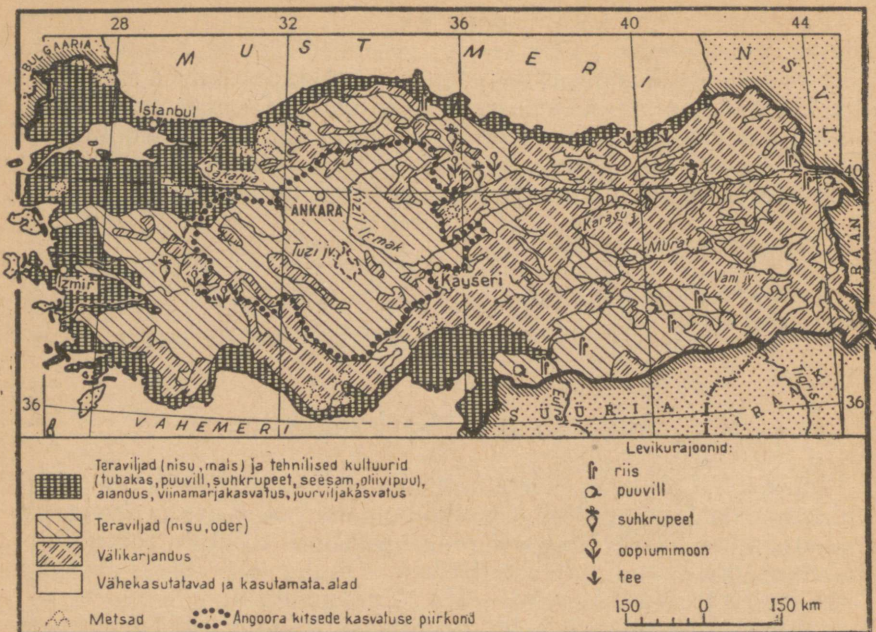
Hiljem, eriti pärast Teist maailmasõda, olukord Türgis aga muutus. Taas tugevnes tema sõltuvus väliskapitalist, eriti Ameerika Ühendriikide, Itaalia ja Saksa FV monopolidest. Türgi militariseerimine ja osavõtt sõjalistest liitudest õõnestab veelgi tema niigi nõrka majandust.

Türgi on mahajäänud kapitalistlik riik; tema majanduse aluseks on põllumajandus.

Põllumajandus.

Türgi viljakamad maad kuuluvad suurmõisnikele ja kulakutele, aga samuti riigile. Türgi talupojad kannatavad maa vähesuse ja puuduse all, puudus on neil ka töökarjast ja inventarist; raskesti kannatavad nad arvukate maksude ja andamite, mõisnike ja kulakute rõhumise ning omavoli all. Põllumajanduses kasutatakse masinaid vähe, neid on ainult suurtes mõisamajandites. Algeliste vahenditega haritud, halvasti väetatud ja suurelt osalt kuiv maa (niisutussüsteeme on väga vähe) annab madalat saaki. Viimasel ajal võib täheldada kapitalismi sissetungi ka põllumajandusse.

Ülesharitud maa hõlmab $\frac{1}{3}$ Türgi pindalast, paiknedes peamiselt lääneosa madalikul ning Vahemere ja Musta mere rannikul, samuti jõeorgudes ning kiltmaal mäestikevahelistes nõgudes. Põllunduses etendavad peaosa teraviljad; nende, eriti nisu arvele langeb $\frac{4}{5}$ kogu külvipinnast. Teravilju kasvatatakse põhja-, kesk- ja idarajoonides, kus valitseb kontinentaalne kliima. Teh-

Vaadake kaarti ja tehke kindlaks, missuguseid kultuure kasvatatakse rannikul ning milliseid maa siserajoonides. Eristage tehniliste kultuuride põhivööndid. Millega seletada põllumajanduskultuuride sellist paiknemist?

niliste kultuuride osa külvipinnas on õige tühine, kuid nende osa-tähtsus majanduses, eriti ekspordis, on suur.

Kümnetesse maadesse veetakse välja peaaegu kogu tema erakordselt kõrge kvaliteediga tubaka saak. Tubaka- ja seesamisaagilt on Türgi maailmas esimeste hulgas, oliivisaagilt aga kolmandal kohal (Hispaania ja Itaalia järel).

Loomakasvatuse põhiharuks on lammaste ja kitsede kasvatamine. Anatoolia kiltmaa ja Armeenia mägismaa ääretutel kividel ning kivistel karjamaadel karjatatakse kokku rohkem kui 60-miljonilist kitse- ja lambakarja. Selle primitiivse rändkarjanduse kõrval tegeldakse poolsaare siseosas veel angoora kitsede kasvatusega, kes on kuulsad oma pika valge siidpehme villa poolest. Türgile kuulub $\frac{1}{2}$ kogu maailma angoora kitsede arvust ning ta on esikohal angoora villa toodangult ja ekspordilt.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Koostage Türgi kõlvikute struktuuri sektordiagramm järgmiste andmete põhjal: põld — 29%, viljapuuaiad, viinamarjaistandused, kõõgililjaaiad — 3%, niidud ja karjamaad — 38%, mets — 13%, kasutamiskõlbmatu maa — 17%.
2. Tabelite 15, 18 ja 19 järgi määrake Türgi koht teiste maade hulgas nisu- ja puuvillatoodangult ning lammaste arvult.

Tööstus.

Türgi on rikas paljude maavarade poolest, mida vajab raske-tööstus, aga samuti kerge- ja toiduainete tööstuse tarvis minevast toorainest. Kuid *rasketööstus on siin nõrgalt arenenud*, jäädes maha kerge- ja toiduainete tööstusest.

Musta mere rannikul leidub kivisütt ja mangaanimaaki, Süüria ja Iraagi piiri lähistel naftat, kiltmaa paljudes piirkondades pruunsütt, rauamaaki, vaske, polümetallilisi maake, soola, väävlit. Türgi annab ligikaudu $\frac{1}{4}$ kapitalistlike maade kroomitoodangust. Peaaegu kogu maak veetakse välja kapitalistlikesse suurriikidesse, eriti Ameerika Ühendriikidesse ja Saksa FV-sse. Muu mineraalse tooraine kaevandamine toimub ainult väikeses ulatuses.

Elektrienergia toodangult iga elaniku kohta on Türgi Aasia riikide seas viimaste hulgas. Karabükis töötab kohaliku söe ja Divrigi rajoonist juurdeveetava rauamaagi baasil metallurgia-kombinaat. Lisaks sellele leidub veel mõningaid väikesi must- ja värvilise metallurgia ettevõtteid. Istanbulis, Ankaras, Izmiris ja Kayseris on ehitatud väikesed masinaehitus-, keemia- ning tsemenditehased.

Enne Teist maailmasõda ehitati ja sisustati Nõukogude Liidu abiga tekstiilikombinaadid Kayseris ning Nazillis. Sadamates ja teistes rannikulinnades on arenenud tubaka-, veini-, puu- ja köögiviljakonservi- ning kalatööstus; siseosa linnades paiknevad väikesed suhkru-, naha- ja puuvillapuhastustehased, villapesemiskojad ning veskid.

Küsimusi ja ülesandeid.

Andke Türgi ranniku- ja siserajoonide looduse, rahvastiku paiknemise ning majanduse lühike võrdlev iseloomustus.

Transport. Välised majanduslikud sidemed.

Transport on Türgis nõrgalt arenenud. Raudteid on vähe — kogupikkus ainult 8000 km, seega iga 100 km² kohta vaid 1 km raudteed. Paljudel siserajoonidel on nii üksteisega kui ka rannikuga väga halb ühendus. Türgi poolsaarelisele asendile ei vasta ka tema merelaevastiku väike maht. Väliskaubanduses kasutab ta välismaa laevade teeneid. Suuremad sadamad on Istanbul ja Izmir.

Väliskaubanduses on tema peamised partnerid Ameerika Ühendriigid, Saksa FV, Suurbritannia, Itaalia ja Prantsusmaa. Kaubalepingu ebasoodsate tingimuste tõttu on Türgil nende maadega kauplemisel negatiivne bilanss. Viimastel aastatel on laienenud võrdõiguslik kaubavahetus NSV Liiduga ja teiste sot-

Võrrelge seda kaarti Türgi põllumajanduskaardiga. Milliseid ühiseid jooni võib leida Türgi tööstuse ja põllumajanduse paiknemises? Nimetage peamised tööstuskeskused. Jälgige rauamaagi teekonda Divrigist Karabükü metallurgiakombinaati.

sialistlike riikidega. Türgi ekspordis domineerivad põllumajandussaadused: tubakas, puuviljad, päklid, puuvill, nisu, vill; tähtsal kohal on kromiidi väljavedu. Türgi impordib masinaid, seadmeid, transpordivahendeid, tööstuse valmistooteid. Tähtsal kohal tema impordis on samuti naftaproduktid ja vedelkütus.

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge tabeli 28 järgi Türgi ja Euroopa kapitalistliku Vahemeremaa Kreeka ekspordi ning impordi struktuuri.

EDELA-AASIA MAAD.

Poliitiline kaart. Geograafiline asend.

Vahemere rannikul, Araabia poolsaarel ja Mesopotaamia madalikul paiknevad 14 Edela-Aasia riiki: Süüria, Liibanon, Iisrael, Jordaania, Saudi Araabia, Jeemen, Iraak, Kuveit, Suurbritannia protektoraadid Katar, Bahreini saared, Omaan, Maskat, Aden ja Aden-asumaa. Aden-asumaa ja osa Adeni-protektoraadi vürstiriike ühinesid Lõuna-Araabia Föderatsiooniks, mis faktiliselt on Inglise koloonia. Peale Iisraeli on kõik teised maad rahvastatud araablastega. Seepärast nimetatakse neid maid ka Araabia Idamaaks.

Edela-Aasia maade geograafiline asend on majanduslikus mõttes väga tähtis. Edela-Aasia ranniku lähedalt kulgeb tähtis kaubatee Vahemerest läbi Suessi kanali ja Punase mere Lõuna-Aasia maadesse. Selle tee üks haru suundub ümber Araabia poolsaare Pärsia lahte, mille rannikul imperialistlikud kompaniid toodavad naftat.

Üle Edela-Aasia maade territooriumi viivad Euroopast Aasiasse ja Austraaliasse ning Aasiast Aafrikasse lennuliinid, läbi Edela-Aasia kulgevad samuti rahvusvahelised raudteeliinid Euroopast üle Türgi Pärsia lahe rannikule. Imperialistlikud riigid on rajanud Edela-Aasiasse mitmed suured lennuväljad ja lennuväebaasid.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Märkige värvilise pliitsiga kontuurkaardile Edela-Aasia riikide piirid ning kirjutage juurde pealinnade nimed.

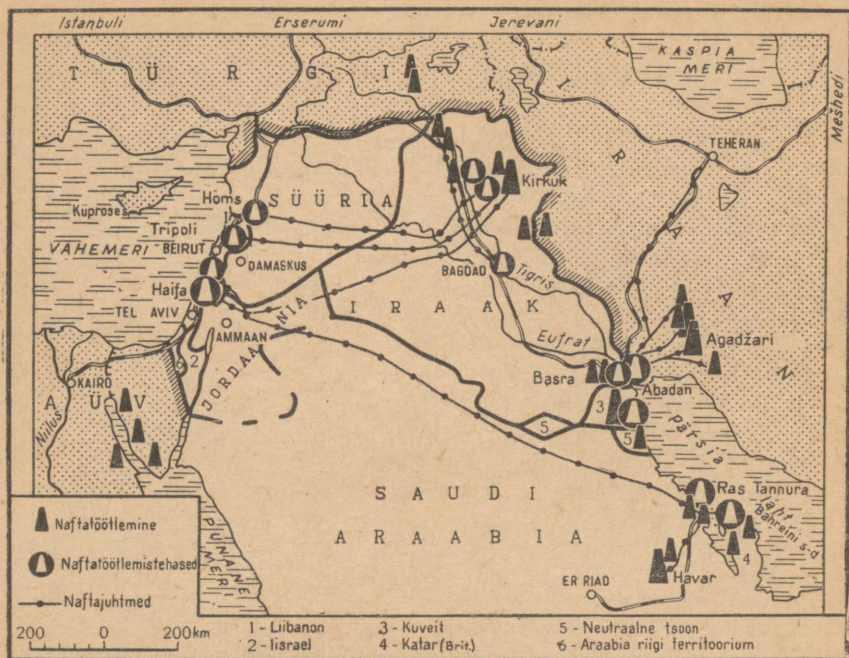
2. Hinnake maailma poliitilise kaardi, samuti mereteede, õhu- ja raudteeliinide kaardi põhjal Edela-Aasia maade geograafilist asendit.

Rahvastik.

Edela-Aasia maades elab kokku üle 30 miljoni inimese. Elanikkonna rahvuslik koosseis on võrdlemisi ühetaoline: valdav enamik räägib araabia keelt. Araablased on muhamediusulised, osa ka kristlased (Liibanonis pool elanikkonnast). Iisraelis, mille põhirahvuse moodustavad juudid (peamiselt pärast Esimest ja Teist maailmasõda sisse rännanud), on araablased vähemusrahvuseks.

Teistest rahvastest on arvukamateks kurdid, kelle arv Iraagis ulatub ligikaudu 2 miljonile. Imperialistid ja reaktsioonilised ringkonnad õhutavad Iraagi elanikkonna hulgas rahvuslikku vaenu. Kurde elab ka Süürias.

Rahvastiku paiknemine Edela-Aasias on äärmiselt

Naftatootmine on ainuke arenenud tööstusharu Edela-Aasia maades. Leidke kaardil naftatootmise ja naftatöötlemise rajoonid ning naftajuhtmed.

ebaühtlane. Kõige tihedam on asustus Vahemere rannikul, Tigrise ja Eufrati orus, samuti Jeemenis. Mujal on paikne rahvastik koondu nud peamiselt oasidesse, mis asuvad hajusalt keset poolsaare kõrbeavarusi.

Edela-Aasia maades on ülekaalus maarahvastik. Araablased jagunevad endiselt paikseteks ja rändsuguharudeks. Näiteks on Saudi Araabias pool elanikkonda rändava eluviisiga. Nende juures on säilinud patriarhaalse sugukondliku korra jäänused. Mõnel maal põimub feodalism orjandusliku korra jäänustega. Alles õige hiljuti keelati Saudi Araabias ametlikult orjapidamine, kuid faktiliselt esineb seda veel tänapäevalgi.

Osa paiksest rahvastikust elab siinsetes vähestes linnades. Enamik linnu tekkis juba vanaajal kaubateedel — rannikul, jõeorgudes ja oasides. Mõningatest neist kujunesid suured kaubandus- ja tööstuskeskused. Edela-Aasia suuremad linnad on Bagdad (730 000 elanikku), Damaskus (530 000 el.) ja Beirut (500 000 el.). Edela-Aasias asuvad muhamedi ja ristiusu keskused. Need on Meka ja Mediina — kogu maailma muhameedlaste

palverännakute sihtpunktid — ning Jeruusalemm — kristlaste ja juutide «püha» linn. Linnade seas kuulub eriline koht Adenile — Suurbritannia mere- ja lennuväebaasile.

Küsimusi ja ülesandeid.

Tabeli 2 alusel võrrelge Edela-Aasia maid omavahel rahvastiku tiheduse poolest.

Majandus.

Imperialistlike riikide kestev ülevõim muutis Edela-Aasia maad toorainega varustajaiks ja valmistoodangu importijaiks ning oli nende majandusliku mahajäämuse peapõhjuseks. Edela-Aasia maade majanduse põhibaasiks on mahajäänud põllumajandus. *Ainsaks arenenud tööstusharuks on naftatöötlemine.* Kuid nafta tootmine, töötlemine, transportimine ja müümine on välismaa kompaniide käes. Nafta varude poolest on Edela-Aasia maad kapitalistlikus maailmas esikohal. Toodangust langeb nende arvele üle $\frac{1}{4}$. Naftavarude ekspluateerimine toimub Pärsia lahe lääne-rahnikul Katari poolsaarest kuni Tigrise ja Eufrati suubumiskohani Pärsia lahte.

Teiseks suureks naftatootmise rajooniks on Põhja-Iraak. Naftakihid asuvad siin suhteliselt maapinna lähedal, keskmiselt 1500 m sügavusel. Gaasi survele nafta purskub maapinnale. Tema tootmine on siin 10 korda odavam kui Ameerika Ühendriikides.

Toodetava nafta omahinna muudab madalaks veel tööjõu odavus ja võrdlemisi odav transport. Suurem osa naftast suunatakse naftajuhtmeid pidi Vahemere sadamatesse ning veetakse tanklaevadega Pärsia lahe kaudu Lääne-Euroopa maadesse. Naftajuhtmed kuuluvad välismaa kompaniidele, kes saavad nafta müümisest muinasjutulisi kasumeid. Osa naftat töödeldakse kohapeal — Saudi Araabia, Kuveidi, Iraagi ja Bahreini tehastes. Ameerika kompaniide arvele langeb üle $\frac{1}{2}$ ja Inglise kompaniide arvele $\frac{1}{3}$ toodetavast naftast. Edela-Aasia maad püüavad imperialistliku sõltuvuse rakmeist välja rabelda. Nõukogude Liit ja teised sotsialistlikud maad osutavad paljudele maadele igakülgselt abi nende rahvusliku majanduse arendamisel.

Töötlev tööstus on Edela-Aasia maades arenenud nõrgalt. Enamasti (jättes arvestamata naftatöötlemise) piirdub ta põllumajandussaaduste ümbertöötamisega. Mõnevõrra rohkem on tööstus arenenud Iisraelis ja Süürias. Kõikjal on aga arenenud kodutööndus.

Edela-Aasia maade rahvastiku põhitegevusalaks on niisutus-põllundus, ränd- ja poolrändkarjandus. Araabia poolsaare keskosas paikneb liivakõrbetest ümbritsetud kiltmaa. Ilma teedeta, veeta ja taimkatteta kõrbed lajuvad sadade kilomeetrite ulatuses. Asulaid

leidub üksnes harvades oaasides. Jõesid Araabia poolsaarel pole, esineb ainult kuivi jõesänge «vadisid». Aastane sademete hulk on alla 100 mm. Põllumajandusega on siin võimalik tegelda ainult oaasides või arteesia kaevude läheduses. Üksnes 5% Araabia poolsaare pindalast on kaetud metsadega ja kultuurtaimestikuga. Siserajoonides kasvatavad beduiinid-nomaadid lambaid, kaameleid ja hobuseid — kuulsaid araabia traavleid.

Piki Vahemere rannikut kulgevad mäeahelikud peavad kinni merelised õhumassid, mistõttu rannikumadalikud saavad aastas 700 mm, kohati isegi üle 1000 mm sademeid. Mesopotaamia madalikul on aastane sademete hulk alla 200 mm, kuid heaks niisutusallikaks on siin kaks suurt jõge — Tigris ja Eufrat. Liibanonis, Iisraelis, Süürias ja Jeemenis kasvatatakse peale teraviljade tsitruselisi. Apelsinid ja sidrunid on tähtsad eksportartiklid. Jeemeni moka kohv on maailmaturul hinnatud kui üks paremaid kohvisorte. See sort on saanud oma nime samanimelise sadama järgi, mille kaudu toimub kohvi väljavedu.

Iraagis hõlmavad ulatuslikke alasid datlipalmi istandused. Datlid on kohaliku elanikkonna põhitoidus. Iraagi ärvele langeb $\frac{3}{4}$ kogu maailma datlikaubandusest.

Edela-Aasia maade põllumajanduse tehniline tase on väga madal, maaharimise viisid primitiivsed. See on olemasoleva maa- ja -kasutuse süsteemi otsene tagajärg. Maa kuulub suurmõisnikele. Talupojad on harilikult pooleterarentnikud või tillukese maatüki omanikud.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 8 järgi arvutage välja nafta toodang Edela-Aasia maades.
2. Uuritud naftavarud kapitalistlikus maailmas ulatuvad 39 miljardi tonnini. Sellest asuvad Edela-Aasia maades 22 mljr. t. Joonestage nende andmete põhjal tulpdiaagramm.

Sisukõrd.

Euroopa.

Kapitalistlikud riigid

Suurbritannia	3
Saksa Föderatiivne Vabariik	21
Prantsusmaa	34
Itaalia	49
Soome	60
Praktilisi töid kaardiga	65

Asia.

Sotsialistlikud riigid

Hiina Rahvavabariik	66
Mongoolia Rahvavabariik	82
Korea Rahvademokraatlik Vabariik	88
Vietnami Demokraatlik Vabariik	94

Kapitalistlikud riigid

Jaapan	101
Kagu-Asia maad	112
Indoneesia	121
India	128
Afganistan	147
Iraan	152
Türgi	157
Edela-Asia maad	163

Артемьева Александра Григорьевна
Максаковский Владимир Павлович
Раковский Сергей Николаевич
Смидович Ирина Николаевна
Соловьева Маргарита Григорьевна

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГЕОГРАФИЯ ЗАРУБЕЖНЫХ
СТРАН

Часть II

На эстонском языке

Издательство «Ээсти Раамат»

Таллин. Пярнуское шоссе. 10

*

Toimetaja M. Arukaevu

Kunstiline toimetaja H. Keigo

Tehniline toimetaja I. Vahtra

Korrektorid E. Tuulik ja A. Nurmoja

Ladumisele antud 29. X 1964. Trükkimisele antud
13. XI 1964. Paber 60 × 90, 1/16. Trükipoognaid 10,5.
Arvestuspoognaid 12,69. Trükiarv 7500. Tellimise
nr. 8313. Hans Heidemanni nim. trükkikoda, Tartu,
Ülikooli 17/19. II.

Hind 16 kop.

6-6

16 kop.

A-26174

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00379130 0